

नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक पत्रिका

आनन्द भूमि

The Ananda Bhoomi

वर्ष ३७ अंक १ वैशाख पुन्हि

२५५३ औं बुद्धपूर्णिमा विशेषांक

नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक

आनन्दभूमि

२०६५ स्वायाःपुन्ही-बैशाख पूर्णिमा वर्ष ३७ अंक १

बु.सं. २५५३

ने.सं. ११२९ बछलाश्व/बछलागा:

The Ananda Bhoomi (Year 37, Vol. 1
A Buddhist Monthly :May/June 2009

Chief Adviser

Ven. Kumar Kashayap Mahathero (Abbot of A.K.V.)
Ven. Maitri Mahathero (Chairman of A.K.V.T.)

Adviser

Ven. Dharmamurti (Secretary of A.K.V.T.)

Manager

Ven. Saranankar

Asst. Manager

Milan Shrestha, Juju Bhai Tuladhar, Sangharatna Shakya

Cover Design

Phal Saman Shakya

Design

Ven. Assaji

Finance & Distributor

Ven. Piyadassi

Accountant

Ven. Pragyaratna, Suresh Maharjan

Sub. Editor

Ven. Janak

Editor & Publication Coordinator
Kondanya

Distributors

Buddha Jayanti Celebration Committee (Shreegha), Ven. Bodhijnana, Ven. Padum, Ven. Chandimo, Ven. Jawan, Nun Indrawati, Arun, Urmila, Mrs. Satyana Shakya, Ms. Bina Kanshakar, Ms. Sakuntala Pradhan, Mrs. Kesari Vajracharya, Shakya Watch shop-Banepa, Suvarna Muni Shakya (Bhairahawa), Naresh Vajracharya, Viddhya Devi Shakya (Butwal), Yam Shakya (Beni), Sarju Vajracharya (Palpa), Uttam Man Buddhacharya (Pokhara), Krishna Prasad Shakya (Baglung), Vijay Gurung (Lamjung), Shekhar Shakya (Narayangadh)

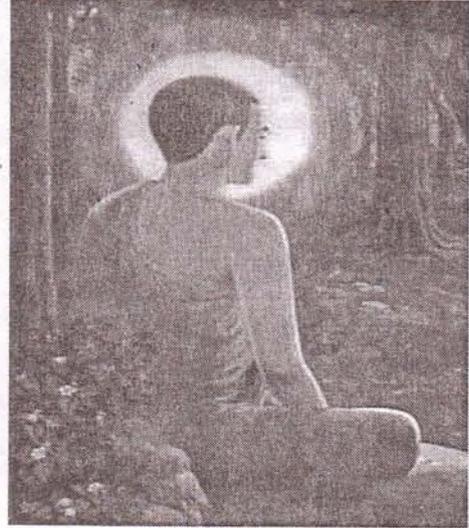
Press

Supravaha Prakashan PVT. LTD. 4280614, 4273983

Publisher

Anandakuti Vihar Trust
Anandakuti Vihar, Swoyambhu 4271420
का.जि.द.नं. ३४/०३४/०३५/म.क्ष.हु.नि.द.नं. ७/०६१/०६२

बुद्धवचनामृत

*Sukho buddhanamuppado
sukha saddhammadesana,
sukha sanghassa samaggi
samagganam tapo sukho.*

Happy is the birth of Buddhas. Happy is
the teaching of the sublime Dhamma.
Happy is the unity of Sangha. Happy is the
discipline of the united one.

(Dhammapada-194)

सम्पर्क कार्यालय

आनन्द भूमि

आनन्द कुटी विहार गुठी, पो.ब.नं. ३००७,

काठमाडौं ।

फोन: ४२७१४२०

E-mail : anandakutivihar@ntc.net.np

वार्षिक रू. १५०/-

एकप्रति रू. १५/-

वार्षिक ग्राहक बनी सहयोग गरौं

विषय-सूचि

क्र.सं.	विषय	लेखक	पृष्ठ
१.	सम्पादकीय	-	३
२.	बुद्धपूर्णिमाको शुभकामना !	- भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविर	४
३.	संविधानमा धर्मनिरपेक्ष कि धर्मसापेक्ष?	- केशरी वज्राचार्य	५
४.	बुद्धजीवनी र बुद्धको उपदेश	- भिक्षु अश्वघोष महास्थविर	७
५.	हेराकाजी सुइकायात बिचा: हायेका..	- बुद्ध शाक्य	८
६.	ऐन कानुनमा धर्मनिरपेक्षताको खोजी	- नरेन्द्र साउद	९
७.	मानिसको ठूलो कमजोरी पक्ष	- विश्वनाथ उपाध्याय	१०
८.	धर्मनिरपेक्षता: संवैधानिक र व्यावहारिक कसीमा	- राजकुमार रेग्मी	११
९.	राज्य र धर्मको सम्बन्ध	-	१३
१०.	बुद्धं सरणं गच्छामि	- रमेश धती	१४
११.	धर्मनिरपेक्ष राष्ट्रको अवधारणा	- प्रकाश पण्डित	१५
१२.	राजनीतिमा धार्मिकता	- कुसुम भट्टराइ	१७
१३.	एउटा सानो "कमा" ले कति फरक पार्छ संविधानमा !-	-	१९
१४.	धर्मनिरपेक्ष नेपालमा बुद्धधर्म	- शिशिल चित्रकार	२१
१५.	धर्मनिरपेक्षता र सर्वधर्मसम भाव	- डा. गणेश माली	२४
१६.	संविधान निर्माणमा बौद्ध समन्वय तथा सुझाव समिति	- २०६५ मार्फत	२६
१७.	संविधानमा धर्मको सवाल	- मदन रत्न मानन्धर	२९
१८.	नैतिकता	- धुरव के.सी	३०
१९.	धर्मनिरपेक्षताबाट नै धार्मिक स्वतन्त्रता	- छत्रराज शाक्य	३१
२०.	धर्मनिरपेक्षताको संरक्षण र सम्बर्द्धनमा नेपाली.....	- डा. सानु भाइ डंगोल	३३
२१.	संविधानमा बौद्ध सरोकारका विषयहरू	- सभासद् भिक्षु आनन्द	३९
२२.	धर्मनिरपेक्ष भयो ?	- भिक्षु जनक	४२
२३.	आसन्न धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र नेपाल	- कोण्डन्य	४७
२४.	The matter of religious seclusion	- SUWARNA SAKYA	५०
२५.	बौद्ध गतिविधि	-	
२६.	बुद्ध दर्शन र शाश्वत शान्ति	- गोहेन्द्र भूषण पोखरेली	५६

सम्पादकीय

धर्मनिरपेक्षवादीहरू सजग होऔं

गत २०६३ जेठ ४ गते “नेपाल धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र हुनेछ” भनी अन्तरिम संसदबाट घोषणा हुनासाथ प्रतिनिधिसभा भवन ताली र उमंगले गुञ्जायमान भएको थियो भने त्यसदिन प्रतिनिधिसभा घोषणापत्र जारी हुनासाथ नेपाल धर्मनिरपेक्ष मुलुकमा परिणत हुन्छ, यौटा यथास्थितिवाद भत्किन्छ । तत्कालीन अवस्थामा संविधानसरह मान्यता प्राप्त प्रतिनिधिसभा घोषणापत्रले एउटा नयाँ आयामि इतिहासको रचना गर्छ । वस्तुतः राज्यले एउटै धर्मलाई मात्र काखी च्यापेर हिन्दू-राष्ट्रको धावा बोल्दै आइरहेको सम्पूर्ण अहिन्दू नेपालीहरूका लागि अपाच्य रहेर पनि संवैधानिकरूपमा त्यसको दीर्घकालीन समाधानमा प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्ष भूमिका निभाउँदै आइरहेको थियो । ४६ सालको जनआन्दोलनपश्चात् जारी ४७ सालको संविधानमा ‘बहुधार्मिक, बहुभाषिक, बहुजातीय एवं बहुसांस्कृतिक’ यथार्थतालाई आँखा चिम्लिएर ‘हिन्दू अधिराज्य’ भनी हिन्दूस्तरमा सम्पूर्ण जनताहरूका लागि पक्षपातपूर्ण एकलौटी एवं एकतर्फी घोषणा गरिएको यथार्थ जनताको अदालतबाट छिपेको छैन, त्यस्को भ्रमलको अझै बाँकी छ । हो वास्तवमा तत्कालीन संविधान संशोधन आयोगकै सदस्यहरूबाट समेत ‘हिन्दू राज्य’ ‘बौद्ध राज्य’ केही भनिने छैन, धर्म निरपेक्ष राष्ट्र हुनेछ भनी विविध तवरले विविध स्थलहरूमा ओकलेका त थिए नै, परन्तु सार्वभौम सत्ता जस्तो संवेदनशील पक्ष जनतामा निहित गराउने कुरामा टेक लिएर नै सार्वभौमिकता जनतालाई प्रत्याभूति गर्न सक्नेहरू धर्मको सवालमा भने किन चुकियो, किन गर्न सकिएन, के कस्तो-कहाँबाट बाध्यता श्रृजना भयो त्यो गर्भमै लुकेको छ वा तुहिसकेको छ त्यस्मा हामी अनभिज्ञ नै छौं ।

संविधानले नै नेपाललाई धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र बनाइसकेको छ । तर धर्मनिरपेक्षतालाई व्यवहारमा उतार्न कुनै नियम, कानुन संशोधन भएको भने छैनन् । न त संशोधनका लागि संसद् सचिवालयमा नै सरकारले कुनै विधेयक दर्ता गरेको छ । धर्मनिरपेक्षतालाई व्यवहारमा उतार्न के कस्ता कानुनी व्यवस्था गर्ने भनी संस्कृति मन्त्रालयले हेर्नुपर्ने हो तर सो मन्त्रालयमा अहिले कानुन हेर्ने समेत छैन । पछिल्लो

लोकतान्त्रिक सफलतापछि स्थापना भएको संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रपछि नेपाल, हिन्दू अधिराज्य सदाको लागि अन्त्य हुनेभएपछि कट्टर हिन्दूवादीहरूको सिंग पलाउन थालेको छ । प्रधानसेनापतिलगायत पुनरुत्थानवादी राजनैतिक पार्टीहरू समेत धर्मनिरपेक्षता बारे जनमत संग्रह गरिनु पर्छ भनी विस्तारै सलबलाउन थालेका छन् । आज संविधानसभाले संविधान लेख्ने गहन जिम्मेवारी भूमिका निभाउन संवेदनशील अवस्थामा, जनमत संग्रह जस्तो धर्मनिरपेक्षता बारे अनर्गल सवाल उठिरहँदा हामी बौद्धहरूले त्यसलाई रचनात्मक तवरले ईस्यू बनाउनु पर्छ या पर्दैन ? कनैबेला धर्मनिरपेक्षताको ठेक्का नै लिएभै ठान्ने तथाकथितहरू आज कुन दुलोमा छन् ? त्यस्लाई हॉक्ने जिम्मा हाम्रो भन्नेहरूको जमात कहाँ धमिलिएर विलाए होलान् भनी शुभचिन्तकहरू सोधिरहेका छन् ।

परिवर्तित राजनैतिक घटनाक्रमको विकासक्रमले यहाँ जे पनि हुनसक्छ भन्ने उदांग भएको छ । संवैधानिक र असंवैधानिकभन्दा पनि बाह्य शक्तिको चलखेल तथा पुनरुत्थानवादी शक्तिहरू सलबलाउन थाल्नु र त्यस्तै प्रवृत्तिलाई हावी गराउँदै लान मलजल थप्ने कार्य तथाकथित लोकतान्त्रिक पद्धतिमा आस्था राख्ने, जनताको सर्वोच्चतालाई स्वीकार्ने भनी नाटक गर्नेहरूले जेजस्ता आचारव्यवहार गर्दछन्, ती कदमले भोलिको संविधानमा धर्मनिरपेक्षताको पूर्ण ग्यारेण्टी हुने छ भन्नु धोका हुनसक्छ, यसमा हाम्रो ध्यानाकृष्ट हुनैपर्छ ।

यसउसले २५५३ औं बुद्धपूर्णिमो उपलक्ष्यमा धर्मनिरपेक्ष विशेषांकसहित आगामी दिनहरूमा धर्मनिरपेक्षता बारे सतत जागरुक एवं दवावमूलक रचनात्मक कार्यतर्फ उन्मुख हुन सकौं भन्ने आनन्द भूमि शुभकामना व्यक्त गर्दछ । साथै राजनैतिक खिचातानीले अस्तव्यस्त संत्रस्त नेपालमा शान्ति सम्भौतामुताविक तार्किक निष्कर्षमा पुग्न प्रतिगमन होइन, अग्रगमनतर्फ लम्किदै जान सम्बद्ध सबैमा सद्बुद्धि पलाओस्, यही नै बुद्धपूर्णिमा, स्वाँया पुन्हि, वैशाखपूर्णिमाको हार्दिक शुभकामना ।

R. J.

बुद्धपूर्णिमाको शुभकामना !

“स्वाँ या पुन्हि-बुद्ध पूर्णिमा” महान त्रिसंयोगले पूर्ण पवित्र दिवस हो। आजकै दिन लुम्बिनीमा हाम्रै देशको सुपुत्र बोधिसत्व राजकुमार सिद्धार्थको जन्म भएको चिरस्मरणीय जन्म दिवस हो, उहाँले बुद्धगयामा सुखशान्ति प्राप्त गर्ने मुहान, सर्वज्ञ बुद्धत्व-संबोधिज्ञान लाभ गर्नुभएको चीरप्रेरक दिन हो भने ८० वर्षको उमेरमा कुशीनगरमा तथागतको महापरिनिर्वाण भएको पवित्र चिरसंवेगदायी दिवस पनि हो। आजको दिनमा शान्ति कामनागरी देशभरी हर्षोल्लासपूर्ण वातावरणमा वैशाख पूर्णिमा मनाउने संस्कृतिको विकासतर्फ लम्किरहेको सुखद् विषय हो।

आज बुद्धजन्मभूमि नेपाल शान्तिभूमिमा जताततै अशान्ति छाडेरहनाले हिंसा र आतंकको भयावह स्थिति उत्पन्न भएको छ, अराजकता छाएको छ। वास्तवमा हामी नेपालीबीच विग्रह र विवाद होइन, राष्ट्रीय मेलमिलाप र विकासका लागि सहमतिपूर्ण सौहार्द्रता तथा शान्ति वार्तालाप भई कर्तव्यको बोध गर्नुपर्दछ। त्यसैले हामीभित्र विद्यमान मतिभ्रष्ट स्वभाव, कल्पित विचारधारा, संकुचित भावना तथा स्वार्थगत मनोभावलाई त्यागेर स्वस्थ मानसिकताको विकास गरी व्यक्तिगत, दलगत स्वार्थभन्दा मानवीय भाव तथा राष्ट्रीयताको भाव जरूरत भएको कुरालाई बुद्धपूर्णिमाको सन्दर्भमा हामी सबैले हृदयंगम गर्नु तमाम नेपालीहरूका लागि सुखकर विषय हुनेछ। आजको बदलिँदो परिवेशसँगै प्राप्त लोकतान्त्रिक माहौलले संविधान सभामार्फत राष्ट्रको भविष्य निर्माण गर्दैजाने एवं शान्तिको लागि श्रृजना हुँदैगएको वातावरणलाई सबै पक्षबाट सकारात्मक एवं रचनात्मक सहयोग हुनैपर्छ। त्यसैले अब बन्ने नेपालको नयाँ संविधानमा सम्पूर्ण नेपाली जनताको राष्ट्रलाई जनभावना कदर गरी जनमान्य हुने गरी धर्मनिरपेक्ष राष्ट्रको घोषणा गर्ने पर्छ, यसमा जनमुखी हौं भन्नेहरूले विगतमाभै कुनैपनि हालतमा धोखा दिनु हुँदैन।

राष्ट्रको बदलिँदो परिवेशसँगै राष्ट्र, जनता र सार्वभौमिकतालाई ख्यालगरी जनस्तरीय एवं जनमुखी संविधानकै निर्माण हुनुपर्छ, सोहीअनुरूप जनताको हित र सुख हुने शासन विधिलाई निरन्तरता दिँदैजानु आजको प्रमुख आवश्यकता हो। यसै परिप्रेक्षमा बुद्धका शान्ति सन्देश प्रत्येक व्यक्तिको मानसिक शान्तिका लागि, समाजमा सुखद् सद्भाव व्यवस्थाका लागि, राष्ट्रको शान्तिसुरक्षा र समृद्धिका लागि अक्ष अगाडि बढेर भन्नुपर्दा विश्वको सुरक्षित पर्यावरण, आणविकभयमुक्त शान्तिका लागि, मानवीय सुखद् प्रगतिका लागि मन, वचन र कर्मबाट परिपालन गर्न सकोस् यही वैशाख पूर्णिमाको शुभ-सन्देश हो। हामीले आजकै वैशाख महोत्सवका दिनदेखि कायिक, वाचिक तथा मानसिक विकारहरूलाई विस्तारै छोड्दै जाने प्रण गरौं, हृदय परिवर्तनको बाटो अपनाई आंआफ्नो व्यवहारलाई सुधारौं, यसो गर्न सकेमा नै यथार्थमा वैशाख पूर्णिमा मनाइँदै आएको ठहरिन्छ।

✍आचार्य भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविर
अतः वैशाख महोत्सवलाई बहिर्मुखी रूपमा मात्र हैन, अन्तरमुखी रूपमा मनाउँदै जाने प्रण पनि गरौं।

भगवान् बुद्ध भन्नुहुन्छ- नहि वेरेन वेरानि सम्मन्तीध कृदाचनं अवेरेन च सम्मन्ति एसधम्मो सनन्तनो अर्थात् वैरभावले वैरभाव कहिल्यै शान्त हुँदैन, अवैरभावले मात्र वैरभावलाई शान्त पार्न सकिने हुन्छ। त्यसैले हामीले बदलाको भाव त्यागी वैरभावलाई समनगरी आफूलाई वशमा पार्न बुद्धोपदेशलाई सचेततापूर्वक अपनाउनु पर्ने समस्त नागरिकहरूको मनमा सदैव छाडेरहनुपर्ने आजको आवश्यकता हो। हामीले देखिरहेका छौं, भोगिरहेका पनि छौं कि आजको विश्व-जगतमा उत्पीडन, आपसी वैमनस्यता, राष्ट्र-राष्ट्रबीच वैरभावपूर्ण गहिरो खाडल छ, हिंसा-आतंक, सत्ताको होडवाजी व्याप्त छ, हिंसात्मक युद्ध आदिले व्याप्त छ, भय र त्रासले मानव सन्त्रस्त छ। त्यसैले शान्तिगामी समस्त मानवले बुद्धोपदेशलाई मनन गर्नुपर्नेको छ जसले गर्दा भयानक आणविक शस्त्र अस्त्र जगतबाट पन्छिन स्वतन्त्रता, समानता र भातृत्वको भावनालाई अगाडि सह-अस्तित्वको सिद्धान्तलाई अपनाउँदै अगाडि बढ्दै जानसक्ने हुन्छौं। वास्तवमा भन्नु नै पर्ने कुरा यो हो कि हामीबीच स्वस्थ समाज निर्माण र मनुष्य जीवन सुखमय पार्न अरुलाई मात्र नीतिनियम, कानून र विधिविधानमा बाँध्ने तर आफूहरूले पालना नगर्ने, आफूहरूका लागि कानून होइन भन्ने मान्यता राख्दैजाने हो भने अराजकतालाई कदापि समाप्त पार्न सकिने छैन। यसउसले नेपालमा हामी सबै सुधियौं भने स्थायी शान्तिको सम्भावना बढ्दैजाने हुन्छ, होइन भने पुनः पुनः अशान्ति नै छाउँदै जानेहुन्छ। त्यसैले यस कुरामा शासक, शासित, जनता, दल, विद्रोही आदि सबैपक्षबाट सजग र सचेतताको पालना हुनै पर्दछ।

वस्तुतः आजको आवश्यकता शान्ति हो, शान्ति स्थापना सार्वजनिक एवं सार्वकालिक आवश्यकता पनि हो। तर शान्तिको पुकारमा पनि अशान्त अवस्था व्याप्त भइँदै रहनु स्वयं विडम्बना एवं दुःखकर विषय हो। स्मरणीय रहोस् जहाँ शान्तिको सवाल उठ्छ, त्यहाँ बुद्धशब्द पर्यायवाची भई उठ्ने नितान्त स्वाभाविक विषय भैसक्यो। त्यसैले आज हामी शान्तिगामीहरूले बुद्ध र युद्ध अर्थात् शान्ति र द्वन्द्वमध्ये कुनचाहिँ चुन्ने हो यसमा हामी सबैले सोच्नेबेला आएको छ। अन्तमा २५५३ औं बुद्धपूर्णिमाले हामी सबै नेपालीमा हृदय परिवर्तन गर्न सकोस्, स्वार्थरहित चेतनाको भाव छाड्दै जान सकोस्, संविधान सभाबाट राष्ट्र निर्माण र विकास एवं दिगो शान्तिका लागि सबैबाट शान्त, सौम्य र भद्र व्यवहार गर्न सकोस् यही मेरा हार्दिक शुभकामना छ।

सबैमा साधुवाद।

“चीरं तिदठतु बुद्ध सासनं।”

संविधानमा धर्मनिरपेक्ष कि धर्मसापेक्ष ?

केशरी वज्राचार्य

संविधान सभाले तयारगर्ने नयाँ संविधानमा धर्मनिरपेक्ष कि धर्मसापेक्ष के लेखिनुपर्छ ? यो विषय आज बौद्धहरूका लागि निकै चासोको विषय बनेको छ । अन्तरिम संविधानमा नेपाललाई धर्मनिरपेक्ष राज्य घोषणा गरिसकेको भएतापनि नयाँ संविधानमा के राख्ने भन्ने सवाल उठिरहेकै छ । कसैले धर्मसापेक्ष कसैले धर्मनिरपेक्ष भनेका छन् । यी दुई शब्दमा तात्त्विक भिन्नता के छ ? यदि यी दुई शब्दमा तात्त्विक भिन्नता नभएको भए सायद विवाद आउने पनि थिएन । कसैकसैले यो विषयलाई खाली शब्दको आधारमा मात्र लिने गरेको पाइन्छ । यसको शाब्दिक अर्थमा मात्र सीमित नभई यस भित्रको गहनतालाई बुझ्नु पनि जरूरी छ ।

नेपालमा प्रचलित धर्मावलम्बीहरू बौद्ध, इश्लाम, सिख, जैन, प्राकृत र कृषिचयनहरूको २०४७ सालको संविधान निर्माणताका नै धर्मनिरपेक्ष राज्य घोषणा हुनुपर्ने जिकिर गर्दै लाखौंको जुलुस प्रदर्शन गरी आवाज उठाएका थिए । तर त्यसबेलाको परिस्थितिअनुसार धर्मनिरपेक्ष राज्य घोषणा हुनसकेन । त्यसबेला हिन्दूअधिराज्यका संरक्षक राजा विराजमान भएकैले एउटा धर्मले मात्र संरक्षण पाउने एकाधिकार पाएका थिए । तर अहिले लोकतन्त्र आइसकेको छ । गणतन्त्र स्थापना भइसकेको छ । जनताको मौलिक हक अधिकार सुरक्षित गर्न अब जनता आफै उठ्न थालेका छन् । आफ्नो संविधान आफै बनाउन जनताले आफ्नो प्रतिनिधि छानेर संविधानसभामा पठाइसकेका छन् । अब ढिलोचाँडो संविधान बन्छ भन्ने विश्वास जनतामा छ । विभिन्न राजनीतिक दलहरूले आआफ्ना दलको लिखित अवधारणा संविधान निर्माण समितिमा पेश गरिरहेका छन् । यस्तो अवस्थामा खासगरी स्वतन्त्र नागरिक समाजले कसैको डर त्रास नलिई विचार प्रवाह गर्नु पनि समयोचित नै हुन्छ ।

भारतमा लोकतन्त्र स्थापना भएको आधाशताब्दी पार भइसकेको छ । त्यसबेलाका संविधान निर्माताहरूले गणतन्त्र

भारतलाई धर्मनिरपेक्ष राज्य घोषणा त्यसै लहडबाजीमा गरेका होइनन् । संविधान निर्माणका लागि डा. भीमराव अम्बेडकरको अध्यक्षतामा गठन भएको अधिकार सम्पन्न समितिले मस्यौदा गरेको धर्मनिरपेक्ष संविधानलाई नै संविधान सभाले स्वीकार गर्नुका पछाडि मुलतः भारतमा प्रचलित सबै धर्मलाई समान अवसर प्रदान गरिनु हो । भारतमा कुन संप्रदायले ग्रहण गरेको धर्म ठूलो वा सानो भन्ने भेदभाव छैन । जनसंख्याको आधारमा कुनै प्रान्तमा एक धर्मावलम्बीहरूको बाहुल्यता छ भने अर्को प्रान्तमा अर्कै धर्मावलम्बीहरूको बाहुल्यता छ । यद्यपि भारतमा हिन्दू, इश्लाम, सिख, जैन र कृषिचयनहरूको आआफ्नै विशेषता छ । पाकिस्तान र बंगलादेशमा पनि इश्लामबाहेक हिन्दू, र बौद्धलगायत कृषिचयनहरू नभएका होइनन् । अल्प संख्यामा रहेका बौद्धहरू भारत, पाकिस्तान, बंगलादेशमा नभएका होइनन् । बौद्ध राष्ट्र नै घोषित भएका एशियाली मुलुकहरू थाइल्याण्ड, बर्मा (म्यानमार) र श्रीलंकामा पनि अन्य धर्मावलम्बीहरू छँदैछैनन् भन्ने होइन । त्यहाँ पनि अल्पसंख्यामा अन्य धर्मावलम्बीहरू छन् । ती सबै देशका आआफ्नो संविधानमा आआफ्नै ढंगले संविधान निर्माण भएका छन् । ती सबै देशका आआफ्नो संविधानमा आआफ्नै ढंगले संविधान निर्माण भएका छन् । हामीले टाढाको उदाहरण नखोजी छिमेकी भारतको उदाहरण लिने हो भने गणतन्त्र भारत धर्मनिरपेक्ष राज्य घोषित भएको र त्यहाँ बुद्धको धर्मचक्र प्रवर्तन चिन्हलाई पनि राष्ट्रिय मान्यता दिइएको छ । यस कार्यमा तत्कालीन भारतमा ख्यातिप्राप्त जापानी भिक्षु फुजी गुरुजीसित महात्मा गान्धी र पण्डित जवाहरलाल नेहरूले सल्लाह लिएका थिए । भारतको बुद्धगयामा बोधिज्ञान पाएका, सारनाथमा प्रथम धर्मचक्र प्रवर्तन र कुशीनगरमा महापरिनिर्वाण हुनुभएका गौतम बुद्धलाई त्यसबेलाका संविधान निर्माताहरूले ठूलो सम्मान प्रदान गरेको ज्वलन्त उदाहरण छ । त्यसरी नै नेपाल एक मात्र बौद्ध तीर्थस्थल लुम्बिनी भएको देश हो भनेर हामी पनि संसारलाई शान्तिका उपासक हौं भनी चिनाउन बुद्ध-उपदेशअनुसार बहुजन हिताय बहुजन सुखायको मूलमन्त्रलाई चिरस्थायी बनाउन संविधानसभाले निर्माण गर्ने नयाँ संविधानमा पनि धर्मनिरपेक्ष राज्य नै

घोषणा किन नगर्ने ? धर्मसापेक्ष कि धर्मनिरपेक्ष भनेर विवादमा किन अल्झने ? बुद्ध नेपालका हुन् भनी नारा जुलुस र भाषणमा मात्र सीमित किन हुने ? जबसम्म बौद्धहरूमा यो चेतना र जागरण आउँदैन तबसम्म आफ्नो भागमा परेको गाँस अरुले खोसेर खाने प्रवृत्ति चलिरहन्छ नै ।

यदि बुद्ध जन्मेको देशको साँच्ची नै गौरवगाथा गाउने हो भने धर्मनिरपेक्ष र धर्मसापेक्षमा कसैले पूर्वाग्रह राख्नुपर्ने कुनै आवश्यकता देखिँदैन । धर्मनिरपेक्ष भन्नु नै राज्यको कुनै एक धर्म हुँदैन । जनताले अपनाउने सबै धर्म राज्यको पनि हो । धर्मनिरपेक्षको शाब्दिक अर्थ राज्यको आफ्नो धर्म भन्नु नै जनताले अपनाउने सबैखाले धर्म हो भन्ने अर्थ खुल्न आउँछ । धर्म नमान्नेहरूको देश भन्ने अर्थ कदापि होइन । छिमेकी भारतको एउटा दल विशेषका नेताहरूले अझै पनि नेपालमा हिन्दू अधिराज्य हुनुपर्दछ भनेर बेला कुबेला वक्तव्यबाजी गर्ने गरेको देखिन्छ । तर भारतमा विद्यमान धर्मनिरपेक्ष संविधानमा संशोधन हुनपर्छ भनेर कहिल्यै भनेका छैनन् किन ?

धार्मिक स्वतन्त्रता मानिसको जन्मसिद्ध अधिकार हो । उसले आफ्नो विवेक विचारले आफूलाई मनपर्ने कुनै पनि धार्मिक आस्था ग्रहणगर्न किन नपाउने ? कसैले पूखाले अपनाएको धर्म आफ्नो विवेकले परिवर्तन गर्न चाहेमा कस्लाई किन टाउको दुख्ने ? के एकदुईजनाले आफ्नो पूखालीधर्म परिवर्तन गर्न चाहयो भने आकाश खस्छ ? भारतको एक उदाहरण लिउँ । कुनै एक इश्लाम धर्मावलम्बी युवतीको हिन्दू युवकसित प्रेम सम्बन्ध गाँसिएर विवाह गर्ने अवस्थामा पुग्यो भने दुबैको सल्लाहले हिन्दू युवकले कानुनतः हिन्दूधर्म त्यागेर इश्लाम धर्म ग्रहणगर्न पाउँछ । त्यहाँ त आकाश खसेको देखिएको छैन । नेपालमा मात्र किन यत्रो ठूलो रडाको ? नेपालमा ०४७ सालको संविधान लेखिने बेलामा धर्मपरिवर्तन गर्नु भनेको आफ्नै आमालाई बेच्नु सरह हो भन्ने गरिन्थ्यो । के यो अरुको हकको हनन् भएन ? संविधानमा नै आफ्नो हकको प्रयोग गर्दा अरुको हक हनन गर्नपाइने छैन भनेर किटान गरिएको हुन्छ ।

हुन त ०४७ सालको संविधान नै काम नलाग्ने भनेर अर्को लेखिने भएपछि यी कुराहरू उठाउनु आवश्यक छैन । तर पनि धार्मिक स्वतन्त्रताको सवालमा चाहिँ प्रत्येक नागरिकले सचेत हुनु जरुरी छ । धर्मसापेक्ष भनेर संविधानमा लेखिने हो भने पहिलेजस्तै राज्यले एउटा धर्मलाई मात्र संरक्षण दिने घृष्टता गर्ने हो कि भन्ने आशंका रहनु

अस्वाभाविक होइन । किनभने नेपाल सनातन परम्परादेखि नै बहुधार्मिक, बहुजातीय र बहुसंस्कृतिको मेलमिलाप कायम भएको देश हो ।

भारतको उत्तरप्रदेश राज्यमा हाल सत्तामा रहेको एक राजनीतिक पार्टीको नाम नै बहुजन समाज पार्टी राखिएको छ । उसले अहिले बहुजन हिताय बहुजन सुखायको मूल आदर्शलाई आत्मसात गरेको देखिन्छ । त्यो राजनीतिक दलले अहिले सर्वजन हिताय सर्वजन सुखाय भनेर आफ्नो नारा दिने गरेको छ । वास्तवमा बहुजनको अर्थ पनि सर्वजन नै हो । सबै मानिसहरू सुखी होउन् भनेर शब्दमा भन्ने वित्तिकै एकै पटक सबै सुखी हुन सक्तैनन् । बुद्धले बहुजन शब्दको प्रयोग किन गर्नुभयो भने मानिस आआफ्नै पूर्वजन्मको कर्मको फलभोग गर्दछन् । असल काम गर्नेले असल फल भोग गर्दछन् । खराब काम गर्नेले त्यहीअनुसारको फल भोग गर्दछन् । त्यसैले बहुजन हिताय बहुजन सुखाय भन्नुको अर्थ धेरै मानिसहरू असल मार्गमा लागून् र अन्त्यमा सबै सुखी होउन् भन्ने सन्देश हो । कसैलाई आशीर्वाद दिँदैन जादूको छडी घुमाएसरह कोहीपनि पापबाट मुक्त हुनसक्तैन ।

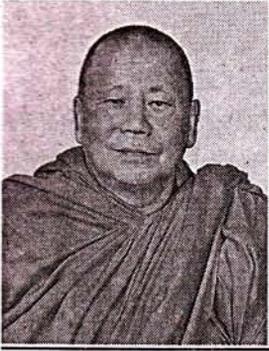
अन्तरिम संविधानमा बहुसंख्यक धर्मावलम्बीहरूको चाहनाअनुसार नेपाल धर्मनिरपेक्ष राज्य घोषणा भइसकेकोलाई कुनै विवादको विषय नबनाई पुनः नयाँ संविधानमा पनि धर्मनिरपेक्ष राज्य नै कायम गरिनुपर्दछ भनी सचेत गर्नु/हुनु जरुरी छ ।

भारतको एक हिन्दू अतिवादी दलसंग नजिक सम्बन्ध भएको र हिजोसम्म राजावादी भनेर भनिने तर बेला मौकामा हात खुट्टा छाड्ने प्रवृत्तिका एक नेपाली राजनीतिक दलले संविधानसभामा सुभाष चन्द्र बोसले खुलेर नै नेपाल धर्मसापेक्ष राज्य घोषित हुनुपर्दछ भनेर सार्वजनिक गरिसकेको छ । बौद्धहरू यसमा सचेत भएनन् भने न्याउरी मारी पछुतो भन्ने उखान चरितार्थ हुन वेर छैन । यो सापेक्ष र निरपेक्ष भन्ने शब्द केवल शब्दको मात्र खेल हुँदै होइन । यदि शब्दको मात्र खेल हुँदो हो त सबै राजनीतिक दलहरूले यो विषयलाई यति गम्भीर रूपमा किन उठाउँथे ?

अन्तरिम संविधानमा धर्मनिरपेक्ष राज्य घोषणा भएको छँदैछ भनेर ढुक्क भएर बस्ने बेला छैन । देशी विदेशी शक्तिहरू नयाँ संविधानमा नेपाललाई धर्मनिरपेक्ष राज्य घोषणा हुन नदिन कम्मर कसेर लागेका छन् । छद्मभेषी तत्वहरू त्यसमा सक्रिय भएर लागिपरेका छन् । बेलैमा धर्मनिरपेक्ष राज्यका पक्षपातीहरू सतर्क हुनु जरुरी छ ।

बुद्धजीवनी र बुद्धको उपदेश

भिक्षु अश्वघोष महास्थविर

धर्मकीर्ति बौद्ध
अध्ययन गोष्ठीमा
शनिवारका दिन २०३० देखि
२०४० सम्म पटक पटक
गरी दिएको धर्म उपदेश ।

बुद्धजीवनी अध्ययन
गर्ने तरिका दुई थरी छन् -

१) भक्ति २) शिक्षा (

ज्ञानलिने दृष्टिले) अर्थात्
अलौकिक अमानव बुद्ध र

लौकिक शुद्ध मानव बुद्ध । अलौकिक बुद्ध मानिस नभई
स्वर्गबाट आउनुभएको, जस्तै जन्मनासाथ सात कदम
हिँड्नुभएको, उडेर जानसक्ने, देवलोकमा आमालाई अभिधर्म
उपदेश दिनुभएको आदि अद्भूत चमत्कार देखाउने बुद्ध ।

लौकिक बुद्ध—हामी जस्तै आमाको पेटमा दश महिना
बसी जन्मेको शुद्धोदन पुत्र राजकुमार । जन्मेदेखि
प्रभावशाली बचपनदेखि साथीहरू (धाईका बच्चाहरू) सित
समभाव देखाउने गुण भएको आदि मानवगुण सम्झी अध्ययन
गर्ने । मानव बुद्ध बनेका सिद्धार्थ कुमारको जन्महुँदा शुद्धोदन
राजालाई जति सुख र हर्षको अनुभव भयो त्यति नै राजकुमार
दरवार त्यागेर महापुरुष भई बुद्धहुने ज्योतिषहरूको
भविष्यवाणी कुरा सुनेर दुःखी हुन पुग्यो ।

बुद्धको बारेमा लेखिएको बुद्धजीवनीमा सूत्रपिटक र
विनयपिटक अध्ययन गर्दा मात्र बुद्ध कस्ता खालका हुन्
भनी पहिल्याउन गाह्रो छ । मतलब बुद्धलाई चिन्न सजिलो
छैन भन्नुमा अत्युक्ति हुने छैन होला ।

बुद्धजीवनी पुस्तक पढ्दाखेरी बुद्धलाई सकल प्राणीलाई
उद्धार गर्नका निमित्त अवतार लिन आएको जस्तोगरी
लेखिएको छ । जातक अट्ठकथाको निदान कथामा पनि
त्यस्तै लेखेको छ तर सुत्तपिटकको धर्मचक्र सूत्रअनुसार
भने बहुजन हितको लागि हो भन्ने देखिनछ । यहाँ सर्वजन
हिताय भनी लेखिएको छैन । बुद्ध परम्परावादी होइनन्,

उनी त अनुभवका कुरा मात्र बताउने महामानव हुन् ।

बुद्धजीवनीअनुसार बुद्ध आकाशमा उडेर चमत्कार
देखाउनेको रूपमा देखिन्छन्, तर विनयपिटकअनुसार
भिक्षुहरूले चमत्कार देखाउनु हुँदैन भन्ने नियम बनाउने र
अर्ति दिने खालको बुद्ध देखिन्छन् ।

बुद्धजीवनी अनुसार सिद्धार्थकुमारले बुढो मान्छे, रोगी
र मृतक देखेर दरवार त्यागेको देखिन्छ, तर अंगुत्तरनिकायमा
बुद्धले भनेका छन् - आफू दरवारमा बस्दाखेरी नै बुढो
हुनेछ, रागी हुनेछ र मनुपर्छ भनी मलाई थाहा थियो ।
दरवारको भेदभाव र असमानता देखेर राज्यदरवार त्यागेको
हुँ ।

बुद्धले भन्नभएको आत्मकथा सुत्तनिपातअनुसार बुद्ध
शुद्ध मानिस हुनुहुन्छ । त्यसमा यसरी उल्लेख छ -
अत्तदण्डा भयं जातं.....अर्थात् शस्त्र धारणले उत्पन्न
भएको छ, जुन कारणले मानिसहरू आपसमा लड्दै छन् ।
अग्नि मलाई कसरी विरक्ती भावना उत्पन्न भयो, सुन म
भन्छु- पानी नभएको ठाउँमा माँछा जसरी छटपटीरहन्छ
त्यस्तै मानिसहरू परस्पर ईर्ष्या, द्वेषले छटपटी रहन्छ त्यस्तै
मानिसहरू परस्पर ईर्ष्या, द्वेषले छटपटी वाक्क भयो ।
सबै ठाउँमा अशान्ति मात्र देखेर म प्रव्रजित भएर बन्न
पुगे । गृहस्थाश्रम दुःखको खानीजस्तो देखेर प्रव्रज्या स्वच्छ
हावाजस्तो संभरेर प्रव्रजित भएँ । (सुत्तनिपात)

बुद्धजीवनीअनुसार बुद्ध मान्छेको रूपमा होइन
देवताको रूपमा देखाइएको छ । सूत्रपिटकअनुसार बुद्ध
शुद्ध पुरुषार्थ भएको, पंचइन्द्रिय (आँखा, कान, नाक, मुख,
शरीर) लाई बसमा रहँदैन । उनी मनलाई बसमा राख्नसक्ने
लोकोत्तर व्यक्ति हुन् ।

बुद्धजीवनीअनुसार बुद्धले आफू केही ठूलासंग प्रार्थना
गरेर बुद्ध बनेको देखिन्छ । सूत्रपिटकअनुसार दशपारमिता
गुण धर्म पुरा गरेर उत्साह र प्रयास गरेर मात्र बुद्ध बन्न
सकिन्छ र गुणधर्म उन्नति गरेर उत्साह गरेको खण्डमा
जो पनि बुद्ध हुन सकिने भनी बुद्धले भनेका छन् ।

अब बुद्धको अलौकिक चमत्कार जीवनबारे कल्याण

मित्र सत्यनारायण गोयन्काको विचार पनि सुनौ ।

मानिसहरूले श्रद्धावश आफ्नो गुरुप्रति धेरै मन गढन्त कुराहरू, अतिरजित कुराहरू रचना गरेर लेखिराखेका छन् । त्यस्तै पालिसाहित्यमा पनि बुद्धप्रति श्रद्धा देखाएर बुट्टा भरी अनेक चमत्कार देखाउन सक्ने जादूगर बनाइराखेका छन् । बुद्धमा त्यस्तो कुनै पनि ऋद्धि थिएन, तर अपार शुद्धमैत्री र करुणाशक्ति थियो । चित्त परिशुद्धता साथै बुद्धमा अद्भूत मनोबल थियो । यही गुणको प्रभावले उहाँलाई कसैले केही गर्न सकेनन् । (साभार-धर्मकीर्ति वर्ष २६ अङ्क ६)

बुद्धजीवनीमा र पालिसाहित्यमा पुञ्जानि परलोकसिं पतिट्ठा होन्ति पाणिनो- अर्थात् पुण्य भनेको परलोकमा उपकार हुनेको/धर्मको कुरालाई सूत्रपिटकमा यसरी बताइएको छ - सन्दिट्ठको-यही जीवनमा देखिने, अकालिको-मृत्युपछि होइन, धेरै समयपछि होइन । यस सम्बन्ध बुद्धले भनेअनुसार निर्वाण, दुःखबाट मुक्ति पाउनको लागि - दिट्ठे दिट्ठमत्तं, देख्यो भने देख्ने मात्र, त्यसैमा आसक्त नहुने सुते सुत्तमत्तं-सुन्नेबेला सुनेको मात्र, त्यसमा न टाँसिरहनु । मुते मुतमत्तं- अनुभव भए अनुभवमात्र, स्वादमा नभुल्ने, न पल्किने । अतः मानिसले कुनै चीजमा आसक्त हुनु हुँदैन । यो अति गम्भीर र महत्वपूर्ण कुरो हो, तर यसलाई साधारण मानिसहरूले बुझ्न सजिलो छैन । यस्तो कुरो न बुझ्काले र यसमा अभ्यास नभएकोले आजभोलि भिक्षु होस् वा उपासक होस् अरहन्त भएको देख्न पाइएको छैन ।

बुद्धको उपदेशअनुसार गृहस्थहरू पनि अरहन्त हुन सक्छन् तर पालिसाहित्यमा (अर्थकथा बौद्ध ग्रन्थमा) गृहस्थ मार्गफल लाभी अरहन्त भिक्षु हुनुपर्छ अन्यथा गाइगोरुले हानेर चोटलागेर मरेको उल्लेख छ । मतलब गृहस्थ अरहन्त भएर बाँचिरहन सक्दैनन्, अरहन्त हुनासाथै तुरुन्तै भिक्षु बन्नु पर्छ रे यो गम्भीर रूपमा अध्ययन गर्नुपर्ने विषय हो ।

बुद्धको उपदेशअनुसार दुःखबाट मुक्तहुन चाहेनेले अन्तर्मुखी हुनुपर्ने मतलब आफूले आफूलाई चिन्नुपर्ने हुन्छ । आत्मालोचना अर्थात् आफ्नो गल्ती स्वीकार गर्न सक्नुपर्छ । बुद्ध भने आफूलाई आफैले अर्ति दिने र आफ्नो आलोचना

र विरोध गर्नेहरू भएकोले नै आफू बुद्ध हुनसकेको भन्थे ।

बुद्ध साह्रै गतिशील व्यक्ति हुन् । एकपटक भिक्षुहरूलाई जम्मागरिकन सम्बोधन गर्दै भन्नुभयो - हे भिक्षुहरू तिमीहरूलाई जतिपनि अर्तिका कुरा भनिसके, मैले भनेको र गरिरहेको काम तिमीहरूलाई अप्ठ्यारो त लाग्दैन ? यदि अप्ठ्यारो लाग्छ भने त्यसमा म सुधार गर्छु ।

(संयुक्तनिकाय)

यस कुराले के बुझिन्छ भने गौतम बुद्ध साँच्चै नै हित कल्याणका असल मार्गप्रदर्शक र गुरु हुन् । समाज सुधारक हुन्, कट्टरपंथी होइन ।

हामी उहाँको अनुयायी चाहिं भन्ने तर आफ्नो आलोचना गर्नु चाहिं पटककै मन नपराउने भएका छौं । तर बुद्ध भन्नुहुन्छ आलोचना रक्ष्णात्मक हुनु पर्छ न कि ध्वंसात्मक ।

हेराकाजी सुइकायात विचाः हायेका

बुद्ध शाक्य

थःगु हे छगू मन, थःगु हे छगू तन,
थःगु हे छगु रंग, बिस्क्या छगू उमङ्ग
हेराकाजी सुइका ।

गुब्ले त्यानु मजू, गुब्ले ड्यातु मजू ।
गुब्ले खालि मजू, थाकुगु मखया नं ।
अःपुगु नं मखु, हेराकाजी सुइका ।
गन थ्यं गन मध्य ? ल्याःचा तये नं थाकु ।
बौद्ध जगतया नितिं, थ्व मू-तू याये नं थाकु ।
हेराकाजी सुइका ।

अजर अमरया लँ, अनित्य अवबोधया खँ ।
सः न्यंथाय् तक नं, थः थ्यंथाय् तक नं ।
लिपांगु बुखँ मृत्यु हे मखाः ।

- हेराकाजी सुइका ।

मृत्यु धाः निर्वाण हे, छंगु हे धाः जिगु धका नं ।
छगू छ जक थनया, संस्कार चक्र सखाः ।

हेराकाजी सुइका ।

जगतया लिच्वलँ, सः दिनाःनं छं क्यन ।
अंग प्रत्यंग दिनाः धाल, गुब्ले जिं छुं मधया ।
थौं नसें जि विदा जुल, हेराकाजी सुइका ।
छंगु थ्व भावनायात जिगु थ्व विचाः हायेका ॥

ऐन कानूनमा धर्मनिरपेक्षताको खोजी

नरेन्द्र साउद

२०४६ सालको परिवर्तनपछि पनि कायमै रहेको “हिन्दू अधिराज्य नेपाल” पछिल्लो जनआन्दोलनपछि भने धर्मनिरपेक्ष राष्ट्रमा परिणत भएको छ। तीन वर्ष पुग्न लाग्दैछ, नेपाल धर्मनिरपेक्ष घोषित भएको पनि। तर, नयाँ संविधान निर्माणको काम सुरु भइसक्दा पनि धर्मनिरपेक्षताको विविध पक्ष र राज्यले लिने नीतिबारे सार्थक बहस हुन सकिरहेको छैन। धर्मनिरपेक्ष मुलुकमा राज्यले धर्मका विषयमा लिने नीति र नयाँ संविधानमा समावेश गर्नुपर्ने व्यवस्थाबारे राजनीतिक दलमा समेत खासै छलफल भइरहेको देखिँदैन। राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी र राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी नेपालको जोड छ, “नयाँ संविधानमा मुलुक हिन्दू राज्य नै हुनुपर्छ।” परम्परावादी शक्तिहरूको प्रश्न छ, “धर्मनिरपेक्ष हुँदा र नहुँदा मुलुकमा के फरक पत्थो?” दुबै दलले नयाँ संविधानमा धर्मनिरपेक्षताको आवश्यक छ वा छैन भन्नेबारे जनताको राय बुझ्न जनमत संग्रहमा जानुपर्ने माग पनि गरेका छन्। तर यस विषयमा ठूला दलहरू स्पष्ट हुन सकिरहेका छैनन्। माओवादी, कांग्रेस, एमाले, फोरम, तमलोपालगायतले मुलुक धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र हुने भन्ने कुरा घोषणापत्र उल्लेख गरेपनि धर्मका विषयमा कस्तो नीति लिने भन्नेबारे खासै प्रस्ट गरेका छैनन्। धर्मनिरपेक्षताका विषयमा जनमत संग्रहमा जाने वा नजानेबारे ठूला दल मौन छन्।

विज्ञहरू धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र घोषणा गरेरमात्र नपुग्ने बनाइ राख्न थालेका छन्। धर्मनिरपेक्ष मुलुकले धर्मका विषयमा “तटस्थता, विरोध वा समानता” कस्तो नीति लिन खोजेको हो? त्यसबारे स्पष्ट हुनुपर्ने धारणा विज्ञहरूको छ। “निरपेक्ष घोषणा गरेर राज्य सबै धर्मप्रति तटस्थ बस्न खोजेको हो, समान व्यवहार देखाउन खोजेको हो या त धर्मविरोधी बन्न खोजेको हो? त्यो अहिलेसम्म प्रस्ट छैन।”, संविधानविद् कनकविक्रम थापा भन्छन्।

धर्मनिरपेक्ष राज्य घोषणा गरिएपनि राज्यले धार्मिक क्रियाकलापप्रति भने चासो राख्न र पहल गर्न छाडेको छैन। हिन्दूहरूका आराध्यदेव पशुपतिनाथ मन्दिरको पुजारी नियुक्ति, इस्लाम धर्मावलम्बीहरूलाई साउदी अरबमा हज यात्रा गराउने, विभिन्न गुम्बा बनाउन आर्थिक सहयोग उपलब्ध गराउने तथा विधिन्न जात्रा बनाउन सहयोग गर्नेजस्ता कार्यबाट सरकारले हात फिक्न सकेको छैन। त्यतिमात्र होइन, संविधानबाट “हिन्दू अधिराज्य” भन्ने शब्द हटाएर धर्मनिरपेक्षता घोषणा गरिएपनि धर्मसम्बन्धी कतिपय कानून संशोधन गर्नेतर्फ भने सरकार र राजनीतिक दलले खासै पहल गरेका छैनन्। मुलुकी ऐनको अदलको महल, पशुपति विकास कोषसम्बन्धी ऐनलगायतका पुराना

कानून जस्ताको तस्तै छन्। मुलुकी ऐनको अदलको महलले धर्म परिवर्तन गराएको पाइएमा सजायको व्यवस्था गरेको छ। सोही ऐनअन्तर्गत कतिपय मुद्दा अझै पनि सर्वोच्च अदालतमा विचाराधीन छन् भने सो ऐन अहिले पनि क्रियाशील छ। त्यस्तै पशुपति विकास कोषको अध्यक्ष अहिले पनि प्रधानमन्त्री हुने व्यवस्था छ। साउदी अरबमा हज गर्न मुस्लिम समुदायको यात्राको व्यवस्थासमेत गृह मन्त्रालयले गरिरहेको छ। “धर्मनिरपेक्ष मुलुकमा सरकारले यस्ता धार्मिक कार्यमा सहयोग गर्ने कि नगर्ने? यो बहसको विषय हो,” संविधानविद् थापा भन्छन्, “हामीकहाँ धर्मका विषयमा राज्य तटस्थ बस्न सक्ने देखिँदैन। बरु सबै धर्मप्रति समान व्यवहार, संरक्षण र सहयोग गर्न खोजेको देखिन्छ।”

धर्म भन्ने विषय अति नै संवेदनशील छ। धर्मकै कारण मुलुकमा ठूलाठूला युद्ध र विनाश भएका छन्। पश्चिमी मुलुकले धर्मनिरपेक्षताको सुरुवात गरेका हुन्। तर पनि हाल विश्वमा अति कम राष्ट्रमात्र धर्मनिरपेक्ष छन्। ८० प्रतिशतभन्दा बढी हिन्दू धर्मावलम्बी रहेको भनिएको मुलुकमा जनताको बलबाट पुनर्स्थापित प्रतिनिधिसभाले ऐतिहासिक घोषणापत्रमार्फत धर्मनिरपेक्ष घोषणा गरेको थियो। पुनर्स्थापित प्रतिनिधिसभाको त्यो घोषणालाई अन्तरिम संविधानले मूर्तरूप दियो। “राजतन्त्रबाट गणतन्त्र, एकात्मकताबाट संघीयता र हिन्दू राष्ट्रबाट धर्मनिरपेक्षतामा रूपान्तरण हुनु नै प्रमुख आमूल परिवर्तन भएको मान्नुपर्छ” संविधानविद् थापा भन्छन्, “८० प्रतिशतभन्दा बढी हिन्दू धर्मावलम्बी रहेको मुलुक धर्मनिरपेक्ष हुनु पनि आमूल परिवर्तन नै हो।”

पञ्चायतकालीन २०१९ सालको संविधानले पहिलोपटक मुलुकलाई “हिन्दू राज्य” घोषणा गरेको थियो। २०४६ सालको जनआन्दोलनपछि बनेको २०४७ को संविधानले त्यसैलाई निरन्तरता दिएको थियो। २००४ सालको वैधानिक कानून र २०१४ सालको संविधानमा हिन्दू राष्ट्र भनी घोषणा गरिएको थिएन। २०४७ सालको संविधानले हिन्दू राष्ट्र भनी घोषणा गरे पनि अन्य धर्मप्रति पनि उत्तिकै सम्मान व्यक्त गरेको थियो।

मुलुक नयाँ संविधानको मस्यौदा लेख्ने चरणमा पुग्दा पनि राज्यले धर्मप्रति लिने नीतिबारे अन्यौल कायमै छ। विश्वमा सबैभन्दा पहिले आफूलाई धर्मनिरपेक्ष घोषणा गरेका पश्चिमी मुलुकले समेत अहिले पनि धार्मिक क्रियाकलापमा सहयोग जारी राखेका छन्। धर्मले नै राज्यको नीतिनियम तथा सञ्चालनमा प्रत्यक्ष प्रभाव पार्न थालेपछि पश्चिमा मुलुक राज्यबाट धर्मलाई अलग पार्न धर्मनिरपेक्ष बनेका थिए। धर्मनिरपेक्षताको पक्षपाती

मार्क्सवादलाई लिइन्छ। मार्क्सवादले धर्मलाई “अफिम” को संज्ञा दिएको छ। तत्कालीन सोभियत संघमा मार्क्सवादले धर्मबाट राज्य अलग गर्ने नीति लिएको थियो। त्यसबखत बालबालिकालाई चर्चमा लैजान निषेध गरिएको थियो। “आफूखुसी धार्मिक अभ्यासमा सहभागी हुन त छुट थियो तर धर्मको प्रचारप्रसार गर्न बन्देज थियो।”, संविधानविद् थापा भन्छन्, “त्यसबखत उल्टै राज्यले धर्मविरुद्ध प्रचारप्रसार गर्ने छुट भने दिएको थियो।”

त्यसैको सिको गर्दै नेपालमा मार्क्सवादका अनुयायीहरू पनि धार्मिक गतिविधिबाट आफू टाढा बस्न खोजेको बताउँछन्। मुख्यगरी माओवादीले जनयुद्धताका हिन्दू संस्कृतिका कतिपय

क्रियाकलापमा रोक लगाउने अभियान छोडेको थियो। जसअन्तर्गत काजक्रियामा अवरोध, क्रियापुत्रीको हत्या, देवी देवताका मन्दिर तोडफोड गर्ने, गाई मारेर खानेजस्ता क्रियाकलाप सञ्चालन गरेको थियो, उसले। माओवादीले अधिकारिक दस्तावेजमा धर्मविरोधी गतिविधिबारे कुनै उल्लेख नगरे पनि केन्द्रीय तहको निर्देशनअनुसार नै त्यसबखत धार्मिक र परम्परागत एक केन्द्रीय नेता बताउँछन्। नेपालको सन्दर्भमा धर्मनिरपेक्ष नै कायम गर्ने हो धर्मविरोधी राज्य उभिन नसक्ने, धर्मका बारेमा तटस्थ पनि बस्न नसक्ने अवस्था रहेकाले राज्यले सबै धर्मलाई समान व्यवहार, संरक्षण र सहयोगको नीति लिनुपर्ने विज्ञहरूको जोड छ। ■

मानिसको ठूलो कमजोरी पक्ष

अहिले जुन धार्मिक विवाद छ, त्यो हाम्रो आफ्नो विवाद होइन। हामी अर्काको प्रतिनिधि भएर छापा लडाइँ लडिरहेका छौं। अहिलेसम्म यस्तो विवाद उठेको थिएन, जनआन्दोलनको यो माग पनि होइन। यहाँ जति क्रियाकलाप विदेशी मेसिनरीहरू गरिराखेका छन्, त्यसैको प्रतिनिधि भएर हामी यो लडाइँ लडिराखेका छौं। जस्तै हिन्दू धर्मकै सम्बन्धमा कुप्रचार भइरहेको छ। हिन्दूहरू पशु हुन्, हिन्दूहरूको देवता पशु हुन् भनेर बुद्धिस्टहले बाँडेको पर्चा मसँग छ। धार्मिक स्वतन्त्रताको दुरुपयोग गर्दै कसैले यो पनि बाँडेका हुन्। त्यसैले धार्मिक प्रतिनिधित्वको लडाइँका लागि अहिले थुप्रै पैसा आएको छ। हाम्रा गरिब जनतालाई किन्न सक्ने सामर्थ्य सबैको छ। अतः यो हाम्रो लडाइँ होइन। नेपालमा अहिलेसम्म धर्म सम्बन्धमा कुनै लडाइँ नै भएको छैन। धार्मिक स्वतन्त्रताको जे जस्तो प्रावधान छ, त्यसले केही अप्ठ्यारो पारेको छैन।

कुनै विदेशी सरकारको दबाबमा परेर होस् या अन्य कुनै किसिमको होस्, उनीहरूलाई खुला रूपमा अनुचित गतिविधि गर्न छुट दिइयो। त्यसबेलाको तथ्यांक हेरौं। अहिलेको तथ्यांक हेरौं, कति प्रतिशत क्रिश्चियन संख्या वृद्धि भइराखेको छ? यो वास्तवमा दलहरूको स्वार्थको कुरोसँग पनि जोडिएको छ। उनीहरूले भोट लिनुपर्दछ, भोटको मुख हेर्नुपर्दछ। हिन्दूस्तानमा जति धार्मिक दंगाहरू भएका छन् त्यही कारणले भएका छन्। उनीहरूले पर्चा छर्ने गरेका छन्। धार्मिक विद्वेषको भावनालाई उछालेका छन्। दलहरूमा त्यस्तो भइरहन्छ। यहाँ पनि दलहरूबाट नै त्यस्तो भइरहन्छ। यहाँ पनि दलहरूबाटै नै त्यस्तो भगडा सुरु भयो। यसअघि यहाँ कुनै भगडा थिएन। धर्मको भगडा थिएन। यसबारेमा मैले अमेरिकी सहायता नियोगका निर्देशकसँग पनि कुरा गरेको थिएँ। यहाँ त ३५ वटा चर्च खडा भइसकेका छन्। त्यहीँ धर्म परिवर्तन गराउने काम भइरहेको छ। त्यसमा दुनियाँका अरु मुलुकका धार्मिक मेसिनरी पनि लागेका

विश्वनाथ उपाध्याय छन्। विदेशीहरूले नै आर्थिक सहयोग गरेका छन्। तर “हामीले होइन” भनेर आफ्नो सफाइ दिएका छन्। तर यहाँका चर्चले भने धर्म परिवर्तन गराई नै राखेका छन्। “तिमीहरूले लोभ लालच दिएर धर्म परिवर्तन गराउन पाउँदैनौं” भन्दा “हामीसित कोही लोभलालचमा परेर पनि आएका होलान्” भनेर, स्वीकार्छन्।

नेपालीहरूले लोभलालचमा नपरी धर्म परिवर्तन गरेका छैनन्। यहाँ एकपटक पत्रकार सम्मेलन पनि भएको थियो, जहाँ हिन्दूबाट तथाकथित पादरी भएकाहरूले धर्म परिवर्तन गरेको कबुल पनि गरे। उनीहरूले के पनि भनेका थिए भने, “हामीले एक महिनामा चार हजारदेखि ६ हजार व्यक्तिको धर्म परिवर्तन गराइराखेका छौं। यहाँ जब धर्म परिवर्तनको काम सकिन्छ, अनि हामीलाई पुनः गरिबकै हालतमा छोडेर जान्छन्। हामीप्रति दया गरेर होइन, माया गरेर होइन।” धर्म गुरु, धर्मका ठेकेदार सबै धर्ममा हुन्छन्, हिन्दू धर्ममा मात्रै होइन। सबै धर्ममा त्यस्ता ठेकेदारहरू छन्। अहिले अमेरिकामा जाउँ, धर्मको नाउँमा करोडौं करोड रुपियाँ धर्मका ठेकेदारहरूले कमाएर बसेका छन्। मानिसहरूलाई बोलाएर, धर्म परिवर्तन गरेर बसेका छन्। सामाजिक कुरीति सबै धर्ममा छ। धर्म भनेको मानिसको सबभन्दा ठूलो कमजोरी हो। मैले संक्षेपमा यतिमात्र भन्नु छ, वास्तवमा हामीकहाँ नभएको कर्चगल हामीले नै सुरु गरेका हौं। यसको उपलब्धि हामीलाई केही हुँदैन। हामीले केही दिनअगाडि सर्लाहीमा भएको दंगा देख्यौं। यो केको कारण भएको हो? कारण नै यही हो। हामीले धार्मिक भावना भड्कायौं, यो धार्मिक भावना भड्काउनुको कसको हात छ? किन सुरु भयो यो धार्मिक दंगा? अहिलेसम्ममा मूल समूहकै पत्तो छैन।

(२०४७ सालको संविधान सुभाव आयोगको बैठकमा विश्वनाथले व्यक्त गरेको विचार, उहाँ पूर्व महान्यायाधीश पनि हुनुहुन्छ।) ■

धर्मनिरपेक्षता: संवैधानिक र व्यावहारिक कसीमा

राजकुमार रेग्मी

पुनर्स्थापित प्रतिनिधिसभाले घोषणापत्र जारी गर्दा संसद्का महासचिव थिए, सूर्यकिरण गुरुङ । घोषणापत्रलाई उनैले प्रमाणीकरण गरेका थिए । आफ्नो कार्यकालमा भएको सो घोषणापत्रलाई उनले जीवनकै ठूलो उपलब्धि ठानेका छन् । “कालान्तरमा प्रतिनिधिसभा घोषणापत्रलाई धर्मनिरपेक्षताको कारणले सधैं सम्झना गरिइनेछ ।”, उनी बारम्बार यसै भन्छन् । साँच्चै नै, प्रतिनिधिसभा घोषणापत्रका धेरैजसो बुँदाले अल्पकालीन राजनीतिक महत्व बोकेका छन् भने धर्मनिरपेक्षतासम्बन्धी बुँदा मुलुकको राजनीतिक, साँस्कृतिक र धार्मिक भविष्यमा सदासर्वदा प्रभाव पारिरहने किसिमको छ ।

२०१९सालको पञ्चायती संविधानले नेपाललाई औपचारिक रूपमा “हिन्दू राष्ट्र” बनाएको थियो । २०४६ सालको प्रजातान्त्रिक संविधानले पनि “हिन्दू राष्ट्र” हटाउन सकेन । यद्यपि २०४६ सालको संविधान घोषणालाई सबैभन्दा चर्को विरोध हिन्दू राष्ट्र बनाइएकोमा थियो । २०४७ सालको संविधान निर्माताहरू भन्छन्, “संविधान मस्यौदाक्रममा सबैभन्दा धेरै सुझाव धर्मका विषयमा आएको थियो ।”

बहुदलीय प्रजातान्त्रिक कालखण्डमा नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४६ उपर जताततैबाट हमला भएको थियो । संविधानमा रहेको हिन्दू राष्ट्रको प्रावधानमाथि पनि त्यति नै चर्को आक्रमण भएको थियो । यस्तो अगुवाइ पहाडका आदिवासी जनजातिहरूका तर्फबाट संगठित रूपमा भएको थियो । त्यसो त पञ्चायतकालदेखि नै खगेन्द्रजंग गुरुङले धर्मनिरपेक्षताको माग निकै चर्कोसँग उठाउँदै आएका हुन् । बहुदल आएपछि गोरेबहादुर खपांगी, काजीमान कन्दड्वा, एमएस थापा, जगन किराँत, गोपाल किराँती (हाल गोपाल खम्बू) लगायतकाले राजनीतिक दल खोलेरै धर्मनिरपेक्षताको पक्षमा अभियान चलाएका थिए । पञ्चायतकालदेखि नै धर्मनिरपेक्षताको वकालत गर्दै आएका मंगोल नेसनल अर्गनाइजेसनका अध्यक्ष गोपाल गुरुङले संवैधानिक प्रावधानलाई भन्दा हिन्दू धर्म र ब्राह्मणवादमाथि प्रहार केन्द्रित गरेका थिए ।

धर्मनिरपेक्षताको पक्षमा सबैभन्दा संगठित माहोल आदिवासी जनजाती महासंघले गरेको थियो । आदिवासी जनजाति महासंघले धर्मनिरपेक्षतालाई प्रमुख मागका रूपमा उठाउँदै आएको थियो । महासंघका अध्यक्ष पासाङ शेर्पा भन्छन्, “पहिले धर्मनिरपेक्षतालाई व्यवहारमा उतार्न आन्दोलन चलाउँछौं ।”

प्रतिनिधि-घोषणापत्रले मुलुकलाई धर्मनिरपेक्ष घोषणा गरेको विरोधमा आन्दोलन र विरोध नभएको होइन । लोकतान्त्रिक आन्दोलन र विरोध नभएको होइन । लोकतान्त्रिक आन्दोलन २०६२-६३ ले जागृत र सचेत गराएका जनताले धर्मनिरपेक्षताको विरोध गर्दै मुलुकलाई

हिन्दू राष्ट्र बनाउनुपर्छ भनेर गरिएको आन्दोलनलाई साथ दिएनन् । राजतन्त्रले हिन्दू धर्मलाई सधैं रक्षाकवचका रूपमा प्रयोग गर्दै आएकोले राजतन्त्रविरुद्ध जागेका धर्मनिरपेक्षताविरोधी आन्दोलनलाई साथ नदिएको विचार राख्छन् सभासद् नारदमुनि राना थारु । हिन्दू राष्ट्र बनाउने भन्दै धर्मनिरपेक्षताको विरोध राजतन्त्रको काखबाट जन्मिएको आन्दोलन राजतन्त्रको समाप्तिसँगै मरेको लक्षण देखिँदछ । यद्यपि धर्मका सम्बन्धमा कुनैपनि मुलुक र समाजमा अतिवाद धारणा कुनै न कुनै रूपमा जीवित रहेकै हुन्छन् । नेपालमा पनि यस्ता अतिवादी जत्था क्रियाशील छन् । धर्मनिरपेक्षताको विरोधमा हुने कुनै पनि किसिमको आन्दोलनले उचाइ लिनसक्ने अवस्था देखिँदैन आदिवासी वकिलहरूको संस्था लार्हीर्नपका महासचिव शंकर लिम्बू । उनी भन्छन्, “नेपालले धर्मनिरपेक्षताको अभ्यास गरेको तीन वर्ष भइसक्यो, जनता धर्मनिरपेक्षतामा अभ्यासरत हुन थालिसके । अब धर्मनिरपेक्षतालाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न कानूनहरूको संशोधन र नयाँ कानून तर्जुमा गर्नेतिर सोच्नुपर्छ ।”

नयाँ संविधानमा धर्मनिरपेक्षतालाई कसरी सम्बोधन गर्ने ? यसबारेमा व्यापक बहसको खाँचो देख्छन् सभासद् धनराज गुरुङ पनि । तर, धर्मनिरपेक्षताका सम्बन्धमा खासै बौद्धिक विमर्श भने भएको देखिँदैन । वर्तमान आन्तरिक संविधान मस्यौदाका क्रममा पनि धर्मनिरपेक्षताका सम्बन्धमा खासै बहस गरिएन । संविधान निर्माणमा सहभागी सबै राजनीतिक दलहरू धर्मनिरपेक्षताको पक्षमा भएकाले संविधान मस्यौदाका क्रममा यो विषय बहस नगरिएको हो । संविधानसभाका लागि धर्मनिरपेक्षताका सम्बन्धमा सबैभन्दा उपयोगी सामग्री त २०४७ सालकै संविधान हुनसक्छ । २०४७ सालको संविधानले नेपाललाई हिन्दू राष्ट्र कसरी बनायो भन्ने अन्तरकथा बेग्लै छ । जे भए पनि २०४७ सालको संविधान सुझाव आयोगमा धर्मका सम्बन्धमा व्यापक बहस भएको थियो । आयोगको बैठकका श्रव्य संरक्षा (अडियो रेकर्डिङ) तथा दस्तावेजहरू राष्ट्रिय अभिलेखालयमा छन् । त्यसको टेप उतार गरेर संविधान निर्माता मुकुन्द रेग्मीले “संविधान सुझाव आयोगमा बस्दा मैले जे जो देखें, भोगें र अनुभव गरें” नामको पुस्तकसँगै प्रकाशित गरेका छन् ।

२०४७ सालको संविधान सुझाव आयोगको बैठकमा २०१९ सालको संविधानले नेपाललाई हिन्दू राष्ट्र बनाउनाले के के प्रभाव पार्यो ? भन्ने लेखाजोखा गरेको देखिन्छ । अभिलेखालयमा रहेको दस्तावेज तथा मुकुन्द रेग्मीको पुस्तकबाट के थाहा लाग्छ भने आयोगका सदस्यहरू २०१९ सालको संविधानले मुलुकलाई हिन्दू राष्ट्र बनाउँदा नकारात्मक असर नपरेको निष्कर्षका पुगेका थिए । २०४७ सालमा

संविधान निर्माताहरू धर्म परिवर्तनको अधिकारलाई के गर्ने भन्नेमा केन्द्रित थिए। पञ्चायती संविधानले नागरिकलाई धर्म परिवर्तको सुभाव आयोगका सदस्यहरू धर्मका बारेमा छलफल गरिरहेका थिए, त्यतिबेला केही मानिस धर्म परिवर्तको अभियोगमा जेलजीवन बिताइरहेका थिए। यता आयोगका सदस्यहरूको एउटै मतो थियो, “धर्म परिवर्तन गर्न पाइन्छ तर गराउन पाइँदैन।” २०१४ सालको संविधानले मुलुकलाई हिन्दू राष्ट्र नबनाए पनि धर्म परिवर्तन गराउन नपाइँने भनेको थियो। यही कुरालाई आधार बनाएर संविधान मस्यौदाहरू विश्वनाथ उपाध्याय, माधवकुमार नेपाल, रमानन्दप्रसाद सिंह, प्रद्युम्नलाल राजभण्डारी, भरतमोहन अधिकारी, मुकुन्द रेग्मी, दमननाथ ढुंगाना, निर्मल लामा र लक्ष्मण आर्यालले छलफल गरेका थिए।

धर्मनिरपेक्षताका सम्बन्धमा मस्यौदाकार लक्ष्मण आर्यालको राय यस्तो थियो, “हाम्रो देशको अस्तित्व, सामाजिक शान्ति, सामाजिक मेलमिलाप र भाइचाराको भाव र राष्ट्रियता जोगाएर राख्ने कुरा महत्वपूर्ण हुन्छ। हाम्रो मुलुक सानो छ। हामीले धर्मनिरपेक्षतालाई अवलम्बन गर्नु भने यही २०६४ चैत्र २६ गतेपछि २४ हजारलाई क्रिश्चियन बनाइएको छ। यसैगरी अन्य धर्ममा पनि परिवर्तन गराइएको छ। नेपाली जाति भन्ने नै हराउने, हिन्दू धर्म नै नरहने सकेलाई ईसाईकरण गराउने किसिमको स्थिति आउनेछ। हामी बाहिरबाट आउनेलाई प्रवासी भन्छौं तर हामी स्वदेशकै प्रवासी हुने स्थितिमा पुग्न जान्छौं। राष्ट्रिय संस्कृतिमा नै यसले आघात पार्दछ। हाम्रो नेपालीत्व नास भएर जानेछ। त्यसैले आफूलाई मन लागेको धर्म परिवर्तन गर्न पाउने गर्न हुँदैन।”

आयोगको बैठकमा माधवकुमार नेपालको धारणा यस्तो थियो, “हिन्दू धर्मभन्दा बुद्धधर्म राम्रो, हिन्दू धर्मको पनि एउटा शाखाभन्दा अर्को शाखा राम्रो लाग्न थाल्यो भने परिवर्तन गर्न पाउँदै नपाउने व्यवस्था गर्नु भने यो संविधान कठोर हुन पुग्छ। अहिले हाम्रो देशमा धार्मिक अतिक्रमण भइरहेको छ, क्रिश्चियनहरूले हिन्दू धर्मावलम्बीहरूलाई प्रलोभन दिएर धर्म परिवर्तन गराइराखेका छन्।” उनले धर्म परिवर्तन गराउन नपाइने तर स्वेच्छाले गर्न पाइने संवैधानिक प्रावधान राख्नुपर्ने कुरा उठाएका थिए।

आयोगको बैठकमा भरतमोहन अधिकारीले धर्मका सम्बन्धमा यस्तो विचार राखेका थिए, “हाम्रो जस्तो पछाडि परेको देश गरिबी, अशिक्षा र आफ्नो धर्मको पनि ज्ञान छैन, संस्कृतिको ज्ञान छैन, आफ्नो व्यक्तिगत मर्यादाको ज्ञानसम्म छैन, आफ्नो व्यक्तित्वको कुनै ज्ञान छैन, जसलाई बिहान बेलुका रोजीरोटीको समस्या परेको छ, त्यस्ता व्यक्तिहरूको कमजोरीको फाइदा उठाएर क्रिश्चियन र मुस्लिमहरू पनि आउने आशंका छ। त्यस्तालाई रोक्नुपर्छ। विधायिकाले कानून बनाएर व्यक्तिगत आधारबाट अदालतको समक्ष गएर शपथ लिएर धर्म छोड्न पाइन्छ भन्ने किसिमको केही प्रतिरोध हुनुपर्ने।”

माधवकुमार त्यसबेला नेकपा (माले) मा थिए भने भरतमोहन नेकपा (मार्क्सवाद) मा थिए। दुवै जना वाममोर्चाका तर्फबाट संविधान मस्यौदा आयोगमा गएका थिए। वाममोर्चाबाट आयोगमा गएका अर्का नेता निर्मल लामा (स्वर्गीय) को विचार यस्तो थियो, “धर्म मानिसको नितान्त व्यक्तिगत विश्वास र आस्थाको कुरा हो। यो व्यक्तिगत विश्वास र आस्थामाथि राज्यको कुनै हस्तक्षेप हुनु हुँदैन। हामी धार्मिक स्वतन्त्रताभित्र पर्ने प्रावधानको विषयमा छलफल गरिराखेका छौं। यसमा सबैले आफ्नो विश्वास र आस्थाअनुसार धर्म मान्ने स्वतन्त्रता हुनुपर्छ। जो माधवजीले भन्नुभयो कुनै पनि धर्म मान्ने जति अधिकार मानिसको हो कुनै पनि धर्म नमान्ने पनि उतिकै अधिकार हुनुपर्छ। धर्म नमान्ने सम्प्रदायले पनि विकास गरिराखेको छ। त्यसकारण धर्म मान्ने जति अधिकार हुन्छ, नमान्ने पनि त्यसैकै अधिकार हुनुपर्छ भनी भन्नुपर्छ। धर्मको नाममा शोषण हुनुहुँदैन। यो पनि स्पष्ट प्रावधान राख्नुपर्छ।

आयोगमा मुकुन्द रेग्मीले २०१९ सालको संवैधानिक प्रावधानलाई नै २०४७ सालको संविधानमा राख्न प्रस्ताव गर्दै भनेका थिए, “२०१९ सालको संविधानमा पनि धर्मसम्बन्धी हक भनेर प्रत्येक व्यक्तिले परम्पराको मर्यादा राखी सनातनदेखि चलिआएको आफ्नो धर्मको अवलम्बन र आफ्नो धार्मिक कृत्य गर्न पाउनेछ तर कसैले कसैको धर्म परिवर्तन गराउन पाउने छैन” भन्ने उल्लेख छ। यसबाट धार्मिक स्वतन्त्रता छ भन्ने देखिन्छ। कसैलाई कुनै किसिमबाट कसैले धर्म परिवर्तन गराउन नपाउने अवस्थाको उल्लेख छ। यो पुरानो नै जे जस्तो छ त्यही रूपमा स्वीकृत गरियोस् भन्ने मेरो प्रस्ताव छ।”

०४७ सालको संविधान सुभाव आयोगको छलफल हेर्दा आयोगका सदस्यहरूमा हिन्दू धर्म मासिएला कि भन्ने डर, चिन्ता देखिन्छ। कतिपय भने “धर्म भनेको अफिम हो” भन्ने कार्ल मार्क्सको धारणाका अनुयायी तत्कालीन वाममोर्चाका सदस्यहरूमा पनि नेपालका क्रिश्चियन र मुस्लिम बढ्लान कि भन्ने धारणा थियो। अहिले न त नेपाली नेताहरूमा धर्मनिरपेक्षप्रति त्यस्तो डर छ, न त जनता नै धर्मनिरपेक्षताको विरोधी छन्, त्यसैले नेपालमा धर्मनिरपेक्षताको सफल प्रयोगको थालनी भएको छ।

२०४७ सालको संविधान मस्यौदा हुँदा नेपालको राजनीतिक, सांस्कृतिक र धार्मिक माहौलजस्तो थियो आज त्यस्तो छैन। यो १८ वर्षको अवधिमा नेपाली जनताले अनेक उतारचढाव मात्र देखेनन्। आफूलाई अत्यन्त सचेत र चेतनशील पनि बनाएका छन्। यसैको फलस्वरूप मुलुक राज्य पुनर्संरचनाको चरणमा आइपुगेको छ। राज्य पुनर्संरचनाको क्रममा मुलुकले धर्मनिरपेक्षताको अभ्यास गर्न थालिसकेको छ। संविधानसभाको काँधमा अब धर्मनिरपेक्षतालाई कसरी प्रभावकारी बनाउने, कसरी व्यवहारमा उतार्ने भनी दृष्टि तय गर्ने जिम्मेवारी छ।

राज्य र धर्मको सम्बन्ध

नेपालको स्थापनाकालदेखि नै धर्म परम्परागत रूपमै सार्वजनिक तथा व्यक्तिगत जीवनका साथै राज्य व्यवस्थाको महत्वपूर्ण पक्षका रूपमा रहँदै आएको छ । नेपालको धार्मिक तथा सांस्कृतिक सम्पदा यसको पृथक् विशेषताहरूमध्ये एक हो, जसले सम्भावनाको एक पाटालाई प्रतिनिधित्व गर्दछ । लिच्छवि, मल्ल र शाहजस्ता नेपालका राजवंशहरूले हिन्दू धर्मलाई राज्य सञ्चालनका क्रममा विशेष महत्व दिएका थिए । यस अर्थमा राज्य सञ्चालन र राजनीतिक निर्णय प्रक्रियाका सबैजसो कार्यमा हिन्दू धर्मको एक प्रकारको प्रभाव सधैं गरिरह्यो । वि.सं. १९१० मा लागू गरिएको मुलुकी ऐन पनि धार्मिक प्रभावबाट मुक्त थिएन । किनभने यसले हिन्दू वर्णाश्रममा आधारित जाति व्यवस्थाका लागि कानुनी आधार सिर्जना गर्‍यो । त्यतिबेलादेखि नै नेपालको बहुधार्मिक बहुसांस्कृतिक समाजका कानूनको विभेदपूर्ण प्रभाव कायमै रहेको छ ।

वि.सं. २०४७ को प्रजातान्त्रिक परिवर्तनपछि जातमा आधारित भेदभावलाई आधिकारिक रूपमा उन्मूलन गरिए पनि त्यसको अभ्यासले वि.सं. २०६३ को जनआन्दोलनपश्चात् पनि निरन्तरता पाइरह्यो । परम्परागत धार्मिक गुठीहरूले सांस्कृतिक धरोहरहरूको संरक्षणदेखि मानिसहरूको दाहसंस्कारजस्ता महत्वपूर्ण सामाजिक तथा सांस्कृतिक जिम्मेवारीहरू बहन गर्दै आएका छन् । केही वर्ष यतादेखि हिन्दू देवीदेवता र मन्दिरसँग सम्बन्धित सम्पत्ति वा गुठीहरूको व्यवस्थापनमा राज्यको बढ्दो संलग्नता देखिँदै आएको छ । हिन्दू धर्म तथा अनुष्ठानलाई सहयोग पुऱ्याउने तथा हिन्दू धार्मिकस्थलहरूको संरक्षण गर्ने कानूनहरू (उदाहरणका लागि, गुठी संस्थान ऐन) विशेष व्यवस्थाका रूपमा कायमै छन् । कतिपय धार्मिक कार्यहरूका लागि अझै पनि राज्यकोषबाट खर्च गर्ने गरिन्छ ।

आधिकारिक रूपमा नेपालले धर्मनिरपेक्ष राष्ट्रको हैसियत प्राप्त गरे पनि यो सिद्धान्त राज्य र समाजमा समान रूपमा लागू गरिएको छैन । राज्य सञ्चालित टेलिभिजन र रेडियोबाट धार्मिक कार्यक्रमहरू सञ्चालित हुँदै आएका छन् । नेपाली पात्रो (पञ्चांग) र विभिन्न चाडपर्वहरू धार्मिक आस्थामा आधारित छन् । हिन्दू चाडपर्व र विशेष दिनमा दिइने साटो धर्महरूप्रति अझ बढी समान व्यवहार गर्ने नाममा सरकारले कतिपय बौद्ध, मुसलमान र इशाई चाडपर्वहरूमा पनि सरकारी विदा घोषणा गरेको छ । सरकारी कर्मचारीलाई हिन्दूहरूको चाड दसैँमा दिइने दसैँ भत्ता हालसम्म कायमै छ ।

नेपालको कानून र प्रणालीमा हिन्दू धर्मबाट प्रभावित

सिद्धान्तहरूको झलक अहिले पनि देख्न पाइन्छ । व्यक्ति र परिवारसँग सम्बन्धित कतिपय कानूनहरू पुरुषप्रधान हिन्दू मूल्यमान्यतामा आधारित छन् । साहु आसामीको सम्बन्ध, व्यापारिक प्रचलनहरू, ब्याज, धितो, नासो, धरौटीसम्बन्धी आधुनिक नेपालका कतिपय कानूनहरू र अदालती कार्यविधिले हिन्दू कानूनका केही पक्षहरूलाई स्वीकारेका छन् । त्यस्तै अपुताली, परिवार नियोजन, सम्बन्धविच्छेद, मदिरापान, तास, जुवासम्बन्धी कानुनी व्यवस्थापनको पनि धार्मिक आयामहरू रहेका छन् ।

धर्मनिरपेक्षता भनेको धर्मविरोधी प्रावधान होइन । त्यसले केवल राज्यलाई धर्मबाट अलग राख्ने काम गर्दछ अनि राज्य र धर्मलाई दुई स्वतन्त्र अस्तित्व भएका विषयका रूपमा लिने गर्दछ । धर्मनिरपेक्षताले सबै व्यक्ति तथा सामाजिक समूहहरूको प्रजातान्त्रिक अधिकारको संवर्द्धन गर्दछ । त्यसैले नेपालमा कस्तो धर्मनिरपेक्षताको व्यवस्था गर्ने भन्ने विषयमा संविधानसभामा विस्तारपूर्वक छलफल गर्नुपर्छ । त्यसो गरिएमा देशमा धर्मनिरपेक्षता संस्थागत गर्न र व्यवहारमा लागू गर्न एउटा मार्गचित्र पनि कोर्न सकिन्छ ।

धर्मनिरपेक्ष राज्यको राज्य धर्म हुँदैन । यसले कुनै विशेष धर्मलाई एकलौटी महत्व पनि दिँदैन । राज्य सञ्चालनमा धार्मिक कानूनको कुनै स्थान हुँदैन । त्यस्तो देशको संविधानले कुनै विशेष धर्मबारे केही उल्लेख गरेको हुँदैन । जसबाट मानिसको धार्मिक स्वतन्त्रता सुनिश्चित हुन्छ र व्यवहारमै धार्मिक सहिष्णुता अनुभव गर्न सकिन्छ । यस्तो नीतिले सबै धर्म र धर्मावलम्बीको मर्यादालाई कायम राख्न सहयोग पुऱ्याउँछ । अनि राज्यका सबै नागरिकप्रति समान रूपले सम्मानपूर्वक व्यवहार गर्दछ ।

यथार्थमा धर्मनिरपेक्षताको स्तर विभिन्न देशमा फरक हुन्छ । राज्यले धर्मसम्बन्धमा केवल तटस्थ स्थिति अपनाउने हो वा लामो समयदेखि प्रचलित धार्मिक परम्परा र रीतिरिवाजबीच प्रायः द्वन्द्व भइरहने समाजमा धर्मनिरपेक्षताको सिद्धान्तलाई अग्रसक्रियताका साथ स्थापित गरी सुरक्षा गर्ने हो ? त्यसो गर्नका लागि कस्तो विधि अपनाउनुपर्ने हो ? यही नै आजको मुख्य प्रश्न हो । विगतमा हिन्दू धर्म र त्यसअन्तर्गतका मूल्यमान्यतालाई प्रश्रय दिएपछि जातिप्रथा, वर्णाश्रम र छुवाछूत प्रथालाई मान्यता दिन नेपाल बाध्य भयो । भविष्यमा नेपालले यस्तो प्रथा अन्त्य गर्नुपर्ने मात्र नभई ती विभेदकारी अभ्यासका अवशेष मेटाउनुपर्छ । सीमान्तीकरणविरुद्ध सक्रियताका साथकाम गर्नुपर्नेछ ।

संवैधानिक संवाद केन्द्रको "राज्य र धर्म" शीर्षक पुस्तिकाबाट

२५५२ औं बुद्ध-पूर्णिमाको उपलक्ष्यमा सम्पूर्ण प्राणीहरूमा सुख एवम् शान्तिको कामना गर्दछौं ।

विश्व मोटर ट्रेडर्स

ख-२, ४०८ पुतलीसडक, काठमाडौं, नेपाल ।
फोन: ४२२५६२५, ४२४४९७३, फ्याक्स: ४२२९८५५
ईमेल: vmtautoparts@wlink.com.np

टोयोटा, मित्रसुविधि, निशान, इसुजु, सुजुकि आदि गाडिका पार्ट्सहरूका लागि

२५५३ औं बुद्ध पूर्णिमाको हार्दिक शुभ कामना !

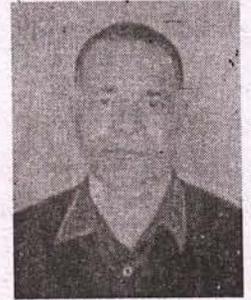

तपाइको घर, अफिस तथा भवनहरूको लागि चाहिने स्तरीय र कम्प्युटरको माध्यमबाट बनाइने रंगहरू तथा सौ सतबन्धी अन्य सामानहरू र पेन्टहरूको लागि समेत हामीलाई सम्पर्कनु होस् ।

भ्याली पेन्ट सेन्टर,
मैतिदेवी सेतो पुल नजिक
फोन: ४४९९९९४
मोवाईल: ९८४९३५७२०५

बुद्धं सरणं गच्छामि

२५०० वर्षअगाडि सिद्धार्थ गौतम बुद्धगयाबाट सारनाथ आउने कुरा सुनेर मेरा पूर्वजले आफ्नो परिवारलाई, बुद्धको पाठशालामा शान्ति, मैत्री, करुणा, अहिंसा र शान्तिको पाठ पढ्न सिक्न पठाएका थिए त्यो परम्परा अझै कायमै छ, आज २५५३ औं बुद्धपूर्णिमा । बुद्ध जन्मेको मेरो देश नेपालमा पनि दुईजोडी परेवा उडाएर विश्वशान्तिको हवला दिएर मनाइदैछ, बुद्धपूर्णिमा । म शान्तिको खोजीमा बौद्ध विहारको एउटा कुनामा बसेर भन्तेहरूको स्वर गुञ्जन सुनिरहेको छु

रमेश घर्ती

बुद्धं सरणं गच्छामि धम्मं सरणं गच्छामि संघं सरणं गच्छामि तर मान्छे स्वयं शरणागत हुन छोडेर मान्छेले मान्छेलाई शरणागत गराउने खेल खेलिरहेको छ मेरो शान्तिको सपनामाथि सुनामीले वज्रपात गरिरहेको छ तर मभित्रको बुद्धको भोक मरेको छैन लाखौं शान्ति दीप प्रज्वलन गर्न मेरो दृढ विश्वास तुहिएको छैन ।

धर्मनिरपेक्ष राष्ट्रको अवधारणा

प्रकाश पण्डित

धर्मका हिसाबले राष्ट्रहरूलाई मूलतः दुई भागमा विभाजन गरेको पाइन्छ- धर्मसापेक्ष राष्ट्र र धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र ।

धर्मसापेक्ष राष्ट्र : धर्मसापेक्ष राष्ट्रमा बहुसंख्यक जनताले मान्ने धर्मलाई राज्यसमेतको धर्मको रूपमा स्वीकार गरिएको हुन्छ र सो धर्मलाई विशेष किसिमले संरक्षणसमेत प्रदान गर्दछ । साथै सो धर्मका कुराहरूलाई राज्यको कानूनले समेत मान्यता दिई धर्म र कानूनबीच विवाद आइपरेमा धर्मले मान्यता पाउने व्यवस्था पनि गरिएको हुनसक्छ । धर्मसापेक्ष राष्ट्रमा राज्यले स्वीकार गरेको धर्मको बोलवाला हुनुका अतिरिक्त सो धर्म मान्ने जनताहरूलाई खास किसिमको संरक्षण र सुविधाहरू पनि प्रदान गरिएको हुन्छ भने अन्य धर्मलाई असमान व्यवहार गरिन्छ । यसरी हेर्दा धर्मसापेक्ष राष्ट्रमा समानताको हकको पूर्ण प्रत्याभूति प्रदान गरिएको हुँदैन । नागरिकका बीचमा पनि धर्मका आधारमा विभेद गरिन्छ ।

धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र : धर्मनिरपेक्ष राष्ट्रमा राज्यको कुनै धर्म हुँदैन भन्ने सिद्धान्तका आधारमा राज्य धर्मबाट सदा टाढा बसेको हुन्छ । धर्मनिरपेक्ष राष्ट्रमा राज्यले कुनै धर्मलाई विशेष संरक्षण र अन्य धर्मलाई संरक्षणबाट वञ्चित गरेको हुँदैन । राज्यले धर्मका आधारमा नागरिकमा विभेद गर्दैन । धर्मनिरपेक्षता भनेको समानताको हकको अर्को रूप हो । धर्मनिरपेक्षताबिना समानताको हकको पूर्ण प्रत्याभूति हुनसक्दैन । कुनै धर्मका प्रति अनुग्रह र कुनै धर्मका प्रति पूर्वाग्रहरहित अवस्था नै धर्मनिरपेक्ष राज्यको मूल चरित्र मान्न सकिन्छ । धर्मनिरपेक्ष राज्यको कुनै धर्म हुँदैन भन्नेको अर्थ धर्मनिरपेक्ष राष्ट्रका जनताको पनि कुनै धर्म हुँदैन भन्ने चाहिँ होइन । धर्मनिरपेक्ष राष्ट्रका नागरिकलाई पनि मौलिक हकको रूपमा धार्मिक स्वतन्त्रता हुन्छ । धर्मनिरपेक्ष राष्ट्रका नागरिक आफ्नो विश्वासको धर्मका अवलम्बन गर्न, अभ्यास गर्न, प्रचारप्रसार गर्न र स्वेच्छाले कुनै धर्म परित्याग गरी अर्को धर्म ग्रहण गर्न सक्दछन् । राष्ट्रद्वारा प्रायोजित र अनुगृह्यत धर्म नहुनु नै मूलतः धर्मनिरपेक्ष राष्ट्रको विशेषता हो । धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र सम्बन्धमा प्रमुख दुई धारणा रहेको

पाइन्छ :

धर्मनिरपेक्षतासम्बन्धी नकारात्मक धारणा : धर्मनिरपेक्षतासम्बन्धी नकारात्मक धारणा संयुक्त राज्य अमेरिकाबाट विकास भएको मानिन्छ । संयुक्त राज्य अमेरिका पूर्णतः धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र हो । भनिन्छ कि अमेरिकी संविधानले राज्य र चर्चका बीच विभाजनको पर्खाल ठड्याएको छ । यी दुइका बीच भेट हुन संविधानले पूर्णतः निषेध गरेको छ । यस धारणाअनुसार धर्म र राजनीति दुई फरक विषयवस्तु हुन् । धर्मलाई राज्य र राजनीतिबाट सदा टाढा राखिन्छ । अमेरिकी संविधानले यसै तथ्यलाई आत्मसाथ गर्दै धर्मनिरपेक्षसम्बन्धी दुईवटा उपबन्धको व्यवस्था गरेको छ - संस्थापना उपबन्ध र स्वतन्त्र प्रयोग उपबन्ध ।

स्थापना उपबन्धले राज्य र सरकारलाई धर्मबाट नियन्त्रित हुनबाट रोक्दछ भने स्वतन्त्र प्रयोग उपबन्धले धर्मलाई राज्य वा सरकारको आधिपत्यबाट जोगाउँछ । संस्थापना उपबन्धले मुख्यतः राज्यलाई कुनै धर्मलाई प्रायोजन वा आर्थिक समर्थन गर्ने र धार्मिक क्रियाकलापमा संलग्न हुनबाट टाढा राख्ने प्रयत्न गर्दछ ।

अमेरिकी संघीय सर्वोच्च अदालतले दीन, दुःखी, अपांग, असाहाय व्यक्तिहरूको पालनपोषण, हेरचाह एवं शिक्षादीक्षाका लागि खोलिएका चर्च अधिनस्थ संघ, संस्था एवं विद्यालयहरूमा अमेरिकी सरकारबाट हुने आर्थिकलगायतका सहयोगलाई संवैधानिक मानिने व्याख्या गरेको पाइन्छ । यसलाई इमर्सन फर्मुला पनि भनिन्छ । सन् १९७१ मा अमेरिकी संघीय सर्वोच्च अदालतले लेमनका विरुद्ध कुर्त्जमानको मुद्दामा संस्थापना उपबन्धको व्याख्या गरेको छ ।

सो व्याख्याका तीनवटा महत्वपूर्ण बुँदा यस्ता छन् ।

१) निरपेक्ष उद्देश्य भएको वा कुनै धर्मलाई विशेष संरक्षण प्रदान गर्ने उद्देश्य नभएको

२) कुनै धर्मलाई उन्नत र कुनै धर्मलाई निवारण गर्ने राज्यको प्राथमिक उद्देश्य नभएको

३) धर्ममा राज्यको संलग्नतालाई पृष्ठपोषण नगर्ने राज्यका गतिविधि र क्रियाकलापमा राज्यको संलग्नतालाई

संवैधानिक कार्य मानिन्छ

स्वतन्त्र प्रयोग उपबन्धले धार्मिक विश्वासमाथि सरकारको नियन्त्रण वा निषेधलाई रोक्दछ । प्रत्येक व्यक्तिले आफ्नो स्वतन्त्र इच्छाअनुसार धार्मिक स्वतन्त्रताको प्रयोग गर्न सक्दछन् भन्ने नै यसको मुख्य मान्यता हो । यस उपबन्धले धार्मिक स्वतन्त्रताअन्तर्गत नागरिकलाई प्राप्त धार्मिक विश्वासको स्वतन्त्रता, धार्मिक प्रचलनको स्वतन्त्रता, धार्मिक विश्वासको प्रचारप्रसार गर्ने स्वतन्त्रता र धर्म परिवर्तन गर्ने स्वतन्त्रतालाई राज्यको नियन्त्रणबाट जोगाई व्यक्तिको स्वच्छामा छाडिदिन्छ ।

धर्मनिरपेक्षतासम्बन्धी सकारात्मक धारणा :

धर्म निरपेक्षतासम्बन्धी सकारात्मक धारणा भारतीय धारणा मानिन्छ । यो प्राचीन हिन्दू धारणा सर्वधर्म सम्भवबाट विकास भएको हो । जसअनुसार राज्यभित्र सबै धर्म प्रचलनमा रहन सम्भव छ । अमेरिकी धारणाअनुसार धार्मिक विषयमा राज्य संलग्न नै हुन सक्दैन, सधैं टाढा रहनुपर्दछ किनकि धर्म र राजनीति दुई भिन्न विषय हुन् । तर, भारतीय धारणाअनुसार राज्य धार्मिक विषयवस्तुबाट टाढा बस्नु पर्दैन, राज्यको धर्ममा संलग्नता हुन सक्दछ, तर सबै धर्मलाई समान व्यवहार अनिवार्य तत्व मानिन्छ राज्यले धर्महरूका बीच विभेद गर्न सक्दैन । अर्थात् राज्यले कुनै धर्मलाई संरक्षण गर्ने र कुनै धर्मलाई संरक्षणबाट वञ्चित गर्ने व्यवहार गर्न सक्दैन । राज्यभित्र सबै धर्म प्रचलनमा रहन सम्भव छ र राज्यले सबै धर्मप्रति समान व्यवहार गर्नुपर्दछ भन्ने नै यस धारणाको आत्मा हो । सकारात्मक धारणा त त धर्म विरोधी छ, न त यसले राज्य र धर्मबीच विभाजनको पर्खाल नै सिर्जना गरेको छ । सबै धर्मप्रति समान आदर नै यसको मुख्य मान्यता हो ।

नेपालको वर्तमान अन्तरिम संविधानले नेपाललाई धर्मनिरपेक्ष राष्ट्रका रूपमा स्थापना गरेको छ । तापनि राज्यका काम, कारबाही र गतिविधि भने धर्मनिरपेक्ष राज्यका अनुकूल हुन सकेका छैनन् । सायद लामो समयसम्म हामी हिन्दू राज्यका बासिन्दाका रूपमा रहिआएकाले यसो भएको हुनसक्छ । समयक्रमसँगै हाम्रो बानी र व्यवहारमा पनि सुधार आई धर्मनिरपेक्ष राज्य अनुकूल आफूलाई परिवर्तन गर्न सक्षम हुने आशा गर्न सकिन्छ । यसका साथै धर्म र राज्यलाई पूर्ण रूपमा अलग राख्ने अमेरिकी धारणभन्दा सबै

धर्मप्रति सम्मान र समान व्यवहारको भारतीय धारणा हाम्रो लागि उपयुक्त हुनसक्ने देखिँदा राज्यले यस धारणालाई मान्यता प्रदान गरी आफ्ना काम, कारबाही र गतिविधिलाई सोही अनुकूल बनाउने प्रयास गर्नुपर्ने देखिन्छ । धर्मनिरपेक्षताको सन्दर्भमा वर्तमान नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा २३ (१) को व्यवस्था संकीर्ण देखिन्छ, किनकि यसमा सबै व्यक्तिलाई केवल आफ्नो परम्परादेखि चलिआएको धर्ममात्र मान्ने हक प्रदान गरिएको छ र सो धर्म त्यागी आफूखुसी अर्को धर्म अवलम्बन गर्ने वा धर्म परिवर्तन गर्ने स्वतन्त्रता प्रदान गरिएको छैन जुन धर्मनिरपेक्ष राज्यको अवधारणा विपरीत मानिन्छ । तसर्थ : आगामी संविधानसभामार्फत बन्ने नयाँ संविधानमा यसतर्फ ध्यान दिई धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र अनुकूलको धर्मसम्बन्धी हकको व्यवस्था गरिनुपर्दछ । अन्यथा धर्मनिरपेक्ष राज्यको अवधारणा र धर्मसम्बन्धी हकका बीच विरोधभास हुने देखिन्छ ।

लेखक संविधानसभाका उपसचिव (कानून) हुन् ।

बुद्धजयन्ती तथा स्वाँयापुन्हि उपलक्ष्यमा
सम्पूर्ण नेपालीहरूप्रति
हार्दिक मंगलमय शुभकामना
साथै बुद्धको शान्ति सन्देश सम्पूर्ण
राष्ट्रमा फैलियोस् भन्ने कामना गर्दछु ।

शाक्य वाच शप, बनेपा

फोन : ०११-६६१२७२

सम्पूर्ण बनेपा, धुलिखेल, पनौती, श्रीखण्डपुरका
उपासकहरू, शाक्य वाच शपमा आनन्दभूमि र
धर्मकीर्ति पत्रिका उपलब्ध गराउने हुनाले पत्रिका
लिन आउनु भई सहयोग गरिदिनु हुन अनुरोध
गर्दछु । सम्पर्क : ९८४१७७५६७२

राजनीतिमा धार्मिकता

कुसुम भट्टराई

पछिल्लो जनआन्दोलनलगत्तै नेपाललाई धर्मनिरपेक्ष राज्य घोषणा गरिएको छ । यसलाई ऐतिहासिक कदम मान्न सकिन्छ । किनकि लामो समयदेखि “हिन्दू अधिराज्य” का नाममा देशले कुनै निश्चित समुदायको जसरी पृष्ठपोषण गर्दै आएको थियो, त्यसमा अब विराम लागेको छ । अब हिन्दूहरूमात्र हैन, अन्य धार्मिक समुदाय र संगठनहरूले पनि मुलुकमा समान हैसियत, स्वतन्त्रता र सम्मान पाएका छन् ।

। यस हिसाबले हेर्दा धर्मनिरपेक्ष राज्यको घोषणा मनासिबै देखिन्छ । तर, धर्मको गहिरो अर्थ र अभिप्रायतर्फ प्रवेश गर्ने हो भने कुनै पनि राज्य धर्मनिरपेक्ष हुन सक्दैन/ हुनुहुँदैन । अझ अहिलेको चरम भौतिकवादी, उपभोक्तावादी र पूँजीवादी मानवसमाजमा धार्मिकतर्क औचित्य भन्नु प्रखर बनेको छ ।

हिटलरले आफ्नो शयन कक्षको भित्तामा एउटा नारा टाँगेका थिए । त्यसमा लेखिएको थियो, “टुथ इज अन्ली द ल” अर्थात् सत्य नै एकमात्र नियम हो । तर जबजब संसारमा भूटको चर्चा हुन्छ, हिटलरको गोयबल्स शैलीको प्रोपोगण्डाको स्मरण भइहाल्छ । सफेद भूटलाई सय पटक उच्चारण गरेर “सत्य” मा परिवर्तन गर्ने हिटलरी शैली नेपालमा मात्र हैन, विश्वकै राजनीतिमा हावी छ । नेपालको अहिलेसम्मको अभ्यास हेर्दा राजनीतिको आधार बनेको छ, भूट । त्यसबाट उत्पन्न हुने गरेको छ, ठगी बेइमानी । यसको एउटै कारण के हो भने नेपाली राजनीतिमा धार्मिकताको कमी छ । यहाँ “धार्मिकता” भनेर बौद्ध, हिन्दू, ईसाइ, मुस्लिम, सिख वा जैन धर्मको वकालत गर्न खोजिएको हैन । राजनीतिक नेता र कार्यकर्ताले देश र जनताप्रति आफ्नो सच्चा धर्म पालना गरेनन् भन्न खोजिएको हो । धार्मिकताको अभावमा राजनीति यतिबेला माफियातन्त्रमा परिणत भएको हो । नेपाली राजनीतिका मूलभूत विकृति विसंगतिहरू गणतन्त्र स्थापनापछि पनि हटेका छैनन् । बरु भन्नु बढेका छन् । सत्ताका लागि अनुचित चलखेल जारी छ । राजनीतिक क्षेत्रका मानिसहरूमा जनताप्रतिको उत्तरदायित्व बहन गर्ने हैन, परिग्रह (सम्पत्ति थुपार्ने वृत्ति) व्याप्त छ । सत्तालाई लोक

कल्याणकारी मन्दिर र राजनीतिक नेताहरू त्यसका पुजारी हुनुपर्नेमा ठीक उल्टो भइरहेको छ । सत्ता अनुचित आभको अखाडा नेताहरू जुवाडेमा परिणत भएको तीतो यथार्थ हाम्रासामू छ । जसले गर्दा समाजको सर्वोच्च अंग राजनीति भुट, जालझेल, षड्यन्त्र, मित्रघात, हिंसा, प्रतिहिंसा, चन्दा, आतंक र भ्रष्टाचारको पर्याय बन्न पुगेको छ । यसको एउटै कारण हो, धर्मप्रति राजनीतिको शदीयौँदेखिको निरपेक्षता ।

सत्य, धर्म, प्रेम, अहिंसा, अपरिग्रह, दया, करुणा र क्षमाजस्ता धार्मिक मूल्य मान्यताहरूको अभावकै कारण राजनीति अपूर्ण भएको हो । दुईदुईवटा विश्वयुद्ध भइसके, संसारमा धेरै राजनीतिक क्रान्तिहरू सम्पन्न भइसके, नेपालमै बितेको दशकमा राजनीतिक गाँठोसँगै सामाजिक र आर्थिक गाँठो फुकाउने नममा १५ हजारभन्दा बढी मानिसले बलिदान दिए, तैपनि मूलभूत मानवीय समस्या जिउँका तिउँ छन् । नेपाली समाजमा एउटा ज्ञानेन्द्रलाई बिदा गर्न नपाउँदै मुलुकमा अर्को ज्ञानेन्द्र उदय हुने भय र त्रास किन व्याप्त छ ? किनकि, राजनीतिको वर्तमान स्वरूप र गुणवत्ताप्रति नै मानिसमा घोर अविश्वास छ । सत्ता, व्यस्था वा शासक परिवर्तन भए पनि शासकीय पुरातन चरित्रमा परिवर्तन नआउनुको एउटै कारण हो, राजनीतिमा धार्मिक मूल्यमान्यताको अभाव । किनकि जंगबहादुरदेखि प्रचण्डसम्म आईपुग्दा पनि शासकहरूको अहंकार र दम्भको मात्रामा रत्तिभर परिवर्तन आएको छैन । जबसम्म राजनीतिज्ञहरूमा आत्मरूपान्तरण हुँदैन तबसम्म राजनीति पनि लोककल्याणकारी हुन सक्दैन । जबसम्म नेताहरूको आचरण परिवर्तन हुँदैन, तबसम्म देश बन्दैन ।

राजनीतिमा धार्मिक मूल्य मान्यताको अभाव हुनुका पछाडि राजनीतिक शक्तिहरूमात्र हैन, धार्मिक संसार पनि दोषी छ । धर्म र आध्यात्ममा लाग्नेहरूले सदैव राजनीतिलाई सुधार्ने कोसिस गरेनन् । धार्मिक समुदायले चाहने हो भने समाजमा सकारात्मक परिवर्तन ल्याउन सक्दोरहेछ भन्ने सजीव प्रमाण त पण्डित दीनबन्धु पोखरेल नै हुन् । धनीहरूलाई एकाएक पगालिदिने र एकदिनमै डेढ

करोड रुपैयाँ सहयोग गर्न प्रेरित गर्ने त्यो तत्व धर्म नै हो । मानिसलाई निस्वार्थ लोक कल्याणमा समर्पित गराउने क्षमताको उपयोग राजनीतिमा हुन सकिरहेको छैन । धार्मिक मानिसहरू केवल भक्तियोगमै डुबिरहेका छन् । कोही जंगल पसेका छन्, तपस्या गर्न । कोही आश्रममा गीता पाठ गरेर बसेका छन् । “राजनीति त शौचालय हो” भन्दै उनीहरू परपर भागिरहेका छन् । काम, क्रोध, लोभ, मोह, अहंकारबाट माथि उठेका असल मानिसहरू राजनीतिबाट परपर भागिरहेका छन् । अनि राजनीतिमा हावी भएका मानिसहरू हावी भएपछि उनीहरूले धर्मलाई पनि आफ्नो अनुचित फाइदाका लागि दुरुपयोग गरिरहेका छन् । राजनीतिमा गलत मानिसहरू हावी भएका कारण समाजको अन्य क्षेत्रमा पनि विकृति फैलिएको छ र धार्मिक क्षेत्र पनि विकृत भएको छ । किनकि मुहान नै धमिलो भएपछि गंगा पनि कसरी पवित्र हुन सक्छन् ?

त्यसैले धर्मनिरपेक्ष नेपालको पक्षमा बहस गर्दा हामीले

के बिसन्तु हुँदैन भने देश धार्मिक मूल्यमान्यताहरूबाट निरपेक्ष हुन सक्दैन र हुनुहुँदैन । राजनीतिको नाभीमा धार्मिकता हुनुपर्छ । के देश सत्य, धर्म, अहिंसा, प्रेमबाट निरपेक्ष रहन सक्छ ? सक्दैन । निश्चय नै राज्य कुनै विशेष धार्मिक संगठन वा समुदायप्रति पूर्वाग्रही हुनुहुँदैन, तर हरेक नागरिकमा शाश्वत धार्मिक संस्कारको विकास गराउनेतर्फ राज्यको ध्यान केन्द्रित हुनुपर्छ । सकारात्मक सोच, शतचरित्र र समर्पणको विकास नै उन्नतिको द्योतक हो । कुनै पनि मानिस धार्मिक हुनका लागि ईश्वरीय सत्ताको स्वीकार गर्नुपर्छ भन्ने पनि छैन । ईश्वरीय सत्तामा विश्वास नराख्ने मानिस पनि धार्मिक हुनसक्छ । दया, माया, करुणा, क्षमालगायत सम्पूर्ण सकारात्मक गुणहरू आत्मसात् गर्न आस्तिक हुनुपर्छ भन्ने छैन । किनकि आस्तिकता र नास्तिकताभन्दा पनि माथि छ, धार्मिकता । अतः नेपालको धर्मनिरपेक्षतालाई हामीले यही अर्थमा ग्रहण गर्नु नै कल्याणकारी छ ।

Best Wishes

on the auspicious occasion

of the

2553rd

Buddha Purnima

DENON
RHUJA
BOSCH
Peavey

(((NEPA-SA)))

Mahesh Shakya

Managing Director

P.O.Box: 1360, Pako, New Road, Kathmandu

Tel.: 4241959, 4263345, Fax: 977-1-4670109

E-mail: nepashakya@wlink.com.np

maheshakya@hotmail.com

Mobile: 9851023450

Best Wishes

on the occasion of

2553rd Veshakh Purnima

Mh **muncha**
HOUSE

17 New Road, P. O. Box 1255

Kathmandu, Nepal

Tel. : 977-1-221470, 4-255479

Fax : 977-1-4-221207

Email :

ujjwal@munchahouse.com

URL: www.munch.com

एउटा सानो 'कमा' ले कति फरक पाई संविधानमा !

एउटा मान्छेको मायाले कति फरक पर्दछ जिन्दगीमा
एउटा साथीको साथले कति फरक पर्दछ जिन्दगीमा
२०४७ सालको संविधान लेखन भइरहेको बेलामा यो गीत
निकै चर्चित थियो। संविधान जारी भएपछि यो गीतमा
एउटा पंक्ति थप्नुपर्ने भयो: "एउटा सानो कमाले कति फरक
पर्दछ संविधानमा"। हो, २०४७ सालको संविधानमा
राखिएको एउटा सानो कमा अर्थात् अल्पविरामले पनि मुलुकको
भाग्य र भविष्यलाई कति ठूलो फरक पार्नो भन्ने हामीले
देखिसकेका छौं। २०४७ सालको संविधानमा लगाइएको
एउटा कमाका कारण नेपाल "हिन्दू राष्ट्र" भएको हो।
संविधानको एउटा धारामा पछिबाट कमा थपिनाले नेपाल
हिन्दू राष्ट्र बन्यो। त्यो कमा नथपिएको भए नेपाल धर्मनिरपेक्ष
राष्ट्र त हुने थिएन तर हिन्दू राष्ट्र पनि बन्ने थिएन।

माथिको गीत लेखने चाँदनी शाह र गाउने
नारायणगोपाल अब यो धर्तीमा छैनन्, अनि २०४७ सालको
संविधान पनि जीवित रहेन। तर, इतिहासका लागि काम
नलाग्ने कुनै कुरा हुँदैन। इतिहासको डम्पिङ साइटमा
फालिएका कुनै चीज काम नलाग्ने हुँदैनन् भन् २०४७
सालको संविधान त काम नलाग्ने कुरै छैन। २०४७ सालको
संविधानमा एउटा कमा कसरी थपियो, त्यसको पनि एउटा
रोचक कथा छ।

२०४७ सालको संविधान सुभाष आयोगले संविधान
तयार पारेर तत्कालीन मन्त्रपरिषदलाई बुझायो। त्यसबेला
प्रधानमन्त्री थिए, नेपाली कांग्रेसका नेता कृष्णप्रसाद भट्टराई।
आयोगले बनाएको संविधानलाई संशोधन तथा परिमार्जन
गर्न उनले मन्त्रपरिषदमा एक समिति बनाए। समितिका
संयोजक थिए, तत्कालीन कानूनमन्त्री नीलाम्बर आचार्य,
अनि सदस्य थिए, गृहमन्त्री योगप्रसाद उपाध्याय र शिक्षामन्त्री
केशरजंग रायमाझी।

सो समितिले काठमाडौंको गोदावरीमा गोप्य बैठक
गरेर आयोगले बनाएको संविधानमा काँटछाँट गर्न थाल्यो।
समितिले संविधानको धारा ४ मा एउटा सानो संशोधन
गर्न्यो। त्यो संशोधन थियो, कमा थप्ने। आयोगले बनाएको
संविधानको धारा ४ यस्तो थियो:

अधिराज्य: १) नेपाल एक बहुजातीय, बहुभासिक,

प्रजातान्त्रिक, स्वतन्त्र, अभिभाज्य, सार्वभौमसत्तासम्पन्न, हिन्दू
संवैधानिक राजतन्त्रात्मक मुलुक हो।

मन्त्रपरिषदको समितिले धारा ४ मा "हिन्दू संवैधानिक"
का बीचमा एउटा कमा थपिदियो। त्यसपछि जारी भएको
संविधानमा धारा ४ यस्तो थियो:

अधिराज्य: १) नेपाल एक बहुजातीय, बहुभाषिक,
प्रजातान्त्रिक, स्वतन्त्र, अभिभाज्य, सार्वभौमसत्तासम्पन्न, हिन्दू,
संवैधानिक राजतन्त्रात्मक मुलुक हो।

मन्त्रपरिषदको समितिले हिन्दू र राजतन्त्रात्मक दुई
शब्दका बीचमा कमा (,) थपिदिनाले नेपाल हिन्दू राष्ट्र बन्यो।
मस्यौदा समितिले नेपालको राजतन्त्रमात्र हिन्दू हो भन्ने अर्थमा
यो वाक्य धारा ४ मा राखेको थियो। कमा थपिदिनाले नेपाल
नै अधिराज्य हिन्दू हो भन्ने अर्थ लाग्न गयो।

संविधानमा शब्दको त कुरै छाडौं एउटा कमा,
पूर्णाविरामजस्ता संकेतले समेत कति ठूलो फरक पार्न सक्छ
भन्ने कुरा संविधानसभाका सदस्यहरूले बुझ्नुपर्छ। त्यसो त
त्यसबेला हिन्दू अधिराज्य बनाइँदा नेपाली जनताको चेतनाको
स्तर अहिलेको जस्तो थिएन। राजनीतिक दलहरूको अवस्था
पनि अहिलेको जस्तो थिएन। त्यसबेला हिन्दू धर्मलाई
रक्षाकवचका रूपमा उपयोग गर्ने राजतन्त्र असाध्यै बलियो
थियो। २०४६ सालको जनआन्दोलन गरेर स्थापित भएका
राजनीतिक दलहरू पनि राजतन्त्रका अगाडि निरीह नै थिए।
अहिले राजतन्त्र पनि छैन र नेपाल हिन्दू राष्ट्र पनि रहेन।
त्यसबेला संविधान सुभाष आयोगका सदस्य रहेका स्पष्ट
देखिन्छ। जस्तो कि आयोगमा केही सदस्यहरूले हिन्दूबाहेक
अन्य धर्म विदेशी धर्म हो भनेका थिए। यो दुई दशकमा
नेपाली समान र नेताहरूको मानसिकतामा कति परिवर्तन
भइसकेको छ भने कसैले पनि हिन्दू बाहेकका धर्मलाई विदेशी
धर्म भन्दैन। सबै धर्म यही माटोको धर्म हो भन्दै हरेक
धर्मको प्रमुख पर्वमा शुभकामना सन्देश दिन नेपाली नेताहरू
तँछाडमछाड गर्छन्। समयको प्रबल प्रवाहले ल्याएको यो
परिवर्तनसँगै धर्म निरपेक्षताले नेपाली माटोमा जरा गाड्न
थालिसकेको छ। ■

श्रोत: अन्नपूर्ण पोष्ट, २३-१२-०६५ (अन्नपूर्ण सभा)

१५५३ औ बुद्ध-पूर्णिमाको

शुभ-उपलक्ष्यमा

हार्दिक मंगलमय शुभकामना

ब्यक्त गर्दछौं

Shangya

शुभ गहना

Surya Gahana

CHANDRA DEV SHAKYA

Gold Ornament & Jewellery
Silver goods.

384/15 New Road, Ktm.

shop : 4-240377

Res : 4-222897

१५५३ औ बुद्ध-पूर्णिमाको

शुभ-उपलक्ष्यमा

हार्दिक मंगलमय शुभकामना

ब्यक्त गर्दछौं

UNIQUE JEANS TAILORS

WE SERVE

STONE WASH, ACID WASH, MONKEY
WASH, DIRTY WASH, GREEN WASH, BLAST,
JEANS MATERIALS

PHONE: 2012605

Khichapokhari, kathmandu

As well as alter of any kind of jeans item

नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक पत्रिका "आनन्द भूमि"लाई यसरी सहयोग गरौं :

- यहाँहरूबाट सबैको कुनैपनि सहयोग गर्नुहोस् ।
- लेखक वर्गले बुद्ध, बुद्धधर्म, बौद्ध संस्कृति एवं दर्शन, साहित्य र इतिहास, धार्मिक तथा सामाजिक परिवर्तन, विषयक जानकारीमूलक, खोजअनुसन्धानमूलक, सृजनात्मक लेख, रचना, कथा, निबन्ध, कविता आदि पठाऔं (प्रकाशित लेखरचनासम्बन्धी जिम्मेवारी स्वयं सम्बद्ध लेखकनै हुनेछ ।) ।
- आ-आफ्ना क्षेत्रहरूमा हुने भएगरेका गतिविधिलाई समयमै फोन, फ्याक्स, पत्राचार, ईमेलबाट जानकारी गराऔं ।
- निरन्तर सम्पर्कमा रही सल्लाह, सुझाव तथा रचनात्मक प्रतिक्रियाद्वारा सूचित गरौं ।
- वार्षिक ग्राहक भएर, अरूलाई ग्राहक बनाउने र ग्राहक हुन प्रेरित गरौं ।
- उद्योगपति तथा व्यापारी वर्गबाट आफ्नो व्यावसायिक विज्ञापन उपलब्ध गराऔं ।
- श्रद्धालुहरूबाट शुभकामना, श्रद्धाञ्जली तथा अन्य विशेष उपलक्ष्यका अवसर पारी विज्ञापन उपलब्ध गराऔं ।

सम्पर्क :

आनन्द भूमि

आनन्द कुटी विहार गुठी

पो.ब.नं. ३००७, काठमाडौं । फोन: ४२७१४२०, E-mail : anandakutivihar@ntc.net.np

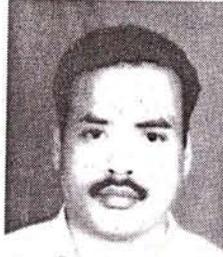
लेख, रचना, समाचारका लागि यसमा पनि सम्पर्क गर्न सकिने :

बुद्ध विहार भूकुटीमण्डप

पो.ब.नं. ९९३, काठमाडौं । फोन: ४२२६७०२, E-mail : sukhi@ntc.net.np

धर्मनिरपेक्ष नेपालमा बुद्धधर्म

नेपालको हालको अन्तरिम संविधान, २०६३ बमोजिम नेपाललाई धर्मनिरपेक्ष राष्ट्रको रूपमा उल्लेख गरिएको छ । आज नेपाल धर्मनिरपेक्ष भएता पनि व्यवहारमा यस्को मर्मअनुरूप कार्य भइरहेको पाईदैन । बरु संविधान निर्माणको क्रममा धर्मनिरपेक्ष हटाउनु पर्ने आदि विभिन्न मागहरू समेत आइरहेको देखिएको छ ।

संकलन शिशिल चित्रकार

हालको अन्तरिम संविधानको केही धाराहरू यहाँ उद्धृत गर्न सान्दर्भिक हुनेछ । संविधानको भाग १ को धारा (३) मा उल्लेख भएबमोजिम बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुधार्मिक, बहुसांस्कृतिक विशेषतायुक्त, समान आकाङ्क्षा र नेपालको राष्ट्रिय स्वतन्त्रता, अखण्डता, राष्ट्रिय हित तथा समृद्धिप्रति आस्थावान् रही एकताको सूत्रमा आवद्ध सबै नेपाली जनता समष्टि रूपमा राष्ट्र हो भने धारा (४) को उपधारा (१) बमोजिम नेपाल एक स्वतन्त्र, अविभाज्य, सार्वभौमसत्तासम्पन्न, धर्मनिरपेक्ष, समावेशी र पूर्ण लोकतान्त्रिक राज्य हो । यसैगरी भाग ३ धारा (१३) समानताको हकअन्तर्गत उपधारा (१) मा सबै नागरिक कानूनको दृष्टिमा समान हुनेछन् । कसैलाई पनि कानूनको समान संरक्षणबाट वञ्चित गरिने छैन भनी उल्लेख भएको छ । उपधारा (२) बमोजिम सामान्य कानूनको प्रयोगमा कुनै नागरिकमाथि धर्म, वर्ण, लिङ्ग, जात जाति, उत्पत्ति, भाषा वा वैचारिक आस्था वा ती मध्ये कुनै कुराको आधारमा भेदभाव गर्ने छैन ।

धारा (२२) धर्मसम्बन्धी हकअन्तर्गत उपधारा (१) मा प्रत्येक व्यक्तिलाई प्रचलित सामाजिक एवं सांस्कृतिक परम्पराको मर्यादा राखी परापूर्वदेखि चलिआएको आफ्नो धर्मको अवलम्बन र संरक्षण गर्ने हक हुनेछ ।.....

नेपालको विगतको इतिहासको कालखण्डमा बुद्धधर्म र

बुद्धधर्मावलम्बीहरूलाई राज्यस्तरबाट भेदभाव भएको लामो इतिहास छ ।

“लुमिनि (लुम्बिनी) नेपालको सर्वोच्च गौरव हो । शिला अभिलेख प्रमाणअनुसार स्वयं ‘नेपाल’ शब्दभन्दा भनी ‘लुमिनी’ को उल्लेख प्राचीन छ । लुम्बिनीस्थित अशोकको शिलास्तम्भ जसमा ‘लुमिनि’ को उल्लेख भएको छ, २५० इसवी पूर्वको हो । जबकी अशोक कै प्रयागस्थित पुनः स्थापित अभिलेखमा समुद्रगुप्तका प्रसिद्ध प्रशस्ति

प्रसंगमा उल्लेख भएको ‘नेपाल’ अभिलेख यो भन्दा ५८० वर्ष जति पछिल्लो हो ।”^१

“.....यसरी अभिलेखको प्रमाणको आधारमा स्पष्ट हुन्छ, नेपालको इतिहास भन्नु नै बौद्ध इतिहासबाट र नेपालको संस्कृति भन्नु नै बौद्ध संस्कृतिबाट, नेपालको सभ्यता भन्नु नै बौद्ध सभ्यताबाट प्रारम्भ भएको हुन्छ ।”^२

“नेपालमा धार्मिक सहिष्णुताको धेरै बखान गरिन्छ । करुणा र सहनशीलताको चारित्रिक विशेषताबाट बौद्धहरूले वास्तवमा नेपालमा धार्मिक सहिष्णुता धेरै संरक्षण र सम्बर्द्धन पनि गरेका छन् । राज्यको शासन सत्ताबाट कहिले काहिं सकारात्मक उदारता देखाएतापनि प्रायः नकारात्मक सुख लिएर बलात आदर्श र चरित्रमा परिवर्तन बौद्धहरूमा दमन गरेता पनि बौद्धहरू बुद्धशासन पालन गर्न, धार्मिक कला र वास्तुकला निर्माण गर्न, धर्मग्रन्थ रचना गर्न, धर्मदूतको काम गर्न र धार्मिक संगठन विकास र सुदृढ गर्न बौद्धहरू सधैं अग्रसर नै भइरहे ।^३

हिन्दूधर्म समन्वय समितबाट बौद्ध, जैन र शिख धर्मलाई शाखा धर्म भन्नु आफ्ना विराटभाव, विशालभाव र महटाभाव दर्शाउनका लागि मात्र हो । कारण यस समन्वय समितिले श्री ५ को सरकारबाट पाउने वार्षिक आर्थिक अनुदानमा यी

१) भिक्षु सुदर्शन, बुद्धको जन्मभूमि नेपालमा बुद्धधर्मप्रति असहिष्णुता, धर्मकीर्ति बौद्ध अध्ययन गोष्ठी, काठमाण्डौ, बु.स. २५३५, पृ. ४९२

२) उही पृ. ५०, ५१ ३) उही, पृ. ५३

शाखा धर्मलाई भागीदार गरिएन । हिन्दूधर्म समन्वय समितिबाट कुनै बौद्ध विहार, चैत्य र स्मारक बनाउन एक कौडि खर्च गरेको छैन । कुनै बुद्धमूर्ति बनाउने, कुनै त्रिपिटक ग्रन्थ प्रकाशीत गर्ने, कुनै बौद्ध गोष्ठी गर्ने गरेको थाहा छैन । धर्मस्थल निर्माण र विकास, जीर्णोद्धार र व्यवस्थाको नाउँमा शाखा धर्म बनाउन पनि केही गरेन, आफ्नै मात्र निर्माण र विकास र व्यवस्था गरे ।”४

“हिन्दू अधिराज्यको छत्रछायाँमा राज्यस्तरबाट हुन गएको धार्मिक पक्षपात, धार्मिक दमन कार्य, धर्मको विशेषताहरूलाई एउटै धर्ममा बलात आत्मसात गर्ने प्रयास इत्यादिले गर्दा निर्दलीय व्यवस्थाको अन्त हुने बित्तिकै संविधानमा धर्मनिरपेक्ष व्यवस्थाका लागि लहर उठ्यो । एक लाखभन्दा बढी जनताबाट विराट शान्ति प्रदर्शन गरियो । नेपाल संयुक्त राष्ट्र संघको सदस्य राष्ट्र र संयुक्त राष्ट्रको मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणा पत्रमा सही थप्ने देशको हैसियतमा संयुक्त राष्ट्र संघको १९४८ को मानवाधिकारको विश्वव्यापी घोषणाबमोजिम धार्मिक स्वतन्त्रता र समानताको माग गरियो ।” ५

भिक्षु अमृतानन्दबाट २०४७ संविधान निर्माणको क्रममा दिनुभएका सुभावका केही अंश राख्नु सान्दर्भिक ठान्छु । “हिन्दू अधिराज्य शब्दले गर्दा अरु जाति वा धर्मावलम्बीहरूको अस्तित्व नै मेटाइदिन लागेको थियो । नेपाल बहुभाषी तथा बहुधर्मावलम्बीहरूको देश हो । अतः कसैलाई माथि र कसैलाई तल, कसैलाई धेरै, कसैलाई थोरै गरी भेदभाव र पक्षपात नगरी सबै धर्म सबै नागरिकलाई समानरूपले मानव अधिकार र सम्मान हुनुपर्छ । जन्मले ठूलो र सानो हुन सक्दैन कर्मले नै ठूलो र सानो हुन्छ । धर्म भनेको चीज कसैको करकापले मान्ने कुरा होइन । यो त आफ्नो खुशीराजी र इच्छाअनुसार हुन्छ । डर त्रास भय देखाई धर्म मनाउनु अमानवीयता मात्र होइन, जन्मसिद्ध मानव अधिकारको निर्मम हत्या पनि हो अधर्म पनि । धर्मनिरपेक्षताको अर्थ यो होइन कि धर्म चाहिन्न । बल्की धर्मनिरपेक्षताको अर्थ सबै धर्मलाई समादर दृष्टिले हेर्नु हो । धर्मनिरपेक्षताको अर्थ बुझ्न अंग्रेजी कोषको

भर पर्नु पर्दैन, आफ्नै संस्कृत कोषमा अनेकौं अर्थ पाइन्छ । यहाँनिर धर्मको विषयमा पक्षपात नगर्नुलाई नै ‘धर्मनिरपेक्षता’ भनिएको हो । धर्मको विषयमा समानता राख्न, धर्मको विषयमा कसैको पक्ष नलिनु तथा कुनै एक धर्मलाई मात्र नअंगाल्नु भनिएको हो । साँच्चै भन्ने हो भने त्रिभुवनको पालासम्म मात्र होइन पञ्चायत व्यवस्था नआएसम्म नेपालमा शिवमार्गी र बुद्धमार्गी भन्ने चलनको कुरा कसैबाट छिपेको छैन । हिन्दू शब्द विदेशी हो । नेपालको आफ्नो पुख्यौली शब्द होइन । यो शब्द वेद पुराण उपनिषद्हरूमा पनि पाइन्न यो त भारतमा ब्रिटिशहरूले हिन्दू मुसलमान भनी प्रचलनमा ल्याइएको शब्द हो र अहिले आएर शोषक पुरोहितवादी ब्राह्मण सन्त महन्तहरूले अंगालेको शब्द हो ।”६

नेपालको विगतको इतिहासमा बुद्धधर्म र धर्मावलम्बीहरूमाथि भएका अन्याय अत्याचारविरुद्ध समयका विभिन्न कालखण्डमा विभिन्न ज्ञात अज्ञात व्यक्ति महानुभावहरूको संघर्षको प्रतिफल आज देशमा धर्मनिरपेक्षको नीति अंगाल्न त सफल भएको छ तर वास्तविक रूपमा यसको मर्मअनुरूप व्यवहारमा उतार्न सक्षम जनशक्तिविना खाली कागजी नाराले मात्र संघर्षको सफलता हुन सक्दैन । आज देशको सार्वजनिक, राजनीतिक, निकायमा हुने पदाधिकारीहरूबाट यस्को कार्यान्वयन नभएसम्म देश समाजले वास्तविक रूपमा धर्मनिरपेक्षको फाइदा लिन कठिनाई हुने देखिएको छ । वा व्यक्तिको पुरानो संस्कार परिवर्तन नभएसम्म, कमजोर व्यक्ति, समूहलाई शोषण गर्ने प्रवृत्ति नहटेसम्म धर्मनिरपेक्षको सार्थकता सिद्ध नहुने देखिएको छ ।

आज समाज विश्वको भयावह अवस्था आउनु भनेको व्यक्तिहरूको मानवीय शोच, मानसिकतामा हास भएको कारणले भएका हुन् । आजको यो अवस्था जस्तै बुद्धकालीन समयमा पनि कठिनाईहरू भएको पाउँछौं ।

“बुद्धकालीन समाज ब्राह्मणवादको छत्रछायाँमा परेको थियो । त्यस्तो बेला बुद्ध जन्मनुभयो, त्यसबेला बुद्धले ठूलो सामाजिक र साँस्कृतिक क्रान्ति गर्नुभयो तर क्रान्ति भन्दा फ्रान्स र रुस आदि देशमा जस्तो रगतको खोला बग्ने क्रान्ति होइन, विचार र हृदय परिवर्तन अनि स्वतन्त्र चिन्तनको

क्रान्ति थियो । अर्को किसिमले भन्नुं भने समाजमा रहेको रूढीवादीलाई परिवर्तन ल्याउने क्रान्ति । बुद्धको सामाजिक र सांस्कृतिक क्रान्ति त्यो बेला त्यतिको प्रभावकारी नभई पनि उहाँको परिवर्तन निर्वाणको २१८ वर्षपछिका राजा अशोक गौतम बुद्धको सांस्कृतिक क्रान्तिकारी विचारधारादेखि अति प्रभावित भए । महाराज अशोकले दरवारमुखी हुन छोडी प्रजामुखी भएर बुद्धको बहुजन हिताय, बहुजन सुखाय अभियान सफल गरिदए ।” ७

आज देश समाजको सही सन्तुलन विकासको लागि सबै धर्मको विकास हुनपर्ने धर्मनिरपेक्ष राज्य हुनुपर्ने निर्विवाद तथ्य हुन् भने त्यो धर्मनिरपेक्ष सही कार्यान्वयनको लागि व्यक्तिको कुशल कर्ममा जोड दिन अनिवार्य छ । व्यक्तिको कुशल कर्मविना विगतको नेपालको इतिहासको कालो पाटोले एउटा धर्मको मात्र पक्ष लिई, संविधानमा धर्मनिरपेक्ष उल्लेख भएपनि अन्य धर्म र धर्मावलम्बीहरूमाथि गरेको भेदभाव अन्याय पुनः नदोहरियला भन्न सकिदैन । यसरी वास्तविक रूपमा मानव सोच कार्यशैली क्षमता अभिवृद्धिविना शब्द, शब्दजालले मात्र केही उपलब्धि नहुने स्वतः सिद्ध छ ।

अगष्ट २००० मा यु.एन.ओ. को महासचिव कोफी अन्नानको अध्यक्षतामा आयोजना भएको शताब्दि विश्वशान्ति शिखर सम्मेलन न्यूयोर्कमा सत्यनारायण गोयन्काज्यूले दिनुभएको भाषणको केही अंश— “म परिवर्तनको पक्षमा छुं । तर परिवर्तन एउटा सम्प्रदायबाट अर्को सम्प्रदायमा होइन, बरु परिवर्तन दुःखबाट सुखमा, बंधन मुक्तिबाट, क्रूरताबाट करुणा र प्रेममा हुनुपर्दछ । आजको मुख्य आवश्यकता हो मनको शान्ति, जुन सबैलाई चाहिन्छ, चाहे आफूले आफूलाई हिन्दू भनून्, मुस्लिम भनून्, क्रिश्चियन भनून् वा बौद्ध भनून् । परन्तु वास्तविक शान्ति तब मिल्छ जब विकारको शमन हुन्छ, मन निर्मल र शुद्ध हुन्छ । त्यसको लागि प्राचीनकालमा भगवान् बुद्धले ध्यान साधनाको विधि बताउनुभयो, जुन त्यस समयमा सम्पूर्ण विश्वमा फैलियो । आज पनि विभिन्न वर्ग, परम्पराको, सम्प्रदायका

मानिसहरू यो विघालाई सिक्दछ र यसको लाभ प्राप्त गर्दछ । जब कुनै व्यक्ति मनमा शान्ति जगाउँछ, तब उसको आसपासको सबै वातावरण शान्तिको तरंगबाट भर्दछ । त्यस समयमा जो पनि त्यसको सम्पर्कमा आउँछ, त्यही शान्तिको अनुभव गर्दछ । यही मानसिक परिवर्तन नै वास्तविक परिवर्तन हो । आवश्यकता यसैमा छ । अन्यथा सबै बाहिरी परिवर्तन निरर्थक छ । वहाँले भारतको आदर्श सम्राट अशोकको २३०० वर्ष पहिला पत्थरमा कोरेको उदाहरण दिदै भन्नुभयो, हामी खाली आफ्नो धर्म (सम्प्रदाय) को सम्मान गरेर, अरु सम्प्रदायको निन्दा गर्नु हुँदैन । आज यो सन्देशको धेरै ठूलो महत्व छ । अर्को सम्प्रदायलाई निन्दा गरेर आफ्नो सम्प्रदायलाई सर्वोत्तम सिद्ध गरेर मानवताको लागि कठिनाई उत्पन्न गर्दछ । हरेक सम्प्रदायको सार मैत्री, करुणा र सद्भावना हो । यस सारलाई सम्भेर हामीले धर्मको सम्मान गर्नुपर्दछ । रीति-रिवाज कर्मकाण्ड, अनुष्ठान र दार्शनिक मान्यता भिन्न भिन्न हुन्छ । त्यसलाई लिएर झगडा गर्नुको साटो त्यसको भित्री सारलाई महत्व दिनुपर्दछ । हामीले हरेक धर्मको सारको महत्व दिउं तब वास्तविक शान्ति र सामञ्जस्य स्थापना हुन्छ ।” ८

अतः देश समाजको सही, सन्तुलित विकासको लागि धर्मनिरपेक्षता र सोको सफल कार्यान्वयन, व्यक्तिको कुशलता, दक्षता अभिवृद्धि गर्नु आजको चुनौति हो । आजको वर्तमान परिस्थितिमा बुद्धधर्म, बुद्धधर्मावलम्बीहरूमा विगतको संघर्षको कडीको रूपमा फरक चुनौति तडकारो रूपमा देखा परेको यथार्थ हो । २५५३ औं बुद्धजयन्तीको पावन अवसरमा विगतका सबै संघर्षशील व्यक्तिहरूप्रति नतमस्तक हुँदै, देश समाजमा विकासको लागि धर्मनिरपेक्षको सार्थकतामा अभिवृद्धि हुन बल प्रदान गरुन् भनी नेपाल र नेपालीको शान्ति सुख समृद्धिको मंगलमय कामना गर्दछु ।

सबैको कल्याण होस्, भलो होस्, मंगल होस् !

६) उही, पृ. ८३, ८४, ८५ ८६ ७) अश्वघोष, बुद्ध र बुद्ध धर्मको संक्षिप्त परिचय, धर्मकीर्ति बौद्ध अध्ययन गोष्ठी, काठमाण्डौ, बु.स. २५३५, पृ. १२,

८) बालकृष्ण गोयन्का, सत्यनारायण गोयन्का व्यक्तित्व और कृतित्व, विपश्यना विशोधन विन्यास, धम्मगिरी, इगतपुरी २००२ पृ. ६५, ६६, ६७

धर्मनिरपेक्षता र सर्वधर्मसम भाव

अचेल हाम्रो देश नेपालमा हिन्दू, बौद्ध, इशाई इस्लाम, सिख, जैन आदि धर्म मान्ने मानिसहरू बसोवास गरिरहेका छन्, यसको पछाडि विभिन्न ऐतिहासिक कारणहरू छन् । एक जमाना यस्तो पनि थियो, जबकि देश देशावरहरूबीच लडाइ भगडा चलीरहन्थ्यो, शक्तिशाली देशहरूले सानो कम शक्तिशाली देशलाई जिती आफ्नो देशमा गाभ्थे, आफ्नो देशको धर्म अरुमाथि लादथे वा

डा. गणेश माली

विधर्मीहरूलाई मारकाट गरी धपाउने पनि गर्थे । धर्मका ठूलाठूला प्रवर्तक तथा प्रचारकहरू बीच धर्महरूको श्रेष्ठता वारे चर्को वादविवाद, शास्त्रार्थहरू हुने गर्थे, एकहातमा धर्म शास्त्रको पोथी र अर्को हातमा शस्त्र अस्त्रहरूले सुसज्जित भएर साम्राज्यहरू खडा गर्न शक्तिशाली देशहरू लागीरहन्थे, धर्महरूको यस्तै तरल अवस्थामा हाम्रो देशमा पनि विभिन्न धर्मावलम्बीहरूको आगमन तथा बसोवास हुन पुग्यो ।

विशेष गरी प्रथम र द्वितीय विश्व युद्धपछि संयुक्त राष्ट्र संघको स्थापना, मानवाधिकारको सर्वमान्यता, संसारका विभिन्न देशहरूका सर्वभौम सत्ताको सुनिश्चितता पछि देशहरूको राजनैतिक सिमानाहरूमा स्थायित्व आउन थाल्यो र यसका साथै एउटा देशभित्र विभिन्न धर्म मान्ने मानिसहरू जे जस्तो स्थितिमा थिए सोही स्थितिमा रही रहनु पर्ने स्थिति आउन थाल्यो । तथा धर्मावलम्बीहरूबीच धर्महरूको श्रेष्ठताको बारे हुनेगरेका चर्को वादविवाद र धार्मिक युद्ध र कलहको वातावरणमा पनि शिथिलता आउन सुरु भयो ।

करीब ४५ सय वर्षअघि नयाँ वैज्ञानिक युगको प्रादुर्भाव तथा विज्ञान र प्रविधिमा द्रुततर गतिले भइरहेको प्रगति पछि, एकातिर वैज्ञानिक ज्ञानको नयाँ प्रकाशमा पुराना धर्महरूको महत्व फिका पर्न गयो भने आर्कोतिर

विज्ञान तथा प्रविधिले ल्याएको सुविधाहरूको अ ि भ व ि द्व गरी आआफ्ना देशहरूमा उन्नत सुविधायुक्त जन समुदायहरू निर्माण गर्ने काममा देशहरू जुट्न थाले । धर्महरूको कुराहरूलाई लिएर खिचातानी र भैभगडा गरिरहनु वा धर्महरूको श्रेष्ठतामा वादविवाद गरिरहनु अनावश्यक देखिन थाल्यो तथा भौतिकवादी दर्शनहरूबाट प्रभावित देशका नेताहरूमा पनि पुराना

धर्महरूप्रति आकर्षण कम हुँदै गयो । यस्त्रा कारणहरूले गर्दा पनि विभिन्न देशहरूमा धर्म राज्य स्थापना गर्ने पुराना सपनाका दिनहरू सदाका लागि अस्ताए, तथा धर्मनिरपेक्षताको नीति अपनाउनु नै एक मात्र विकल्प हुन गयो ।

तर विभिन्न राज्यहरूले धर्मनिरपेक्षताको नीति लागू गरे पनि खास गरी आफ्ना आफ्ना धर्महरूप्रति धर्मावलम्बीहरू बिच वैज्ञानिक ज्ञान दर्शनको प्रभाव बावजूद पनि बचेखुचेका धार्मिक संस्कारहरूप्रतिको ममता र मोहको कारण परस्पर घुलमिल, मेलमिलाप, र सहकारिताको वातावरण सिर्जना हुन केही कठिनाई हुनु स्वाभाविकै छ । अचेल पनि ठाउँ ठाउँमा धार्मिक कलह र झडपको वातावरण देखिँदैछ जसको एउटा राम्रो उदाहरण भारतमा चलिरहेको राममन्दिर र बावरी मस्जिदको विवाद पनि हो । त्यस्तै हाम्रो देशमा पनि अझै एक धर्मका अनुयायीहरू र अर्को धर्मका अनुयायीहरूबीच सहज भावले मिलाप हुन सकिरहेको देखिँदैन, धर्महरूबीचको कुरा त परै रहोस् एउटै धर्मका शाखाहरूबीच पनि वैमनस्यको वातावरण देखिएको छ - जुन स्वच्छ शान्तिपूर्ण वातावरणको लागि दुर्भाग्य सावित भैरहेको छ ।

यसैको लागि धर्मनिरपेक्षतासंगै सर्वधर्म सम भावको प्रचारप्रसारमा पनि हामी सबै लाग्नु वांछनीय देखिन आएको

हो । धर्मको बाहिरी संस्काररूपी बोक्रालाई छोडाई हेर्ने हो भने आखिर धर्महरू थरी थरी भला होउन्, सार त सबै धर्ममा एउटै देखिन्छ । वाह्य संस्कारहरूको फिलिमिलीमानभुली धर्महरूको भित्री रहस्यमा जाने हो भने - आफूजस्तै अरू पनि हुन् भन्ने तथ्यलाई नबिर्सी सबै मिली परस्पर हितसुखको भावना राखी काम गर्नु नै धर्मको सारहो भन्ने तथ्य स्पष्ट हुन्छ । धर्महरू बनेकै बहुजनको हित र सुखको लागि हो, र बहुजनको हित र सुखको काम तब हुन्छ जब मान्छेहरूमा अर्काको हित सुखलाई नै आफ्नो पनि हितसुख सम्झने प्रज्ञा उत्पन्न हुन्छ । वाइवलमा एउटा कथा आउँछ (the Good Samaritan) जसमा एक व्यक्तिले आफ्नो साथीको निम्ति आफ्नो ज्यान दिन्छ - त्यसमा भनिएको छ - आफ्नो साथीको लागि ज्यान दिनुभन्दा ठूलो प्रेम मान्छेमा अर्को हुन सक्तैन ।

मैत्री, करुणा, मुदिता र उपेक्षा भावनाले युक्त भई आफ्नो मित्रलाई मात्र होइन आफूप्रति वैर राख्नेलाई पनि आफू नै सम्झी काम गर्ने आदर्श हामीलाई बुद्धधर्मले पनि दिएको छ, यही आदर्श नै शील र सच्चरित्रताको आधार पनि हो । बुद्ध भन्नु हुन्छ

नहि वेरेन वेरानि समन्तीध च कुदाचनं ।

अवेरे न च सम्मान्ति एस धम्मो सनन्तनो ॥

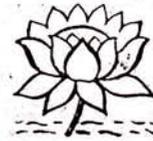
अर्थात् वैर ले वैर कहिले शान्त हुदैन,

अवेरले नै वैर शान्त हुन्छ यहि नै सनातन धर्म हो ।

अतः धर्म निरपेक्षताको जमानामा सर्वधर्म समभावसंगै धर्मको बाहिरी संस्काररूपी बोक्राहरूमा नभुली धर्महरूको सारलाई सम्झी सबै मिली परस्परको हित सुखको लागि काम गर्नु नै वर्तमान समयमा अत्यावश्यक भएको छ ।

यस काममा हामी सफल हौऔं ।

हामी सबैको कुशलमंगल होस् ।

*Let this day of
Buddha Prnima
bring forth Peace, Happiness
and Prosperity to all
Sentient Being*

MAITRI SCHOOL

P. O. Box 1558, Chhauni, Swoyambhu

Kathmandu, Nepal

Tel.: 4270675, 4270614

E-mail: maitri@infoclub.com.np

संविधान निर्माणमा बौद्ध समन्वय तथा सुभावा समिति -

२०६५ मार्फत

(नोट: संविधान निर्माणमा बौद्ध समन्वय तथा सुभावा समितिले हालसम्म प्राप्त तथा संकलन गरेका सल्लाह सुभावाहरूको आधारमा तयार पारिएको निम्न उल्लेखित सुभावावाहेक अन्य महत्वपूर्ण सल्लाहसुभावा भएमा पठाउन हुन उक्त समितिले हार्दिक अनुरोध गरेकोछ । ईमेल: all_buddhist@rediffmail.com मा प्राप्त तथा संकलित सुभावाहरूको आधारमा तयार पारने अन्तिम सुभावा मस्यौदा एक' समारोहकाबीच सम्बन्धित निकायका संयोजकहरूलाई हस्तातरण गरिने थाहा हुनआएको छ । निम्न उल्लेख्य संविधान निर्माणका लागि सुभावा हामीलाई ईमेलमार्फत प्राप्तभएजस्तै हुबहु प्रकाशित गरिएको हो । - सं.)

धर्म निरपेक्षताको वास्तविकता अनुभूतिगर्न " संघिय गणतान्त्रिक नेपालको संविधान - २०६६ "मा समावेस गर्न संविधान सभाका सम्बन्धित निकायमा दिनु पर्ने देखिएका सुभावाहरू

१. धर्म निरपेक्षताको संविधानमा स्पष्ट व्याख्या गरी "धर्म तथा साँस्कृतिक मन्त्रालय" गठन गर्ने वारे संविधानमा नै व्यवस्था गरी ऐन, नियमबाट विविध धर्मका विभागहरूको गठन हुनु पर्ने ।

२. यसरी गठन भएका मन्त्रालय, विभाग, आयोग, समिति, निकायआदिमा सम्बन्धित धर्माबलम्बिहरूकै पदाधिकारी/कर्मचारी मनोनयन वा नियुक्ति हुनुपर्ने ।

३. धार्मिक स्थलहरूको संरक्षण राज्यको केन्द्रीय सरकारबाट स्पष्ट नीति बनाई प्रान्तीय सरकारले संरक्षण, सम्बर्द्धन, विकास, तथा विस्तार गर्ने कार्यमा सहयोग गर्नु पर्ने ।

४. शान्ति अमन चैनमा बौद्धधर्म र शिक्षाको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुंदा बौद्धशिक्षालाई सम्बैधानिक मान्यता प्रदानगरी तल्लो तह देखि उच्चशिक्षा सम्म पठनपाठनको व्यवस्था राज्यले गर्नु पर्ने ।

५. ७० वर्ष उमेर पुगेका बौद्धधर्ममा दीक्षित लामागुरु, आनि, स्थविर, भिक्षु, भिक्षुणी, वज्राचार्य गुरु, गुरुमाहरू आस्था र विश्वासको केन्द्रको रूपमा रहने हुंदा उहाँहरूको नागरीकता, पासपोर्ट, परीचयपत्र आदि बनाउँदा वा कहिकतै जांदा आउंदा

वा सार्वजनीक स्थलहरूमा विशेष सहूलियत र सुविधायुक्त व्यवस्था मिलाउनु पर्ने ।

६. धर्म परिवर्तन, धार्मिक विभेद, धर्म र धार्मिक अतिक्रमण, धार्मिक दुष्प्रचार तथा दुर्ब्यबहार जस्ता मौलिक हकमा आँच आउने कार्य रोक्ने व्यवस्था संविधानमा नै हुनुपर्ने ।

७. परम्परागत रूपमा रहेका धार्मिक संस्थाहरू संघ संस्था ऐन २०३४ अन्तर्गत दर्ता हुनुपर्ने वातावरणबाट मुक्त गरी धर्म तथा साँस्कृतिक मन्त्रालयमा पारदर्शिता र तथ्यांकको लाग अभिलेखन गरी परम्परागत धर्म, संस्कृति, प्रचलन अनुसार चलाउन पाउने मौलिक हक तथा अधिकारको सुनिश्चीतता संविधानबाटै हुनु पर्ने ।

८. धार्मिक आस्था र मान्यतामा आँच आउने गरी एउटा धर्मको धार्मिक स्थलको निश्चीत सीमा क्षेत्रभित्र अर्को धर्मको कुनैपनि गतिविधि हुन नदिने, अधार्मिक गतिविधि गर्न नपाउने, तथा सीमा बाहिर सुरक्षाको दृष्टिकोणले आवश्यक सैनिक, अर्ध सैनिक वा प्रहरी बाहेक अन्य ब्यारेक, चौकि, पोष्ट, क्याम्प राख्न नपाउने गरी संविधान बाटै निशेधित गर्नु पर्ने ।

९. धार्मिक स्थल, विहार, गुम्बामा प्रयोगगरी आएको चल तथा अचल सम्पति सोही विहारको वा गुम्बाको हकभोगमा रहनुपर्ने र ति स्थानहरूको संरक्षण र उत्खनन गर्दा सम्बन्धित धर्माबलम्बिहरू बाटै गराउने व्यवस्था हुनुपर्ने छ ।

१०. विश्व शान्तिमा समेत अग्रणी भूमिका रहेको हुंदा मायादेवीको मन्दिर, बौद्धस्तूप, स्वयम्भू स्तूप, मृग, धर्मचक्र, अशोकस्तम्भलाई राष्ट्रिय प्रतिक चिन्हको रूपमा मान्यता दिनु पर्ने ।

११. प्रत्येक १० वर्षको अन्तरालमा नेपालमा सम्पन्न गरीने जनगणना हुंदा प्रत्येक घरको घरमूलि वा परीवारको दस्तखत समेत गराई कार्वनराखी दुई प्रति फारम भर्ने व्यवस्थालाई संविधानबाटै व्यवस्था गरी एक प्रति सम्बन्धित घरधनिलाई दिने व्यवस्था हुनु पर्ने ।

१२. मातृभाषाको शिक्षालाई तल्लो तहदेखि उच्च शिक्षाको तहसम्म अनिवार्य गर्नु पर्ने ।

१३. केन्द्रीय सरकारमा कम्तिमा पनि ३ भाषालाई सरकारी कामकाजको भाषा हुने गरी संविधानमा ब्यबस्था हुनुपर्ने ।

१४. प्रान्तिय सरकारमा आदिवासीको मातृभाषालाई मुख्य सरकारी कामकाजको भाषा मानि अन्य भाषाभाषीको सुविधाको लागि दोभाषेको माध्यमबाट ब्यबस्थित गर्नु पर्ने ।

१५. ऐतिहासिक, पुरातात्वीक तथा सामाजिक दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण रहेका लोकभाषा, लोक संस्कृति, लोक धर्म, लोक साहित्य, धार्मिक, साँस्कृतिक आदि पक्षहरु राज्यको अमूल्य निधिको रुपमा रहने हुँदा संबैधानिक ब्यबस्थागरी केन्द्रीय सरकारबाट नै संरक्षण, सम्बर्द्धन, विकास र विस्तारको विशेष ब्यबस्था हुनु पर्ने ।

१६. धर्म, साँस्कृति र साँस्कृतिक परम्परा संग सम्बन्धित घर जग्गा जुनसुकै प्रकारले जुनसुकै समयबाधि भित्र गुमेको (हराएको, हडपेको, अधिग्रहण गरेको, कसैले अनधिकृत रुपमा वेच बिखन गरेकोआदि) भएपनि सोको फिर्ता सम्बन्धित पक्षलाई नै हुने ब्यबस्था संविधान बाट नै हुनु पर्ने । साथै कुनैपनि किसिमबाट सरकारी स्वामित्वमा पर्न आएको धार्मिक, साँस्कृतिक सम्पति, बस्तु वा सम्पदालाई सम्बन्धितलाई नै विना कुनै दस्तुर लिई फिर्ता गर्नपर्ने सम्बैधानिक ब्यबस्था हुनुपर्ने ।

२०. लोप भैसकेका र लोप हुने स्थितिको धार्मिक, साँस्कृतिक, परम्परागत ऐतिहासिक तथा पुरातात्वीक महत्वका स्थल, सम्पदा,तिर्थस्थलआदिको संरक्षण गर्ने जिम्मेवारी केन्द्रीय सरकारको हुने स्पष्ट ब्यबस्था संविधानमा नै हुनुपर्ने ।

२१. प्रत्येक जाति, समुदाय, वर्ग, लिङ्ग आदीले आफूले परम्परा देखि चलन चलाई आएको परम्परागत प्रचलनमा राज्य वा अन्य कतैबाट कुनैपनि प्रकारले हस्तक्षेप वा नास गर्न नपाईने संबैधानिक मौलिक हक तथा अधिकारको सुनिश्चितता हुनुपर्ने ।

२२. बौद्धधर्म वा अन्य कुनैपनि धर्म तथा धार्मिक स्थलहरुबाट सरकारले गर्ने आम्दानी सोहि धर्म र धार्मिक स्थलको विकास तथा संरक्षणमा खर्च गर्न पाईने सम्बैधानिक ब्यबस्था हुनुपर्ने ।

२३. धर्म र धार्मिक मामिला सम्बन्धि कुनै प्रकारको भै भ्रगडा भएमा सम्बन्धित धर्मका आधिकारीक निकाय वा व्यक्तिहरुको निर्णय नै अन्तिम हुने ब्यबस्था हुनु पर्ने ।

२४. धर्म, साँस्कृति र साँस्कृतिक परम्परा संग सम्बन्धित कलाकृति, शीप, परम्परागत नृत्य, नाटक, साहित्य आदिको

लोप हुनबाट बचाउन केन्द्रीय सरकारले नै स्पष्ट नीति बनाई राज्यको केन्द्रीय तथा प्रान्तीय सरकार र स्थानिय निकायले संरक्षण, सम्बर्द्धन र विकास गर्ने जिम्मेवारी स्पष्ट हुनुपर्ने ।

२५. धार्मिक आस्था र मान्यता विपरीत तथा धर्म निरपेक्षताको उल्लंघन हुनेगरी अस्पताल, ब्यारेक, क्याम्प, चौकि आदि स्थानमा स्थापना भएका एक धर्मको मन्दिर वा देवतालाई सो स्थानबाट हटाउनु पर्नेछ । यसरी हटाएका सामाग्रि, मन्दिर वा देवतालाई सम्बन्धित धर्म कै धार्मिक स्थलमा स्थापना गर्नु पर्नेछ । साथै आगामि दिनहरुमा धर्मनिरपेक्षता विपरीत स्थापना हुनसक्ने यस्ता कार्यहरु संविधानबाट नै निशेधित र दण्डनिय हुने ब्यबस्था हुनु पर्नेछ ।

२६. धर्म तथा संस्कृतिको संरक्षण, सम्बर्द्धन र विकासमा धर्म तथा संस्कृति प्रतिष्ठानको महत्वपूर्ण भूमिका रहने हुँदा उक्त प्रतिष्ठानमा धर्म निरपेक्षताको वास्तविकता अनुभूति हुने गरी पदेन रुपमा १/१ जना सबै धर्मका आधिकारीक प्रतिनिधि मनोनित हुने ब्यबस्था संविधानबाटै गर्नु पर्नेछ ।

२७. धार्मिक निकायका आधिकारीक धर्माधिकारी धर्म गुरुहरु राष्ट्रको निधि हुने हुने हुँदा उहाँहरुलाई राज्यले सम्मानीत गर्ने ब्यबस्था हुनु पर्नेछ ।

२८. राज्यको शिक्षा ब्यबस्थामा नैतिक आचार शुद्धताको विकास गर्नको लागि पञ्चशील र अहिंसालाई शिक्षाको सबै तहमा पठन पाठन हुने ब्यबस्था हुनुपर्ने ।

२९. कुनैपनि धर्मको अध्ययन, अनुसन्धान र अध्यापनमा आधिकारीकता दिन सोको ब्याख्या विश्लेषण गर्न सम्बन्धित धर्मकै धार्मिक ज्ञाता, अनुसन्धानकर्ता, विश्लेषक, विद्वानवर्गबाट गर्न/गराउन पर्ने ।

क) प्रस्तावनाको लागि सुझाव

विश्वको सर्वोच्च शिखर सगरमाथा र बुद्ध जन्मभूमि नेपालको शान्ति, सम्बृद्धि, सार्वभौमसत्ता नेपाली जनतामा रहेको बहुजाति, बहुभाषा, बहुसंस्कृति, बहुधर्मका धनी देश नेपालमा भएको १० बर्षको जनयुद्ध र १९ दिनको शान्तिपूर्ण जन आन्दोलनको भावनामा अन्तरनिहित भै स्वाभीमानि नेपालीको आफ्नै भूमि नेपालको माटो सुहाउँदो धर्म निरपेक्ष, स्वतन्त्र, सार्वभौमसत्ताको सर्वोच्चता नेपाली जनतामा निहित रहने गरी "संघिय गणतान्त्रिक नेपालमा २०६५ सालको बालिग मताधिकारको आधारमा निर्वाचित संविधान सभा"ले जनमत समेत संकलन गरी " संघिय गणतान्त्रिक नेपालको

संविधान - २०६६ " तर्जुमा गरी लागू गरीएको छ ।

ख) प्रारम्भिकको लागि सुभाव

क) संघिय गणतान्त्रिक नेपालको संविधान देवनागरीक लिपिमा लेखीएतापनि धर्म निरपेक्ष देश नेपालमा बहुजाति, बहुभाषा, साँस्कृतिक विविधताको विशेषताले भरीपूणसंघिय गणतान्त्रिक नेपाल रहेको हुंदा धर्म, भाषा, जाति, लिङ्ग, संस्कृतिको समान अधिकार र भेदभाव रहित हुने गरी देशका सम्पूर्ण जातिको आ-आफ्नै भाषामा समेत संबैधानिक रुपमा मान्यता र प्रचलन हुनेगरी संविधान निर्माणको समयमा नै सबै जातिको भाषामा "संघिय गणतान्त्रिक नेपालको संविधान-२०६६" अनुवाद गरी जारी गरीएको छ ।

ख) देशका सम्पूर्ण जाति बर्गले बोलिने "सबै मातृभाषा नै संविधानत आफ्नो संघिय राज्यहरूमा अनिवार्य लागू हुनेगरी सरकारी कामकाजि भाषाको रुपमा रहने छ ।" सोको अनुवाद र देवनागरी भाषामा समेत अभिलेखनको व्यवस्था गरीनेछ ।

ग) संघिय राज्यको निर्वाचन प्रणालि अधिराज्य भरी छरीएर रहेका सबै जातिको स्वाभिमान तथा सहभागिता रहनेगरी "देशभरीका भाषिक जातीले आफू बसोबास गरेकै स्थानबाट आ-आफ्नो जाति भाषाको संघिय राज्यको निमित्त समाबेसी तबरले मतदान गर्न पाउने संबैधानिक व्यवस्था

गरीएको छ ।"

घ) संघिय गणतान्त्रिक नेपालको केन्द्रिय स्तरमा २ सदनात्मक र संघिय स्तरमा १ सदनात्मक व्यवस्था हुनेछ । साथै कार्यकारीणी मन्त्रि परीषद केन्द्रमा प्रत्यक्ष वालिग मताधिकारबाट निर्वाचित प्रधानमन्त्रिको नेतृत्वमा बढिमा २१ सदस्यीय र संघिय राज्यमा प्रत्यक्ष वालिग मताधिकारबाट निर्वाचित मूख्य मन्त्रिको नेतृत्वमा बढिमा ७ जनाको मन्त्रि मण्डल रहने ।

ङ) देशको १) सम्पूर्ण प्राकृतिक श्रोत, २) सीमा ३) स्वतन्त्रता ४) स्वाभिमानको सन्दर्भमा निर्णय गर्दा वा कुनै देश वा कहिं कतै सन्धि/सम्झौता गर्दा प्रत्येक्ष वालिग मताधिकारबाट निर्वाचित दुई तिहाई बहुमतबाट मात्र निर्णय गरीने छ । सो सन्दर्भमा कुनै विवाद भएमा जनमत संग्रहबाट निर्णय गरीने छ ।

च) बहुजाति, बहुभाषा, साँस्कृतिक विविधताको विशेषताले भरीपूण संघिय गणतान्त्रिक नेपाल रहेको हुंदा सबै धर्म, भाषा, जाति, लिङ्ग, संस्कृतिका जनतालाई समेतन "संबैधानिक रुपमा नै धर्म, संस्कृति तथा जनजाति मन्त्रालयको गठन हुने व्यवस्था गरीएको छ ।"

१५५३ औं बुद्ध-पूर्णिमाको

शुभ-उपलक्ष्यमा

हार्दिक मंगलमय शुभकामना

ब्यक्त गर्दछौं

बचत सम्पन्न जीवनको आधार हो

धर्मस्थली बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.
Dharmasthali Saving & Credit Co-operative Ltd.

तननि (लाछि), धर्मस्थली, काठमाडौं

फोन: ०१-६२२१४६१

Email: dsccl2064@yahoo.com

Let this day of

Veshakh Purnima

bring forth Peace, Happiness and
Prosperity to all

Sentient Being

Suman

Maharjan

Mobile: 9841322313

Stylish Mobile Centre
Pako, Newroad, Kathmandu
Tel.: 2094039

Sales of Mobile & Mobile Accessories
Repair of all kinds of Mobile & Software Maintenance

संविधानमा धर्मको सवाल

मदन रत्न मानन्धर

सह-प्राध्यापक

नेपालमा आखिर जनताले संविधान लेख्ने र राज्यले ऐतिहासिक फट्को मार्ने क्रममा रहेको छ । ६०१ जनाको विराट सभासद टोलीले निष्कण्टक संविधान लेख्ने पाउनु पर्नेमा शायदै दुइमत हुन्छ होला । र आशा गरौं निर्धारित समय नै र जनताको पक्षमा निष्कलंक संविधान बन्ने छ । हुनत कुनैपनि निर्मित विधान र संविधान विकल्परहित, असंशोधनीय र सर्वपक्षीय नै रहन्छ भन्ने कुनै ग्यारेन्टि रहन्न, तापनि सकेसम्म चाँडचाँडो संशोधन गर्नु पर्ने खालको नहोस् भन्ने चाहना अधिकांशको रहेको छ ।

राष्ट्रमा रहेका भाषा, संस्कृति, रहनसहन, भेषभूषा, खानपिन आदि राष्ट्रिय हुन् भनी सकार्कन कुनै हिचकिचाहट रहनु हुन्न । साथै राष्ट्रले केही कुरामा मौन रहनु पनि बुद्धिमत्ता नै ठहरिने रहेछ । प्रत्येक व्यक्तिको आ-आफ्नो आस्था, विश्वास र श्रद्धाले मानिने र अंगालिने धर्मको विषयमा वास्तवमा राष्ट्रले निरपेक्षता अपनाउनु श्रेयष्कर छ । कतिपय मुलुकका संविधान धर्मको कुरामा मौन रहेको पाइन्छ र यो कुरालाई व्यवहारतः लागु गरेको पनि पाइन्छ । ती राष्ट्रहरू धार्मिक पक्षपातको कलंकबाट मुक्त पनि छन्, अनि त्यहाँका जनता आफू खुसी धर्म मान्न स्वतन्त्र पनि छन् ।

नेपालको आन्तरिक संविधान २०६३ ले पनि धर्म निरपेक्षतालाई अंगालेको छ । र अब बन्ने संविधान पनि यो कुरा लागु हुने कुरामा ढुक्क रहन राजनैतिक दलहरूले अपिल पनि गरेका छन् । यस्तोमा केही धार्मिक संघसंस्थाहरूले विरोध पनि गरेका होइनन् र देशमा इसाई बढ्नु र चर्च उम्रिनुमा यसैलाई दोष लगाएका पनि छन् । उनीहरू नेपाललाई हिन्दू राष्ट्र नै रहन दिनुमा जिकिर गर्दैछन् ।

वास्तवमा नेपाल भगवान् बुद्धको पवित्र जन्मभूमि हो । यो देशलाई बुद्धभूमि भनी संविधानमा उल्लेख गर्न सकेमा विश्वमै देशको इज्जत उच्च रहने छ । कारण हिन्दू राष्ट्र कुनै पनि देश बन्न सक्छन् तर बुद्धको जन्मभूमि अहिलेको सन्दर्भमा नेपाल बाहेक अरू कुनै राष्ट्र बन्न सक्दैनन् । आज सारा विश्वलाई शान्तिको आवश्यकता

महसूस भइरहेको बेलामा विश्व शान्तिका अग्रदुत गौतम बुद्धलाई सम्भन्नु अत्यन्त समसामयिक र कल्याणकारी ठहरिन्छ । संयुक्त राष्ट्र संघ देखि लिएर कैयन् मुस्लिम देश इसाई देशहरूले समेत बुद्धशिक्षाको प्रचार प्रसारको महत्तालाई बढावा दिँदै आइरहेका छन् । भगवान् बुद्धको शिक्षा अंगाल्नु भनेको “बौद्ध” सम्प्रदायमा समाहित हुनु नभई आफ्नै र देशकै शान्ति कार्यमा सहभागी हुनु हो भन्ने कुरामा अधिकांश बुद्धजीवि, राजनेता, धार्मिक गुरुहरू सहमत भइसकेका छन् । बुद्धको शिक्षाले प्रत्येक ब्यक्तिलाई विश्व बन्धुत्व, भाईचारा, सद्भाव र समानताको अनुभूत गराउँदछ । त्यतिमात्रै होइन वर्तमान जीवन सुख शान्तिपूर्ण बनाउन र भविष्यको जीवन समेत दुःखकष्ट मुक्त बनाउन सिकाउँछ बुद्ध शिक्षाले ।

आज देशका शासक, प्रशासक, नेता, कार्यकर्ता, शिक्षक, विद्यार्थी, उद्योगी, व्यापारी, गृहस्थी, त्यागी सबै अलमल्लमा परेका छन्, किंकर्तव्यविमूढको अवस्थामा छन् । के गर्ने, के नगर्ने, के गर्दा हुन्छ, के नगर्दा हुन्छ, भएको कमाई कहाँ लगाउने, एक छाक टार्न के व्यवसाय गर्ने आदि इत्यादि कुरामा रनभुल्लमा छन् । नीति निर्माताहरू, पथप्रदर्शकहरू, योजनाविद्हरू सबै मूकदर्शक हुने बाध्य छन् । यी सबै अव्यवस्थाबाट मुक्त हुनु, यथासमय यथाकार्य सम्पादन गर्नका लागि पहिलो आवश्यकता भनेको नैतिकता हो, त्यसपछि एकाग्रता हो र अन्तमा निःस्वार्थ कार्यान्वयन हो । त्यसमा बुद्धशिक्षाको उपभोग राम वाण ठहर्छ र अनिमात्र देशले काँचुली फेर्ने वातावरण बन्दछ । यस्तो शक्ति सामर्थ्यले भरिपूर्ण शिक्षाका प्रणेता भगवान् बुद्धको जन्मभूमि यो धरती हो भनी निर्भिकताका साथ भन्न किन अनकनाई रहेका छन् हाम्रा राजनेताहरू, संविधानविद्हरू, बुद्धिजीविहरू । आज संविधानमा यो देशलाई धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र लेख्नु भन्दा “बुद्ध जन्मभूमि” लेख्नु सबै दृष्टिबाट उपयुक्त, तर्कयुक्त र बुद्धिमत्तापूर्ण छ भन्ने कुरामा बेलैमा होश पुऱ्याउनु पर्ने देखिन्छ ।

भगवान् बुद्धको जन्मभूको दावा गर्ने धृष्टता यदाकदा

छिम्की देशका केहि व्यक्ति, संघसंस्थाले गर्ने गरेका छन्, तिनीहरूलाई थाहा छ, बुद्धभूमि प्रति संसारका बुद्धशिक्षानुयायीहरू कस्तिको श्रद्धावान् रहन्छन् भन्ने कुरा। आफ्नो देशमा जन्मिएका युगपुरुषलाई आफूले उचित कदर, सम्मान र इज्जत दिन नजान्दा अरू देशले त्यसमाथि अतिक्रमण गर्न खोजेको कुराले यस देशका नीति निर्माताहरू पक्कै पनि विचलित हुनु पर्ने हो। यो देशलाई बुद्धभूमि भनीकन संविधानमा उल्लेख गर्नाले माथिकन्ध्रम निवारण हुन गई संसारमा भएका बुद्धप्रेमीहरू नेपाल ओइरिने छन् जसबाट पर्यटन उद्योगको कापापलट हुनेछ। वर्षेनी कम्तिमा एक करोड पर्यटकहरू नेपाल भित्रिने छन्, नेपालका लाखौं लाख जनताले रोजगारी, व्यवसाय र आम्दानीको राम्रो श्रोत हात पार्नेछन्। आर्थिक रूपमा सम्पन्न, सक्षम र सबल जनशक्ति तयार हुने हुनाले देशकै पनि दूरगामी प्रगति हुनेछ। यस्तो दुर्लभ मौका कुनै हालतमा चुक्न दिनु हुँदैन।

राज्यले सबै धर्मलाई समान व्यवहार गरी आ-आफ्नो आस्था र विश्वासका आधारमा धर्म अपनाउन सकिने वातावरण तयार गर्न संविधानमा धर्मबारे मौनता साहन अनिवार्य देखिन्छ। हामीले भोगीसक्यौं राज्यले एउटै मात्र धर्मलाई अंगाल्न पुग्नाले देशको उन्नति, प्रगति कति नै भयो र।

भगवान् बुद्धको जन्मस्थल पवित्र लुम्बिनी क्षेत्रको विकासका लागि सरकारी तवरबाट जन क्रियाकलाप भइराखेका छन् त्यसमा पनि आमूल परिवर्तनको खाँचो देखिन्छ। जुनसुकै जातजातीको हास् तर बुद्धशिक्षानुयायी व्यक्तिहरूलाई ती क्षेत्रमा निर्बाधरूपबाट काम गर्न दिइनुपर्छ। यसमा कुनै पूर्वाग्रह वा दुराग्रह रहन दिनुहुन्न।

बुद्धको शिक्षा अनित्य, दुःख र अनात्मवादमा आधारित हेतुवादी र कर्मवादी भएको हुँदा यसका सच्चा अनुयायीहरू अत्यन्त निष्ठावान, इमान्दार र मिहिनेती हुने हुन्छन्। यसका ज्वलन्त उदाहरण जापान, कोरिया, थाइलैण्ड आदि देशहरूको उन्नति प्रगतिको झलकबाट लिन सकिन्छ। नेपालकै पनि यसका प्रशस्त उदाहरणहरू भेटिन्छन्। वि.सं. २०१३ सालमा नेपालमा सम्पन्न चौथो विश्व बौद्ध सम्मेलन पश्चात मात्र त नेपालमा विदेशी पर्यटकहरूको आगमन शुरु भएको हो। अत्यन्त सीमित संख्यामा रहेका निःस्वार्थ बौद्ध भिक्षुहरूले देश निकालाको सजाय खपेर पनि गरेका सत्प्रयासले गर्दा

नेपालमा बुद्धशिक्षाको पुनरुत्थान आजभन्दा करिब ८० वर्ष अघिबाट भएको हो। बुद्ध शिक्षानुयायीहरूबाट राज्यलाई कहिकैतै र कहिल्यै पनि कुनै पनि प्रकारको बाधा व्यवधान पुऱ्याईएको छैन। उनीहरू बाट अन्य कसैको अहित, दुर्गति र अपहेलना अहिले सम्म नहुनुमा बुद्धको शिक्षाको गम्भिर प्रभाव हो भन्दा अत्युक्ति नहोला बुद्धको शिक्षालाई धर्मको रूपमा हेर्नु भन्दा पनि यो एक आदर्श जीवन पद्धति हो। यस शिक्षा अनुसार जीवन व्यवहार गर्न सकेमा कुनै कसैले कोही प्रति पनि अविश्वास, डर र घृणा व्यहोर्नु पर्ने हुँदैन, जसले गर्दा समाज र देशले उन्नतिको सिवाय अवनतिको भोगाई कहिल्यै भोग्नु पर्ने हुँदैन। तसर्थ समयमै बुद्धि पुऱ्याऔं र नेपाल र नेपालीको उन्नति, प्रगति र दीर्घकालीन सुख शान्तिको मार्गलाई पहिचान गरौं।

अस्तु।

नैतिकता

धुरव के.सी

मर्दछु हारेर भन्नु बेकार मर्नु हुन्न कथै
जन्मनु मर्नु त देहमात्र गर्दछ अंह सँधै
ठूलो हुँ म त यो हो नीच भन्ने दृष्टि अनि
हाँस्ने हाँस्दै गरुन् लज्जा त्यागी बेकुफ बनि

आफ्नो जीब्रो टोकेमा कसलाई दिने दण्ड भन
संज्जनहरूको संगत गर खराब कहापी नबन
जतिले पेट भरिन्छ त्यती नै हुन्छ त्सको हक
जो आफ्नो बद्ता हक ठान्दछ त्यो हो चार अत

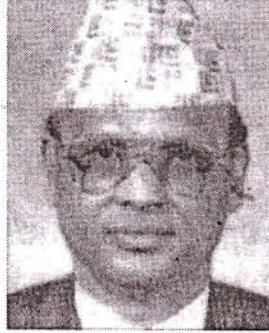
अर्थ नामको रहेछ अनर्थ कनिकामा पनि युद्ध हुने
आत्मिय साथीभाई संग पनि क्षणमै मारामार हुने
यस्तो रहेछ धनभन्ने केवल जीवन बाँचन मात्र पुगोस्
देखेर रागी, माग्ने, असहाय चित्त मेरो पगिलयोस्।

धर्मनिरपेक्षताबाट नै धार्मिक स्वतन्त्रता

कुनै पनि व्यक्ति र राष्ट्रको जीवनमा आर्थिक, सामाजिक, राजनैतिक, धार्मिक एवं सांस्कृतिक पक्षले महत्वपूर्ण भूमिका राख्दछ र मानिस हरेक दृष्टिकोणले स्वतन्त्र भएर बाँच्न चाहन्छ । प्रथमतः आर्थिक अधिकार एवं स्वतन्त्रताले मानिसको जीवनमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ, गाँस, बास र कपासजस्ता आधारभूत आवश्यकताको पर्याप्त मात्रामा उपलब्ध नहुँदासम्म मानिसले अरु पक्षलाई त्यति महत्व दिदैन भोको पेटले सामाजिक, राजनैतिक धार्मिक एवं सांस्कृतिक अधिकार र स्वतन्त्रताको कल्पना गर्न सक्दैन भगवान बुद्धबाट पनि भोक जस्तो ठूलो रोग अरु छैन भन्नु भएकोछ । अतः सर्वप्रथम व्यक्तिलाई काम गर्न पाउने, आर्जन गर्न पाउने र भरणपोषण गर्न पाउने अधिकार र स्वतन्त्रता हुनु पर्दछ । यसपछि सामाजिक, राजनैतिक, धार्मिक एवं सांस्कृतिक अधिकार र स्वतन्त्रताले महत्व राख्दछ ।

आर्थिक, सामाजिक तथा राजनैतिक अधिकार एवं स्वतन्त्रता उपयुक्त मात्रामा प्राप्त भएर पनि व्यक्तिको जीवन सुखमय नहुन सक्दछ, यदि उसलाई धार्मिक स्वतन्त्रता प्राप्त भएन भने उपरोक्त चर्चित तीन पक्षहरूले मानिसलाई भौतिक वा बाह्यरूपमा मात्र सन्तुष्टी दिन सक्ने हुन्छ भने मानसिक एवं आध्यात्मिक रूपमा सुखशान्ति दिने त पूर्ण धार्मिक स्वतन्त्रताले हो । यस परिप्रेक्ष्यमा विचार गर्दा मनुष्यको जीवनमा धार्मिक स्वतन्त्रता ज्यादै संवेदनशील र उच्चस्तरको कुरा हुन आउँछ ।

नेपालमा २०४७ सालमा राजनैतिक परिवर्तनपछि बहुदलीय प्रजातान्त्रिक व्यवस्था आएको हो । नयाँ परिवर्तित व्यवस्थामा नयाँ संविधान मस्यौदा तयार गर्ने संविधान सुभाब आयोग गठन गरी विविध पक्ष बारेमा सुभाब संकलन गरिएको थियो । त्यसबेला धार्मिक विषय बारे निकै नै चर्चा परिचर्चा भएको थियो । त्यसबेला सुभाब दिने क्रममा एकथरि समूहले नेपाललाई हिन्दू राष्ट्रको रूपमा घोषणा गर्नु पर्दछ भनी आफ्ना धारणा राखेका थिए र अर्का थरि समूहले नेपाल धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र हुनु पर्दछ भनी माग राखेका

छत्रराज शाक्य

थिए । नयाँ संविधान बनाउँदा हिन्दू राष्ट्र नै अंगिकार गरियो र धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र बन्न सकेन । भण्डे डेढ दशकको लामो अवधिमा गैर हिन्दू धार्मिक स्वतन्त्रता चाहने समुदायले धर्मनिरपेक्षताको वकालत गर्दै अभियान जारि राखे ।

वि.स. २०५० सालदेखि देश नराम्रोसित युद्ध द्वन्द्वमा फस्यो । क्रान्तिको आवाज बुलन्द भयो र अन्तमा राजनैतिक परिवर्तन भएर देशमा लोकतन्त्रात्मक गणतन्त्र आयो । नयाँ सरकार र संविधान सभाले

अन्तरिम संविधान ल्यायो जसमा धर्मनिरपेक्षतालाई स्थान दियो । बहुसंख्यक नेपाली जनताको चाहना आकांक्षाअनुसार नेपाल धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र बनेको छ र अब यसलाई नयाँ संविधानमा समावेश गरेर सुनिश्चित गर्नु आजको माग हो ।

वर्तमान सरकार र संविधान सभाको प्रमुख कर्तव्य एवं दायित्व भनेको नयाँ संविधान निर्माण गर्नु हो । संविधान निर्माण गर्न प्रयासरत देखिएतापनि देशमा देखिएको दलहरू बीचको खिचिलो, तानातानी, भगडा, एकता नहुनु, प्रतिबद्ध नदेखिनु, हडताल, चक्काजाम, बन्द आदि अनेकौं समस्या बाधा अडचनले गर्दा संविधान निर्माण प्रक्रिया समय सारिणी र चाहेकोअनुसार अगाडि बढ्न सकेको छैन ।

नयाँ संविधान निर्माणको सन्दर्भमा धेरै धेरै विषयवस्तु कुराहरू अगाडि देखा परेको छ । ती मध्ये धार्मिक पक्ष वा स्वतन्त्रता पनि एक महत्वपूर्ण विषय बनेको छ । अन्तरिम संविधानमा उल्लेख भैसकेको धर्मनिरपेक्षता विषयमा पनि पुनः केही समूहले संविधानमा हिन्दू राष्ट्र भनी उल्लेख गर्नु पर्दछ भन्ने कुराहरू ल्याएको यदाकदा सुनिन्छ । अतः संविधान निर्माणमा लागेका राजनैतिक दलका नेताहरू, सभासदहरू, नागरिक अधिकारवादीहरू, विभिन्न धार्मिक र अन्य संस्थाहरू, तमाम देशवासी नागरिकहरूले ठण्डा दिमागले गहिरिएर सोचेर विचार पुर्याउनु पर्ने बेला आएको छ ।

धर्मनिरपेक्षताको अर्थ हामीले सही ढंगबाट बुझ्नु पर्दछ र कसैले राष्ट्र धर्मनिरपेक्षता भयो भने धर्मबाट अलग हुने हुँदा, राष्ट्र धर्मसापेक्ष हुनु पर्दछ भन्ने गरिएको सुनिन्छ ।

बास्तवमा धर्मनिरपेक्षताको सही अर्थ राज्यले कुनै एक धर्मलाई सरकारी रूपमा अंगीकार गर्ने नभई देशमा भएका सबै धर्मलाई समान व्यवहार गर्नु हुनजान्छ र कुनै एक धर्मावलम्बीलाई काखा र अरुलाई पाखा गर्ने राज्यको धर्म हुन सक्दैन। अतः राष्ट्रले धर्मनिरपेक्षताको सिद्धान्त अपनाएको खण्डमा धर्मको नाममा देशमा भैभगडा कलह हुने संभावना हुदैन। वर्तमान विश्वमा विकसित र सभ्य भनाउँदा मुलुकहरूमा संविधानमा धर्मनिरपेक्षतालाई नै समावेश गरिएको पाइन्छ। अतः नेपालको नयाँ संविधान निर्माण गर्दा धर्मनिरपेक्षतालाई नै अंगालेको खण्डमा राष्ट्रको कल्याण हुनेछ।

एउटा तर्क नेपाल पहिलेदेखि हिन्दू राष्ट्र थियो र हुनुपर्दछ भन्ने सम्बन्धमा वि.स. २००४, २००७ र २०१५ सालको संविधानमा यस्तो उल्लेख थिएन। २०१९ सालको संविधानमा पहिलो पटक हिन्दू अधिराज्य भनी उल्लेख गरेको पाइन्छ र कुनै पनि देशमा कुनै एक धर्मावलम्बीको जनसंख्या बढी छ भन्दैमा त्यही धर्मलाई राष्ट्रिय धर्म घोषणा गर्नु पर्दछ भन्ने छैन। नेपालमा विभिन्न धर्म मान्ने र भाषाभाषीको सरकारी जनगणनाको आधारमा जनसंख्या ज्यादै विवादास्पद छ। बौद्धहरूको संख्या पहिला त ज्यादै कम ५ प्रतिशत देखाइएको थियो भने पछिल्लो जनगणनाअनुसार १०.७४ प्रतिशत पुऱ्याइएको छ। यो सही छैन किनभने जनसंख्या गणकहरूले दशैँ तिहार चाड मान्नेहरू सबैलाई हिन्दू भनी उल्लेख गर्ने गरिएको पाइन्छ। बास्तवमा हिमाली भेगका लामा, शेर्पा, भोटे, थकाली, शेरचन, भट्टचन पहाडी भेगका मगर, गुरुङ, राई, लिम्बु, शाक्य, वज्राचार्य, तुलाधर, मानन्धर, उदाय, महर्जन आदि बौद्ध हुन् र यी सबै समावेश गर्दा ५० प्रतिशतभन्दा बढी जनसंख्या बौद्ध हुनआउँछ। यो हिसाबले नेपाललाई बौद्ध राष्ट्र घोषणा गर्नुपर्ने हुन्छ। तर बौद्धहरूले त्यसो नभनी धर्मनिरपेक्षतामा नै जोड दिएको छ।

बुद्धधर्मका प्रवर्तक गौतम बुद्धको जन्म नेपालको लुम्बिनीमा भएकोले नेपाल बुद्ध-जन्मभूमि हो भन्ने गरिएको छ, भविष्यमा पनि भन्ने गरिने छ। अतः हामी नेपालीले बुद्धप्रति सच्चा श्रद्धा र भक्ति गर्दछौं भन्ने नयाँ संविधानमा बुद्धभूमि नेपाल भनी उल्लेख गर्नु ज्यादै नै उचित एवं उपयुक्त हुन जानेछ र अर्को तर्क छ, हिन्दू राष्ट्र भनिएमा स्वतः धर्मनिरपेक्षता भैहाल्दछ, कारण यस भित्र बौद्ध, जैन, शिख सबै धर्म आउँदछ भन्ने तर्क भ्रमपूर्ण एवं विल्कुलै गलत छ। हिन्दूधर्म र बुद्धधर्मका आधारभूत सिद्धान्तहरूमा नै भिन्नता

छ। हिन्दू र बुद्धधर्मको अन्तर हेर्ने हो भने एउटा ईश्वरवादी र अर्को अनिश्वरवादी हो। त्यस्तै एउटा आत्मावादी र अर्को अनात्मवादी हो। त्यसैले बुद्धधर्म हिन्दूधर्मको शाखा धर्म हो भन्नु विल्कुलै हास्यास्पद र मिथ्या कुरा हो। फेरि नेपालमा हिन्दू बौद्ध जैन शिख मात्र होइन मुसलमान, क्रिश्चियन र अन्य धर्मावलम्बीहरू पनि छन्। के ती सबैलाई हिन्दूधर्मले अंगिकार गर्न सक्दछ ?

नेपाल विभिन्न भाषाभाषी, आदिवासी, जनजाति धर्म आदिको देश भएकोले सबैलाई विकासको अवसर समान रूपमा प्रदान गर्नु राज्य र सरकारको कर्तव्य हुन आउने तर्कसंगत कुरा हो।

जुनसुकै मुलुकमा जति बढी धार्मिक स्वतन्त्रता हुन्छ, त्यति नै त्यो देश बढी प्रजातान्त्रिक अधिकार र स्वतन्त्रता भएको कहलिन्छ, यो तथ्य सत्य कुरा हो।

अन्तमा वर्तमान सन्दर्भमा नयाँ नेपालमा जनमुखी प्रजातान्त्रिक लोकतान्त्रिक संविधान बनाउने सन्दर्भमा धर्म सापेक्षताको साटो जतिसक्दो बढी धार्मिक स्वतन्त्रता देशवासीले उपभोग गर्न पाउने गरी सबै धर्मावलम्बीहरूलाई समान व्यवहार गर्ने गरी धर्म निरपेक्ष राष्ट्र वा धार्मिक स्वतन्त्र नेपाल राष्ट्र उल्लेख गर्नु बढी सान्दर्भिक एवं उचित ठहरिनेछ। अस्तु।

Best Wishes
on the auspicious occasion
of the
2553rd Vaisakh Purnima

Juju Readymade Garment

All Sizes Readymade Garments & Gifts Shop
Also.

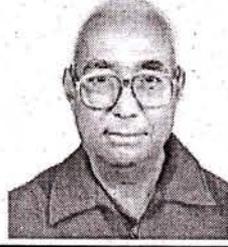
Shop:

New Road, Kathmandu, Nepal
Tel.: 4223004

धर्मनिरपेक्षताको संरक्षण र सम्बर्द्धनमा नेपाली बौद्धहरूले खेल्नु पर्ने भूमिका

धर्म निरपेक्ष राज्यको घोषणा

२०६२ साल चैत्र २४ गतेदेखि सात राजनीतिक दलहरूको गठबन्धनले जारी गरेको जनआन्दोलन आम नेपाली जनताको साथ पाएको कारण १९ दिनपछि अर्थात् २०६३ साल वैशाख ११ गतेका दिन सफलताको सिंढिमा उक्ल्यो। जनआन्दोलन सफलताको सिंढिमा उक्लेपछि राजा ज्ञानेन्द्र आफूले २०६१ साल माघ १९ गते विघटन गरेको प्रतिनिधि सभालाई पुनःस्थापना गर्न बिबश भए। यसरी पुनःस्थापना भएको प्रतिनिधि

डा. सानु भाइ डंगोल

थप व्यवस्था गरिएको पाइन्छ।

“१३. समानताको हक :

(३) राज्यले नागरिकहरूका बीच धर्म, वर्ण, जात, जाति, लिङ्ग, उत्पति, भाषा वा वैचारिक आस्था वा ती मध्ये कुनै कुराको आधारमा भेदभाव गर्ने छैन।”^१

“१४. छुवाछूत तथा जातीय भेदभावविरुद्धको

हक :

(१) कुनै पनि व्यक्तिलाई जात, वंश, समुदाय वा पेशाको आधारमा कुनै किसिमको छुवाछूत तथा जातीय भेदभाव गरिने छैन। यस्तो भेदभावपूर्ण व्यवहार दण्डनीय हुनेछ र पीडित व्यक्तिले कानूनद्वारा निर्धारण भएबमोजिमको क्षतिपूर्ति पाउने छ।”

(२) कुनै पनि व्यक्तिलाई जातजातिको आधारमा सार्वजनिक प्रयोगमा रहेका सेवा, सुविधा वा उपयोगका कुराहरू प्रयोग गर्नबाट वा सार्वजनिक स्थल वा सार्वजनिक धार्मिक स्थलमा प्रवेश गर्न वा धार्मिक कार्य गर्नबाट बञ्चित गरिने छैन।

(३) कुनै वस्तु, सेवा वा सुविधा उत्पादन वा वितरण गर्दा त्यस्तो सेवा, सुविधा वा वस्तु कुनै खास जात, जातिको व्यक्तिलाई खरिद वा प्राप्त गर्नबाट रोक लगाउन वा त्यस्तो वस्तु, सेवा वा सुविधा कुनै खास जात, जातिको व्यक्तिलाई मात्र विक्रि वितरण गरिने छैन।

(४) कुनै जात, जाति वा उत्पतिको व्यक्ति वा व्यक्तिको समूहको उच्चनीच दर्शाउने, जात, जातिको आधारमा सामाजिक विभेदलाई न्यायोचित ठहर्‍याउने वा जातीय सर्वोच्चता वा घृणामा आधारित विचारको प्रचारप्रसार गर्ने वा जातीय विभेदलाई कुनै पनि किसिमले प्रोत्साहन गर्न पाइने छैन।

(५) उपधारा (२), (३) र (४) विपरीतको कार्य कानूनबमोजिम दण्डनीय हुनेछ।^२

धर्मनिरपेक्षता विरोधी थप धाराहरू

नेपालमा हाल लागू हुँदै गरेको संविधानले सोही संविधानको धारा २३ मा धर्मसम्बन्धी हक प्रदान गर्दा

सभाले २०६३ साल जेठ ४ गते शाहवंशीय राजतन्त्रलाई निस्किय पार्ने र नेपाललाई पहिलो पटक धर्मनिरपेक्ष राज्य घोषणा गर्ने काम गरे। यसै वर्ष लागू भएको नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ४ (१) मा धर्मनिरपेक्षतालाई लिएर लेखिएका शब्दहरू यस प्रकार रहेका छन्: “नेपाल एक स्वतन्त्र, अविभाज्य, सार्वभौमसत्तासम्पन्न, धर्मनिरपेक्ष, समावेशी र पूर्ण लोकतान्त्रिक राज्य हो।”^१ यसपछि नयाँ संविधान निर्माण गर्ने कामको लागि जनताद्वारा निर्वाचित संविधान सभाको पहिलो बैठकले २०६५ साल जेठ १५ गते नेपाललाई गणतन्त्रतर्फ धकेल्ने र धर्मनिरपेक्षतालाई यथावत कायम राख्ने काम गरे। नेपाललाई गणतन्त्रतर्फ धकेलेर धर्मनिरपेक्षतालाई यथावत कायम राख्न उक्त बैठकले गरेको घोषणा यस प्रकार रहेका छन्: “सार्वभौमसत्ता र राजकीय सत्ता नेपाली जनतामा निहित रही स्वतन्त्र, अविभाज्य, सार्वभौमसत्तासम्पन्न, धर्मनिरपेक्ष, समावेशी, नेपाल आजैका मितिदेखि एक सङ्घीय, लोकतान्त्रिक गणतन्त्रमा विधिवत परिणत भएको संविधानसभाको यो पहिलो बैठक घोषणा गर्दछ।”^२ यिनै कारणहरूले गर्दा नेपालमा निर्माण हुँदै गरेको भावी संविधानमा पनि नेपाल धर्मनिरपेक्षता राज्य कायम रहने कुरामा कुनै शंका लिनु पर्ने देखिदैन।

धर्मनिरपेक्षतासम्बन्धी संवैधानिक प्रावधानहरू

हाल लागू हुँदै गरेको नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ मा धर्मनिरपेक्षता बारे यस प्रकार स्पष्ट पार्नुको साथै धर्मनिरपेक्षतालाई संरक्षण गर्नको लागि संविधानको धारा १४ मा निम्न लेखिएबमोजिम

१ नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३, धारा ४ (१)

२ ईश्वर पोखरेल, “सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र र चुनौतीहरू” नवयुग मासिक (काठमाडौं), पृ ९

३ नेपालको ...पा.टि.नं. १ धारा १३ (३)

४ पूर्ववत् धारा १४

माथि उल्लेखित धारा संग बाकिने गरी धर्मनिरपेक्षता विरोधी निम्न बमोजिमका दफाहरू पनि थपिएका देखिन्छन् ।
२३. धर्मसम्बन्धी हक :

(१) प्रत्येक व्यक्तिलाई प्रचलित सामाजिक एवम् सांस्कृतिक परम्पराको मर्यादा राखी परापूर्वदेखि चलिआएको आफ्नो धर्मको अवलम्बन, अभ्यास र संरक्षण गर्ने हक हुनेछ ।

तर कसैले कसैको धर्म परिवर्तन गराउन पाउने छैन र एक अर्काको धर्ममा खलल पार्ने गरी कुनै काम, व्यवहार गर्न पाइने छैन ।

(२) प्रत्येक धार्मिक सम्प्रदायलाई कानुनबमोजिम आफ्नो स्वतन्त्र अस्तित्व कायम राखी आफ्नो धार्मिक स्थल र धार्मिक गुठीको सञ्चालन र संरक्षण गर्ने हक हुनेछ ।^५

माथि उल्लेखित धारा संविधानको धारा १४ को छुवाछूत तथा जातीय भेदभाव विरुद्धको हकसंग बाकिने देखिन्छ ।

यसबाट नेपाली जनतालाई संविधानद्वारा प्रदान गरिएको धर्मनिरपेक्षताको अधिकारबाट वञ्चित गर्न सक्ने सम्भावना भएकोले भविष्यमा निर्माण हुने संविधानमा यसलाई सुधार गरेर मात्र समावेश गराउने बारे नेपाली जनता, विशेष गरेर नेपालका स्थविरवादी बौद्धहरू, सतर्क हुनुपर्ने देखिन्छ ।

धर्मनिरपेक्षताको आन्दोलनमा नेपाली बौद्धहरूको योगदान

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ मा धर्मनिरपेक्षता बारे यस प्रकार प्रावधान समावेश हुन पुगनुमा केवल हिन्दूधर्म विरोधी जनताको मात्र होइन, हिन्दूधर्मले लादेको विभेद नीति या भनौं हिन्दू वर्ण व्यवस्थाबाट पीडित कतिपय हिन्दू धर्मावलम्बीहरूको पनि उत्तिकै हात रहेका छन् । तर यसरी धर्मनिरपेक्षताको पक्षमा उठेको यस प्रकारका आन्दोलन वा आवाजलाई बुलन्द पार्न नेतृत्व दिने कुरामा भने नेपालका स्थविरवादी भिक्षुहरूको योगदान अग्रपंक्तिमा रहेको पाइन्छ । यो काम भने २०४६ सालमा सञ्चालन भएको जन आन्दोलनको सफलतापछि मात्र उत्कर्षमा पुगेको देखिन्छ । यसरी उत्कर्षमा पुगेको यस आन्दोलनमा नेपालका आदिवासी जनजाति महासंघले सशक्त भूमिका निभाएका थिए भने, यसलाई नेतृत्व दिने काम धर्मोदय सभा, विशेष गरेर भिक्षु अमृतानन्दले गरेका थिए । नेपाललाई धर्मनिरपेक्ष राज्य बनाउनमा धर्मोदय सभाले दिएको योगदानलाई लिएर भिक्षु कोण्डन्य यस प्रकार

लेख्छन्:

२०४६ सालको जन आन्दोलन सफलपश्चात् २०४७ सालको संविधान जारी हुनुअगाडि धर्मनिरपेक्षताको आन्दोलन नै भएको थियो । भिक्षु अमृतानन्दको नेतृत्वमा धर्मोदय सभाले अगुवाई भूमिका निभाउंदा आदिवासी जनजाति महासंघको सशक्त भूमिका देखियो । २०४७ सालको संविधानमा हिन्दू राष्ट्रको एकाधिपत्य अन्त्य गरी धर्मनिरपेक्ष राष्ट्रको समूचित ब्यवस्थाका लागि देशव्यापी रूपमा आन्दोलन मच्चियो, अनेकौं दबावमूलक क्रियाकलाप गरिए । वि.सं. २०४६ (२०४७) आषाढ १६ गते धर्मनिरपेक्षताको मागसहित लाखौं जनताको सहभागितामा विशाल शान्ति पदयात्रा निस्की संविधान सुभावा आयोगलाई सुभावायुक्त ज्ञापनपत्र बुझाइएको थियो ।^६

नेपालमा जारी भएको धर्मनिरपेक्षताको आन्दोलन २०४७ सालमा सम्पन्न हुन नसके तापनि पछि आएर २०६३ सालमा सम्पन्न हुनसक्नु सर्वसाधारण नेपाली जनताको लागि अति खुशीको कुरा हो । यसै कुरालाई लिएर थेरवाद बौद्ध दायक केन्द्रीय परिषद्ले निकालेको वक्तव्य यस प्रकार रहेको छ:

संयुक्त जनान्दोलन-२ को अभूतपूर्व सफलतापश्चात् पुनस्थापित गरिमामयी प्रतिनिधि सभाले गत २०६३ जेष्ठ ४, विहिवारका दिन पारित गरेका विभिन्न ऐतिहासिक निर्णयहरूमध्ये एक अति महत्वपूर्ण एवं समसामयिक निर्णय नेपाललाई धर्मनिरपेक्ष राज्य घोषणा गर्नु पनि हो । 'नेपाल, एक बहुजातीय, बहुसांस्कृतिक र बहुभाषिक मुलुक भएकोले एक जाति, एक भाषा, एक धर्म र एउटा संस्कृतिलाई मात्र विशेष मान्यता दिईनु हुँदैन ।'^७

यस्तै धर्मोदय सभाले निकालेको विज्ञप्तिमा उल्लेखित कुराहरू यस प्रकार रहेका छन्:

त्यसबेला (२०१९ साल) देखि बुद्धधर्मानुयायीहरू लगायत अन्य धर्मानुयायी आदिवासी, जनजातिहरूले आ-आफ्नो बलबुताले भ्याएसम्म संगठित आवाज बुलन्द गरी मुलुकमा धार्मिक समानता र धर्मनिरपेक्ष राज्य घोषणा गर्नुपर्नेबारेमा जोडदार माग गरिआएका छन् र थिए पनि । 'यसरी आन्दोलनरतभै क्रियाशीलभै आएको कारणले नेपालका राजनैतिक शक्तिहरूमा धर्मनिरपेक्षताको छाप पर्न जानु र वहांहरूमा हामीहरूप्रतिको सदासयताले गर्दा गत २०६२/६३ को जनआन्दोलनपश्चात् पुर्नजीवित व्यवस्थापिका संसद्को गरिमामय बैठकबाट २०६३ जेठ ४ गते नेपाल धर्मनिरपेक्ष

५ पूर्ववत्, धारा २३

६ कोण्डन्य, "संविधानसभामा बौद्धहरूको प्रस्ताव-१, (काठमाडौं: आनन्द भूमि मासिक, पुस पूर्णिमा), पृ. २१

७ थेरवाद बौद्ध दायक केन्द्रीय परिषद्ले निकालेको "नेपाल धर्म निरपेक्ष राज्य घोषणा प्रति स्वागत गर्दै कार्यान्वयन पक्षमा जोड दिन हार्दिक अपिल" नामक पर्चाबाट उद्धृत ।

राज्य भएको घोषणा भयो । धर्मनिरपेक्ष राज्य हुनु भनेको नेपालमा विद्यमान धर्मप्रति समान दृष्टि अपनाउनु हो । राज्यद्वारा विभेद नीतिलाई बहिस्कृत गर्नु हो ।^{१५}

यस बारे धर्मोदय सभा आफ्नो विज्ञप्तिमा पुनः यी कुराहरू थप्दछन्:

नेपाल धर्मनिरपेक्ष राज्य भएपछि लगत्तै धर्मोदय सभाले स्वागत एवं बधाई ज्ञापन गरी आफ्नो मातहतका संघ संस्थाहरूद्वारा देशव्यापी दीप प्रज्वलन गरी देशमा शान्तिको कामना गरेको पनि स्मरण गरिन्छ । ... चीर प्रतिक्षित ऐतिहासिक संविधान सभाको ऐतिहासिक प्रथम बैठकबाट सर्वाधिक मतले अनुमोदित धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र एवं संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको घोषणा हुनु नेपालको इतिहासमा सर्वथा अद्वितीय हुन् र धर्मोदय सभाको ऐतिहासिक जीवनमा पनि अद्विधता महशुस गरियो र धर्मोदय सभाको बैठकले सहाहनीयता, बधाई र साधुवाद व्यक्त गरी स्वागत गरियो ।^{१६}

हिन्दूधर्ममा रहेका प्रमुख विकृतिहरू

विश्वमा प्रचलित अनेकन प्राचीन धर्महरू मध्ये हिन्दूधर्म पनि एक हो । यसलाई आज पनि हिन्दूहरूले राम्ररी पालना गरी आएका छन् । कतिपय अन्य धर्महरू जस्तै, जड्आत्मवाद (animism) र प्रकृति पूजन (nature worship) बाट शुरु भइ हुर्केको यस धर्ममा पछि गएर उच्च कोटीका दर्शनहरूको पनि विकसित भएका थिए । हिन्दूधर्ममा पछि गएर विकसित भएका उच्चकोटीको दर्शन जीवात्मा (individual soul) र परमात्मा (world soul or universal soul) बीच मिलन गराई विमुक्त हुने मार्ग पहिल्याउनु हो । हिन्दूधर्ममा यस प्रकारको विमुक्ति त्यसै बेला मात्र सम्भव हुनसक्छ जुन बेला कुनै पनि व्यक्तिले "(a person) can free himself of all pre-occupations; only when he has fully realized the temporary quality of this life, (then only) can he achieve union with the world soul."^{१०} अर्थात् आफूलाई पूर्वाग्रहरूबाट मुक्त राख्न सक्तछ, या भनौं, यस जीवनका अस्थायी गुणहरूलाई जब उसले पूर्ण रूपमा साक्षात्कार गरेको हुन्छ, त्यसबेला उसले आफूलाई परमात्मासंग मिलन भएको पाउँदछ ।

यस प्रकार उच्चकोटीको दर्शनलाई अंगाले तापनि हिन्दूधर्मका अन्यायीहरूले अपनाउँदै आएको पशुबलि र जातिप्रथाजस्ता संकीर्ण

र अमानवीय परम्पराहरूले गर्दा यस धर्मलाई आज पनि कतिपय मानिसहरू विवेकहीन धर्मको रूपमा अवहेलना गर्ने गरिआएका छन् । हिन्दूधर्ममा पशुबलि अन्तर्गत कैयन मुक पशु र पंछीहरूलाई देवीदेवताहरूको मन्दिर वा वेदीहरूमा बलि चढाउने गरिन्छ । ठूल-ठूला कर्मकाण्डहरू आयोजना गर्दा ब्रह्माण्डभर शान्तिको कामना गर्दै ॐ द्यौ शान्तिरन्तरिक्ष शान्तिः पृथिवी शान्तिरापः शान्तिरोषधयः शान्तिः । वनस्पतयः शान्तिविश्वेदेवाः शान्तिब्रम्ह शान्तिः सर्व शान्तिः शान्तिरेव शान्तिः सामा शान्तिरेधिः"^{११} अर्थात् "ॐ देवतामा शान्ति छाओस्, अन्तरिक्षमा शान्ति छाओस्, पृथ्वीमा शान्ति छाओस्, पानी, औषधि, वनस्पति, विश्वेदेव, ब्रम्ह रूप ईश्वर लगायत सबैमा शान्ति छाओस्, सबैतिर छाएको यो शान्ति ममा पनि छाओस् ।" भनेर वैदिक सुत्रलाई पाठ गर्ने हिन्दूहरूले यस प्रकार पशुबलि जस्ता बर्बर र अमानवीय परम्परालाई थामिराख्नु कतिपय सुहाउने कुरा होइन ।

यस्तै यस धर्मले अपनाउँदै आएको जातिप्रथाले हिन्दूधर्मकै अन्यायीहरू बीच पनि विभिन्न प्रकारले विभेद ल्याउने काम गरेका छन् । यस परम्परामा ब्राह्मण जातिका मानिसहरू राजनीतिक व्यवस्थामा सबभन्दा माथिल्लो तहमा रही सबभन्दा निम्न तहका शूद्र जातका मानिसहरूलाई अनेक प्रकारले दुःख दिने गरिआएका छन् । उनीहरूलाई अछूत मानेर हिन्दू मठ मन्दिरहरूमा प्रवेश गर्न दिँदैनन्, अनि उच्च जातिकाले प्रयोग गर्ने धारा, कुवा, पधेरो आदिलाई पनि छुन दिँदैनन् । यो यस्तो परम्परा हो जसले गर्दा हिन्दू धर्मलाई विश्वभर नराम्रो दृष्टिले हेर्ने गरिएको छ । हिन्दू धर्ममा रहेका यी नै विकृतिहरूले गर्दा कुनै बखत वेदान्तका सिंह कहलिएका स्वामी विवेकानन्दले हिन्दूधर्मको निकृष्ट रवैयालाई लिएर यस प्रकार टिप्पणी उठाउन बाध्य भएका थिए: "No religion on earth preaches the dignity of humanity in such a lofty strain as Hinduism and no religion on earth treads the neck of the poor and low in such a fashion as Hinduism."^{१२} अर्थात् हिन्दूधर्मजस्तो मानवताको सम्मानमा जोड दिने धर्म यो धर्तीमा अन्य कुनै छैन र यस्तै हिन्दूधर्मले जस्तो गरिब र निमुखा वर्गको घाटीमा कुल्चने धर्म पनि यस धर्तीमा अन्य केही छैन ।" हिन्दूधर्ममा रहेका यी नै विकृतिहरूले गर्दा वर्तमान भारतीय संविधानका निर्माता भीमराव रामजी अम्बेडकर (Bhimrao Ramji Ambedkar) आफ्नो

८ २०६५ जेठ २०, सोमबार प्रकाशित धर्मोदय सभाको विज्ञप्तिबाट उद्धृत ।

९ पूर्ववत्

१० S.N. Sharma, Our Human Heritage, (Bombay: Bharatuya Vidya Bhawan, 1964), p. 41

११ श्री ५ गीर्वाण युद्ध विक्रम शाह, सत्कर्म रत्नावली खण्ड १, (काठमाडौं: वाल्मीकि संस्कृत महाविद्यालय, २०२६ वि.सं.), पृ. २३

12 Swami Vivekananda, Rebuild India, (Howrah: Ramkrishna Math, 1989), p. 39

छ लाख अनुयायी अछूतहरूलाई लिएर बौद्ध समूहमा प्रवेश गर्न बाध्य भएका थिए । यस सन्दर्भमा रिचार्ड एच. रविन्शन र विलार्ड एल. जोन्सन (Richard H. Robinson and Willard L. Johnson) यस प्रकार जानकारी दिन्छन् । "Bhimrao Ramji Ambedkar, late leader of Maharashtra's Untouchables, led 600,000 of his followers into the Buddhist fold in a mass conversion in 1956. Though identified with political strategy and the attainment of equal rights by Untouchables, this conversion means that some Indians have become Buddhist again."¹³ अर्थात् महाराष्ट्रका अछूतहरूको नेता भीमराव रामजी अम्बेडकरले १९५६ मा ६ लाख आफ्ना अनुयायीहरूलाई लिएर बौद्ध समूहमा प्रवेश गरे । यसलाई राजनीतिक रणनीति र अछूतहरूलाई समान हक उपलब्ध गराइएको भनिएतापनि यो धर्म परिवर्तनले जनाएको कुरा भने केही भारतीयहरू पुनः बौद्ध बने भन्ने हो ।"

धर्मसापेक्षताको कारण नेपाली जनताले भोगेका दुःखहरू नेपालमा धर्मनिरपेक्षको पक्षमा यस प्रकारका आन्दोलन र आवाजहरू विना कारण त्यसै उठेका होइनन् । यसको मूल कारण त हिन्दूधर्मले सर्वसाधारण नेपाली जनतामा लादेको वर्णव्यवस्था जस्तो संकीर्ण र अमानवीय परम्परा र यसले ल्याएको भेदभावको नीति नै हो । तथाकथित हिन्दूधर्म ग्रन्थहरूमा पाइने नकारात्मक कुराहरूको प्रभावमा परेर नेपालका राजा र महाराजाहरू, विशेष गरेर शाहवंशीय राजाहरूले कुनै बखत नेपालमा हिन्दूधर्मलाई राज्य धर्मको रूपमा लादेका थिए । यसरी हिन्दूधर्म लादेकै कारण नेपालमा ब्राह्मण वर्ग र राजा महाराजाहरूले हिन्दूधर्म अन्तर्गत रहेका निम्न वर्गका जातजाति तथा अन्य धर्मका मानिस र आदिवासी जनतालाई हुन सम्म दुःख दिने काम गरेको थियो । यसैको फलस्वरूप नेपालमा बारम्बार धर्मनिरपेक्षताको पक्षमा आन्दोलन जारी रह्यो र सफलताको सिंढीमा उक्ल्यो पनि । नेपालमा हिन्दूधर्म लादिएको कारण नेपाली जनताले भोग्नु परेको केही दुःखहरू यस प्रकार उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

"उपत्यकामा रहेका नेवारहरूले शुरूमा शैव (शिव), बुद्धिस्ट,

क्रिश्चियन, मुस्लिम गरी चार धर्म मान्थे । पृथ्वीनारायण शाहले नेपालको एकीकरणसँगै धर्ममा पनि कडाइ गरे । उनले शिव धर्म मान्ने नेवारहरूलाई हिन्दूधर्म मान्नेसरह स्थान दिए । बुद्धधर्मका लागि खर्च गरि यसको प्रचारप्रसारमा समेत सघाउ पुऱ्याउने बनाए । मुस्लिम धर्म मान्ने नेवारका लागि धर्म मान्न पाउने तर धर्म मान्नका लागि सरकारले कुनै खर्च नदिने भनी सार्वजनिक घोषणा गरे । अहिले नारायणहिटी दरबारअघि रहेको मस्जिद मुसलमान नेवारले बनाएको हो । ... पृथ्वीनारायण शाहले क्रिश्चियन धर्म मान्नेजति सबैलाई ३५ दिनमा देश छाड्न सूचना जारी गरे । देश नछाड्ने क्रिश्चियनलाई मार्ने आदेश दिए । त्यसबेला देश नछाडेका एक सय पचासभन्दा बढी क्रिश्चियन नेवारलाई भुण्ड्याएर मारिएको थियो । ... मुस्लिम धर्म मान्ने नेवारहरू हराइ सकेका छन् । मस्जिद पनि अहिले बाहिरबाट आएका मुस्लिम समुदायका मानिसले भरिएको छ ।"¹⁴

"बीसौं शताब्दीको शुरूमा भारतमा चालु भएको आर्य समाजको आन्दोलनले नेपाली जनतालाई पनि प्रभावित पारे । यस आन्दोलनले ब्राह्मण वर्गको सर्वोच्चतामा खलल पारेको कारण सुविधासम्पन्न ब्राह्मणहरूले आर्य समाजका नेताहरू माथि कडा कारवाइ चाल्न राणा शासकहरूलाई सल्लाह दिए । फल स्वरूप राणा प्रधान मन्त्री चन्द्र सम्शेरले यसका नेता माधव राज जोशीलाई दुइ वर्ष कैदका साथै देश निकालाको सजाय दिए ।"¹⁵

"केही समयपछाडि श्री शुक्रराज शास्त्रीले इन्द्र चोकमा गीताको प्रवचन गरे । उनले एक घण्टा पनि बोल्न पाएका थिएन, दुइ जना प्रहरीहरू आएर उनलाई पक्रेर लगे । उनलाई महाराज जुद्ध सम्शेरको अगाडि लगियो, जहाँ उनलाई पवित्र पुस्तकहरूको प्रवचन केवल ब्राह्मण जातकाले मात्र दिन पाउने नियम भंग गरेको भनी कडाइका साथ चेतावनी दिइयो । जब उनले क्षमा याचना गर्न मानेन, उनलाई पाँच वर्ष कैद गरियो ।"¹⁶

"अर्को राणा प्रधान मन्त्री जुद्ध सम्शेर आर्यसमाजको आन्दोलन देखेर यति डराए कि उनले नेपालमा भएको आर्यसमाज आन्दोलनका नेता शुक्र राज शास्त्रीलाई भुण्ड्याए ।"¹⁷

13 Richard H. Robinson and Willard L. Johnson, The Buddhist Religion: A Historical Introduction, (California: Wadsworth Publishing Company, 1982), p. 102

14 माणिकलाल श्रेष्ठ, "जब भुण्ड्याइए क्रिश्चियन नेवारहरू", नयाँ पत्रिका दैनिक, (काठमाडौं), असार ७, २०६५

15 शुक्र राज शास्त्री, श्री महर्षि माधव राज जोशीके जीवन चरित्र, (कलकता: वाङ्मयपति राज जोशी र चन्द्र कान्ता देवी, २०१५ वि.सं.), पृ. ३५४ (कृपया सानु भाइ डंगोल लिखित नेपाली राजनीतिमा दरबार हेर्नु हुन अनुरोध ।) (कृपया सानु भाइ डंगोल लिखित नेपाली राजनीतिमा दरबार हेर्नु हुन अनुरोध ।)

16 Daman Raj Tulafhar, Contemporary Nepal (1945-1955), Kathmandu: Laxmi Publications, 1980), p. 37

(कृपया सानु भाइ डंगोल लिखित नेपाली राजनीतिमा दरबार हेर्नु हुन अनुरोध ।)

17 शास्त्री, पूर्ववत् पा.टि. १०, पृ. ६४०(कृपया सानु भाइ डंगोल लिखित नेपाली राजनीतिमा दरबार हेर्नु हुन अनुरोध ।)

नेपालमा जातीय भेदभाव अन्त्य गरी सबै जनतालाई समानताको हक प्रदान गर्न शाह राजा महेन्द्रले २०२० साल भदौ १ गते नयाँ मुलुकी ऐन लागू नगरेका पनि होइनन् । तर यसरी नयाँ मुलुकी ऐन लागू भएतापनि हिन्दूधर्मलाई राज्य धर्मको रूपमा लादिएको कारण नयाँ मुलुकी ऐन लागू गर्ने राजा महेन्द्रकै जेठो छोरा रवीन्द्र विक्रम शाहले त, आफ्नो आमा अर्कै जातको महिला भएको कारण, राज्यको उत्तराधिकारी बन्ने अवसर पाएनन् भने अरु सर्व साधारण जनताको के कुरा भयो र ? राजा महेन्द्रको जेठो छोरा भइकन पनि आफू राज्यको उत्तराधिकारी बन्न नपाएको कुरालाई लिएर राजकुमार रवीन्द्र विक्रम शाहले आफूलाई भरेको फूल सम्भेर लेखेको भरेको फूल नामक गीत संग्रहको पहिलो गीतमा उल्लेखित केही हरफहरू यहाँ यस प्रकार उल्लेख गर्न सकिन्छः:

“भरेको फूल ता हुं नि चाह हुन्छ कसैमा के ?

निभेको दीप ता हुं नि ज्योति हुन्छ कसैमा के ?

मरेकै लाश ता हुं नि प्यार हुन्छ कसैमा के ?

फ्याकेकै देह ता हुं नि याद हुन्छ कसैमा के ?”^{१८}

नेपालमा हिन्दू शासकहरूले अपनाएका यस्तै रवैयाहरू देखासिकि गर्दै कुनै बेला राममणि दीक्षितजस्ता हिन्दू विद्वानले पनि हदैसम्म तल गिरेर नेपालका आदिवासी जनजातिका विरुद्ध आफ्ना कविताहरू मार्फत यस प्रकार विषवमन गर्न पुगेका थिए पनि यो देश जंगली, भुसतिघ्रे, खपने, पाखेहरूको हो यसलाई राखी देउ भगवन यसै गरी यिनीहरू सुघ्रे हाम्रो सिरिखुरी कहाँ जाला ? मन्त्री मण्डल जोड्दा बाहुन छेत्री हुली जोड्नु मतवाली कबै नहुनु ।”^{१९}

नेपाली बौद्धहरूले चाल्नु पर्ने रणनीतिहरू

नेपालमा जारी भएको धर्मनिरपेक्षताको आन्दोलन सफलताको सिंढी उक्लेको र यसलाई सफलताको सिंढीमा उकाल्न नेपालका स्थविरवादी भिक्षुहरूले अग्रणी भूमिका खेलेको कुरा त माथि नै उल्लेख भइसक्यो । धर्मनिरपेक्षताको आन्दोलनले सफलताको सिंढी उक्लेको यतिञ्जेलसम्म पनि नेपाली बौद्धहरूका तर्फबाट संविधान सभामा पेश गरिएका सुभावहरू (प्रस्तावहरू) मा धर्मनिरपेक्षतालाई के कसरी संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्दै अगाडि बढ्ने भन्ने बारे कसै मात्र उल्लेख गरिएको पाइयो । यसरी पेश गरिएका सुभावहरूमध्ये अधिकांश सुभावहरू त बुद्धधर्मको विस्तारको लागि संविधान सभाबाट यी यी कुराहरू नयाँ संविधानमा समावेश गरियोस् भन्ने

कुरामा सीमित भएका देखिन्छन् । यस लेखकले अध्ययन गरेका प्रायः सब सुभाव वा प्रस्तावहरूमध्ये केवल भिक्षु कोण्डन्यको प्रस्तावमा सम्म धर्मनिरपेक्षताको संरक्षण र सम्बर्द्धन बारे केही कुरा उल्लेख भएको देखिन्छ, तर यो प्रस्ताव भने आनन्द भूमि मासिक पत्रिकाबाट वैयक्तिक हिसाबले सार्वजनिक भएको हो र अन्य प्रस्तावहरू जस्तै सभा सम्मेलनको माध्यमबाट पारित गरेर संविधान सभामा बुझाइएको भने होइन जस्तो लाग्दछ ।

अन्तरिम संविधानबाट धर्मनिरपेक्ष राज्य घोषणा भएको लगत्तै यसको समर्थनमा देशको विभिन्न भागहरूमा केवल दीपावली मात्र मनाइएको थिएन, साथै यसको विरोधमा पनि हिन्दू धर्मावलम्बीहरूको तर्फबाट पर्चावाजी गर्दै जुलुश निकाल्ने, धर्ना बस्ने र चक्काजाम गर्नेजस्ता विरोध जनाउने कार्यक्रमहरू पनि उत्तिकै संचालन गरिएका थिए । विश्व हिन्दू महासंघ, राष्ट्रिय समिति काठमाडौंले हिन्दू राष्ट्र नै कायम गरिनु पर्ने जिकिरसहित खुला-पत्र प्रकाशन गरे ।”^{२०} धर्मनिरपेक्ष राज्यको घोषणा पश्चात् राज्य स्तरबाट यसको संरक्षण र सम्बर्द्धनको लागि कुनै ठोस कदम चालिएको पाइएन । बेलाबखत अन्तरिम संविधानको धारा १४ विपरीत ठूला जाति वा घरानिया व्यक्तिहरूले निम्न स्तरका जाति र वर्गलाई मन्दिर पस्न नदिएका तथा धारा, कुवा, पँधेरो आदि छुन नदिएका समाचारहरू बराबर पढ्न पाइएका थिए र छुनु पनि, तर तिनीहरूको हकको संरक्षणको लागि सरकारी स्तरबाट कुनै ठोस कदम चालिएको भने त्यतिको सुनिएन । यस प्रकार अन्य क्षेत्रमा जस्तै धार्मिक क्षेत्रमा पनि दण्डहीनता फुटाइरहेको पाइयो । यस्ता कार्यहरूबाट संविधानमा पुनः धर्मसापेक्षताको कुरा दोहोरिने त होइन ? भन्ने आशंका उब्जिन थालेका छन् । यस कुरालाई लिएर भिक्षु कोण्डन्य यस प्रकार लेख्दछन् ‘धर्मनिरपेक्ष राष्ट्रको स्वरूपमा भने विधानतः निरपेक्ष भनिएतापनि खासै राज्यस्तरबाट प्रत्यक्षरूपमा परिवर्तित व्यवहार देखाउन सकेका छैनन् भने घोषित धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र नेपालको व्यवस्था कसरी कुन हदसम्म कायम होला भनी दुक्क हुन नसकेका सशंकित हुनेहरू पनि छन् ।”^{२१} यो कुरा समाधानको लागि नेपाली बौद्धहरू सजग र सतर्क रही जनजागरणको अभियान चलाउनु पर्ने कुरालाई लिएर भिक्षु कोण्डन्य पुनः थप्दछन्: “यसका लागि धर्मनिरपेक्षतावादीहरूले सजग र सतर्कताका साथ जनजागरणमूलक अभियानमा निरन्तरता कायम गर्दै जाने तर्फ

१८ रवीन्द्र शाह, भरेको फूल, (काठमाडौं: रवीन्द्रशाह, २०३२ वि.सं.), पृ. १

१९ शोर्पा थुप्तेन लामा (संक.), गोपाल गुरुंग - नेपाली नेल्शन मण्डेला, (काठमाडौं: शोर्पा थुप्तेन लामा, २००८), पृ. १९

२० कोण्डन्य, पा.टि.नं.६, पृ. २२

२१ पूर्ववत्

लागिरहनु पर्दछ, यो अपरिहार्यता एवं आजको आवश्यकता पनि हो । अफवाह फैलाउनेहरु संघीय गणतन्त्रात्मक राष्ट्र भएपनि नेपाललाई धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र बनाउनु हुँदैन भन्ने भ्रम फैलाइरहेका छन् । यसप्रति हामी सबै सजगतापूर्वक अगाडि बढ्नु छ ।”^{२२}

धर्मनिरपेक्षताको सुनिश्चितताको लागि नेपाली बौद्धहरुका साथै अन्य धर्मावलम्बीहरुले चाल्नुपर्ने पहिलो कदम भनेको यो लेखकको निजी विचारमा अन्तरिम संविधानको धारा २३ मा (कृपया अगाडि उल्लेखित धर्मसम्बन्धी हक हेर्नुहोला ।) उल्लेख भएजस्तै गरी धर्मनिरपेक्षता विरोधी धारा र दफाहरु दोहोर्‍याउन नलागाउने हो । यसको सट्टा उक्त धारा र डफाहरुलाई यस प्रकार फेर बदल गरे राम्रो हुने देखिन्छ :

“२३. धर्मसम्बन्धी हक :

१) प्रत्येक नागरिकलाई आफ्ना आस्था अनुसारको धर्म मान्ने वा नमान्ने हक प्रदान गरिएको छ । तर त्यस्ता व्यक्तिले देशमा प्रचलित संविधान, ऐन र नियमलाई भने उलंघन गर्न पाउने छैन ।

२) प्रत्येक नागरिकलाई आफ्नो विवेकको स्वतन्त्रता अनुसार कुनै पनि धर्मलाई अंगाल्ने, अभ्यास गर्ने र प्रचार गर्ने स्वतन्त्रता प्रदान गरिएको छ । तर राज्यले सामाजिक कल्याण र समाज सुधारको लागि धार्मिक स्वतन्त्रतासंग सम्बन्धित कुनै पनि धार्मिक वा धर्मनिरपेक्ष क्रियाकलापलाई नियन्त्रण गर्न कानून बनाउन सक्नेछ ।

३) प्रत्येक धार्मिक सम्प्रदायलाई आफ्नो क्रियाकलापहरु संचालन गर्ने हक प्रदान गरिएको छ । तर कुनै धार्मिक सम्प्रदायको संरक्षण र सम्बर्द्धनको लागि खर्च गर्न बाध्य पारी चन्दा उठाउन पाउने छैन ।

४) सरकारकद्वारा व्ययभार बोकेका शिक्षण संस्थाहरुमा धार्मिक प्रचार गर्न वर्जित गरिएको छ । यो कुरा ट्रष्टकद्वारा सञ्चालित शिक्षण संस्थाहरुमा भने लागूहुने छैन ।

५) सरकारी स्रोतबाट संचालन हुने रेडियो, टेलिभिजन, पत्रपत्रिका, आदि जस्ता मिडियाहरुमा कुनै एक धर्मले विशेष प्रोत्साहन पाउने गरी प्रचार गर्न दिइने छैन ।

६) लुम्बिनी विकास कोष, पशुपति विकास कोष, गुम्बा व्यवस्था समिति, लुम्बिनी बौद्ध विश्वविद्यालय आदि जस्ता धार्मिक निकायहरुमा सरकारको तर्फबाट राजनीतिकरण हुने गरी नियुक्ति दिने काम गर्ने छैन । यी क्षेत्रहरुमा सम्बन्धित क्षेत्रका विज्ञहरुलाई विशेष स्थान दिइने छ ।”

यस अतिरिक्त नयाँ बन्ने संविधानमा बौद्ध अवधारणाहरुलाई लिएर प्रस्ताव पेश गर्दा निम्न लिखित बुंदाहरु पनि कुनै न कुनै प्रकारले समावेश गराउन आवश्यक छ ।

२२ पूर्ववत्

२३ कोण्डन्य, पा.टि.नं.६, पृ. १८

१) नेपाललाई बुद्ध-जन्मभूमिको रूपमा अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा पहिचान गराउन संविधानको प्रस्तावनामा “बुद्ध जन्मभूमि राष्ट्र नेपाल”^{२३} भनेर किटानी साथ स्पष्ट लेख्न लगाइने छ ।

२) सबै आदिवासी जनजातिलाई आफ्नो अस्तित्व रक्षा गर्ने, जातीय पहिचान कायम राख्ने र राज्यका सबै अंगहरुमा समानुपातिक सहभागिता प्राप्त गर्ने हक हुनेछ ।

३) सीमान्तकृत तथा अल्पसंख्यक जातिका समुदायलाई संघीय व्यवस्थापिकाकालगायत राज्यका सबै निकायहरुमा समानुपातिक उपस्थितिका लागि विशेष व्यवस्था मिलाइने छ ।

४) संविधान प्रदत्त समानताको अधिकार, जनतामा निहित सार्वभौमसत्ता, जनताको सर्वोच्चता, श्रमको सन्मान, सामाजिक न्याय, आधारभूत आवश्यकताको परिपूर्ति, आदि कुरामा आघात पार्ने कुनै पनि कुराहरु ‘चाहे ती धर्म, परम्परा, संस्कृति, सम्प्रदाय आदि किन नहुन्’ लाई संविधानले मान्यता दिने छैन । यस्ता कुरालाई मान्यता दिने व्यक्ति सजायको भागीदार बन्ने छ ।

५) लुम्बिनी क्षेत्रलाई धर्म नमान्ने नास्तिकले पनि ध्यान र पुनर्जागरण (regeneration) को लागि उपयोग गर्न पाउने गरी शान्तिको मुहानको रूपमा विकास गराइने छ । यो क्षेत्रको विकास तथा विस्तारको लागि कपिलवस्तु, देवदह, निग्लीहवा, गोटिहवा, रामग्राम आदि क्षेत्रलाई पनि लुम्बिनी क्षेत्रभित्र समावेश गरी विस्तृत गुरुयोजना तयार पारिने छ ।

६) भैरहवा विमानस्थललाई अन्तर्राष्ट्रिय विमान स्थलको रूप दिई लुम्बिनी क्षेत्रको विकास अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा गराउने व्यवस्था मिलाइने छ ।

७) मायादेवीसहितको बुद्धजन्मको चित्रलाई राष्ट्रिय निसानाको रूपमा प्रयोग गर्ने र पंचशीललाई राष्ट्रिय आचार संहिताको रूपमा विकास गर्न लगाउने बारे पनि कार्यक्रमहरु तर्जुमा गरिने छ ।

८) भगवान् बुद्धका मूल उपदेश संग्रहित रहेको पाली भाषालाई पनि विश्वविद्यालयस्तरमा अध्ययन र अध्यापन गराउने व्यवस्था मिलाइने छ ।

उपसंहार

यी सब कुराहरु संविधानमा व्यवस्था मिलाइँदा नेवार बुद्धधर्मका धर्मगुरुहरु, विशेष गरेर वज्राचार्य र शाक्यहरुले हिन्दू राजसत्ताको दबावमा पहिलेदेखि पालन गरी आएका पशुबलि र जातीय भेदभावको परम्परालाई भने त्याग्नु पर्नेछ । साथै धर्मनिरपेक्षताको संरक्षण र सम्बर्द्धनको लागि, समस्त नेपाली बौद्धहरुले दबाव समूह (pressure group) को रूपमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्नुपर्ने देखिन्छ ।

भवतु सब्ब मंगलं

संविधानमा बौद्ध सरोकारका विषयहरू

सभासद् भिक्षु आनन्द

राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रियरूपमा नेपालको पहिचान, प्रतिष्ठा, प्रौढत्व, गौरव र इज्जत बढाउनु र प्राप्तगर्नुको साथसाथै हामी नेपाली जनताले शीर उचाली गौरवान्वित भएर विश्वसामु व्यक्त गर्नसक्ने प्रमुख कारण मध्ये एक, सार्वोच्च शिखर सगरमाथा हो भने दोश्रो विश्वशान्तिका प्रणेता गौतम बुद्ध हुन् । व्यक्तिको रूपमा ऐतिहासिक प्रमुख गौतम बुद्ध, जसलाई आधुनिक बौद्धिक वर्गले महामानव (great Man) र महापुरुष (Super Human Being) को रूपमा प्रशंसा गर्दछन् भने, अर्को बौद्धिक जमातले मावमुक्तिको वैज्ञानिक पथप्रदर्शक, (Super Scientist), र मानव दुःख (समस्या) को उत्कृष्ट चिकित्सक (Super Surgeon) को रूपमा मुक्त कण्ठले प्रशंसा गरेका छन् । त्यसैले होला लुम्बिनीबाट गुञ्जेको शान्ति सन्देश न्यूयोर्कको यू.एन.एन.संयुक्त राष्ट्रसंघ) हालसम्म गुञ्जयमात्र हुनपुगेको छ । नालन्दा विश्वविद्यालय देखि हार्वर्ड, अक्सफोर्ड, येल, बक्ले, सोबोन, केम्ब्रिज विश्वविद्यालयहरूमा अध्ययन अनुसन्धानको विषय (दर्शन) बन्न पुगेको छ । महाकवि रविन्द्रनाथ ट्यागोर देखि ...लाइट अफ एशिया' का रचयिता सर् एड्विन आर्नोल्ड जस्ता विश्वविख्यात कविहरूले आफ्ना काव्यग्रन्थहरूमा मार्मिक ढंगले वर्णन गरेका छन् । हिजो (२६ सय वर्ष अगाडि) गंगा यमुनाका सभ्यता संगमस्थलहरूमा प्रवृत्त वहाँ का सन्देश २१ औं शताब्दिका थेम्स, मिसिसिपि, नाइल नदी वरपरका जन जीवनका जीवन दर्शन र जीवन पद्धति बन्नपुगेको छ । सारांशमा भन्नुपर्दा नेपालीमाटोमा जन्मेको एकजना नेपाल आमाका छोरा आज, नेपालको भौगोलिक सीमाना नाघेर अन्तर देशीय, अन्तर कल्पीय, गौरवशाली व्यक्तित्व बन्न पुगेको छ ।

जसरी बुद्ध र बुद्धको व्यक्तित्व, चिन्तन र दर्शनले विश्वलाई अमीट छाप र विशाल प्रभाव पारेको छ त्यसरी नै बुद्धद्वारा सृजित धर्म, दर्शन, चिन्तन सिद्धान्तले विश्वका विभिन्न देशका (श्रीलंका, बर्मा, थाइल्याण्ड, भियतनाम, कम्बोडिया, लाओस, चीन, जापान, कोरिया, मंगोलिया आदि) राष्ट्रियका राष्ट्रिय धर्म, जीवनपद्धति, कला, साहित्य, संस्कृति,

भाषा, भेषभूषा, उठ-बस समेत बन्नपुगेको छ । नेपालको सन्दर्भमा नेपाली जनजीवनका अभिन्न अंगको रूपमा र नेपालको ऐतिहासिक, पुरातात्विक महत्त्वका विषयसंग गहिरो सम्बन्ध राख्ने क्षेत्र जस्तै नेपाली कला, संस्कृति, धर्म, परम्परा, रीतिरिवाज, जीवन-शैली, भेषभूषा उठबस् समेतमा बौद्ध कला, संस्कृति, धर्म, जीवनदर्शनले अमीट छाप राखेको छ । अतः नेपालको धर्म, संस्कृति कला, जीवनशैली, इतिहास सम्बन्धमा वकालत गर्दा अनिवार्यरूपमा बौद्ध, इतिहास, कला संस्कृति, पुरातत्व, सामाजिक जीवन पद्धतिको बारे वकालत गर्ने पर्ने हुन्छ । त्यसको जीवन्त इतिहास र प्रमाण नेपाल भरि छरिएका बौद्ध जीवन शैली, बौद्ध कला-संस्कृतिका धरोहरहरू, बौद्ध गुम्बा, विहार, चित्रकला, थान्का, पौभा, चैत्य, स्तूप, धर, स्मारक, बहाःबही मूर्तिकला, आदिले जीवन्त साक्षी दिइरहेका छन् । पूर्वमेची देखि पश्चिम महाकालीसम्मका हिमालीपारि भेगका धर्म र संस्कृति, जनजीवन मात्र होइन काठमाडौं उपत्यकाको तीन शहर, तराइका लुम्बिनी, कपिलवस्तु, देवदह, कोलीयग्राम, तौलिहवा, गोटीहवा, सगरहवा, बुदान देखि सुदूर पश्चिमका कांठे विहार (सुर्खेतमा अवस्थित) बौद्ध धरोहरहरू हुन् । अतः अब बन्ने नयाँ संविधानमा बुद्ध, बुद्धधर्म, बौद्धदर्शन, बौद्ध संस्कृति, इतिहास, कला, जनजीवन, जनजाति, बौद्ध शिक्षा, आदि विषयवस्तुको सरोकार नराख्ने हो भने त्यो संविधान नितान्त अपूर्ण तथा अधुरो बन्ने निश्चितप्रायः छ । त्यो सरासर नेपालको इतिहास, समाज, संस्कृति, कला, शिक्षा, जनजीवनलाई घोर अन्याय गरेको ठहर्छ । त्यसैले नेपालका अन्य जनताकै नेपाली बौद्धजनतामा नेपालको प्रत्येक (इतिहासका) परिवर्तनका कालखण्डमा, नयाँ नेपालको इतिहास, रूपरेखा, रचनागर्ने संगीन घडीमा अन्य अवस्थामा भन्दा सचेत र जागरूक छन् । ऐतिहासिक जनआन्दोलन, राणाशासन, पञ्चायती व्यवस्था, बहुलीय शासनकालका विभिन्न कालखण्डहरूमा नेपाली बौद्धहरूको काँधमा काँधमिलाएर आमूल परिवर्तन सहितको, स्वतन्त्र, स्वाधीन, स्वभीमान, वैज्ञानिक नयाँ नेपाल निर्माण गर्न जुटेका छन् । तर बिडम्बना नेपाल र नेपालीको अभिन्न गौरव,

मौलिक पहिचान र ऐतिहासिक जीवन पद्धति भएरपनि, इतिहासका विभिन्न राज्यकालमा, विभिन्न शासनवर्ग र शासनपद्धतिबाट निर्दयपूर्वक हेपिएर, थिचिएर, कुल्चिएर, शोषित-पीडित भएर बोद्ध जनता र समाज आफ्नो अस्तित्व जोगाउन बाध्य भइरहेका छन्। बौद्ध चिन्तन र दर्शनको प्रभावले समृद्ध, समुन्नत, सार्वभौमसम्पन्न देश, जनता, कला, साहित्य निर्माणगर्न सफल भएको यो धर्मले इतिहासका विभिन्न कालखण्डमा अविस्मरणीय देन छोड्न सफल भएको छ। भृकुटीको त्याग र बलिदान, तत्कालीन राजनैतिक परिस्थितिमा कूटनैतिक सम्बन्ध तिब्बत (भोट) सँग जोड्ने स्थानोचित प्रज्ञा मात्र नभएर बुद्धधर्म र बौद्ध संस्कृति जंगली जीवनशैली भएको तिब्बतमा प्रचारगर्न सफल भयो। अरनिकोले चीनमा स्वेत प्यागोडा (चैत्य) निर्माण गरी नेपालको उत्कृष्ट कला र संस्कृतिको पहिचान गराउन सफल भए। तर कालान्तरमा विभिन्न अबौद्ध तत्व र असहिष्णु पक्षले बौद्ध धर्म र बौद्धजनतालाई उत्पीडन, शोषण वहिष्करण गर्दै आए। मल्लकालको पूर्वकालसम्म नेपालको प्रभावित जीवनशैली बन्न सफल बौद्धजीवन पद्धति मल्लकालको मध्ययुग देखि प्रहारको निशाना बन्दै शाहकालमा, त्यसको मात्रा बढ्दै राणाकालमा चरमशोषण र उत्पीडनका सिकार बनेको ऐतिहासिक प्रमाण भेटिन्छ। ६.८ औं शताब्दीमा शंकराचार्यको आक्रमणबाट बुद्ध धर्म, बौद्ध विहार, चैत्य, ग्रन्थ विध्वंस गरिएको थियो। मल्लकालमा जयस्थिति मल्लको जातीय व्यवस्थापनको बहानामा एउटै जात र समाजको रूपमा रहेको नेपाली बौद्ध जातीबीच विभिन्न जातिभेदको बीजारोपण गरी भेदभिन्न गराइदियो। पृथ्वीनारायण शाहको आक्रमणपछि शुरूवात भएको शाहकालमा पनि बौद्ध जनताले अमानवीय व्यवहार खेप्नुपर्थ्यो। रणबहादुर शाहले आफ्ना छोरा मरेको निहुँ मा तीनशहरका दूधेबालकहरूको आमहत्या र देशनिकाला मात्र नभई स्वयम्भू चैत्यमा अपमानजनक पूजाविधि गरे। जंगबहादुर राणाको पालामा काठमाडौंको महाबौद्ध महाविहारको पौराणिक ग्रन्थ नष्ट गराएको थिए। चन्द्र शम्शेरको पालामा पहिलोपटक नेपालभाषा:लाई हटाएर गोर्खाली (नेपाली) भाषा र नेपाल सम्बन्ध हटाएर विक्रम सम्बन्ध प्रचलनमा ल्याएका थिए। जुद्धशम्शेरको पालामा धर्मप्रचार गरेको निहुँमा ८ जना बौद्ध भिक्षुहरूलाई देश निकाला गरेको थियो। पञ्चायतकालमा पोखराको

अनडु डांडामा निर्मित विश्व शान्ति स्तूपलाई सेनालगाई भत्काइएको थियो। ४६ सालको जनआन्दोलन पछिको बहुदलीय व्यवस्था सहितको सरकारको समयमा समेत लुम्बिनीमा जापानी भिक्षुको हत्या गरिएको थियो यद्यपि त्यसको दोषीलाई कारवाही गर्न सकेको छैन। यी हुन् इतिहासको विभिन्न कालखण्डमा बौद्धजनताले, बौद्धधर्मका आस्था राखेको कारण भोगेको भोगाइ र पक्षपाती व्यवहारहरू।

जनआन्दोलन पश्चात् स्थापित नेपालको अब बन्ने संविधानमा बौद्ध जनताले इतिहासमा भोगेका भोगाइ दुर्व्यवहार, शोषण-पीडन असमान व्यवहार नदोहोरिक्न र अन्य जाति, धर्म, भाषाभाषी भैं आफ्ना मौलिक हक, अधिकार, स्वतन्त्रता माग र मुद्दाहरू स्पष्ट किटानकासाथ उल्लेख गरियोस् भन्ने चाहन्छन्। अब बन्ने संघीय राज्य व्यवस्थामा बुद्ध, बुद्धधर्म संग सम्बन्धित यावत् पक्ष: ऐतिहासिक स्थानहरू, पुरातात्विक स्थानहरू, पौराणिक ज्ञान र शिक्षा, परम्परागत मूल्य र मान्यताहरू, कला, संस्कृति, भाषा, जीवन पद्धतिहरू संरक्षण र संवर्द्धन गरियोस्। विश्व सभ्यता र शिष्टाचारको उद्गमस्थल बनाउन सफल बौद्धधर्म, संस्कृति, शिक्षाको केन्द्रविन्दु नेपाल बनाउन सफल, अरबौं विश्व बौद्ध जनता को आस्थाको केन्द्र विश्व शान्तिको मुहान लुम्बिनी लाई बौद्धहरूको मात्र आस्था नमानी सम्पूर्ण नेपाल जनताको शान्ति र श्रद्धाको केन्द्र बनाउन सकोस्। ईसाइको ...बेतलेहेम' मुस्लीमहरूको ...मक्का मदिना' हिन्दूहरूको ...काशी' भैं विश्व बौद्धको ...लुम्बिनी' आस्थाको केन्द्रको रूपमा विकास र संवर्द्धन गर्नु यो संविधानको अनिवार्य शर्त हो। एजेण्डाहरूको साथसाथै विश्वशान्तिको लागि अत्यन्त जरूरी कार्यभार। कर्तव्य सम्भन्नुपर्छ भन्ने सम्पूर्ण नेपाली बौद्ध जनताको शसक्त सरोकारको विषय बनिसकेको छ।

साथै नयाँ बन्ने संविधानमा सम्बोधन हुनुपर्ने सरोकारका विषयहरू सम्बन्धमा विभिन्न बौद्ध संघ संस्था बौद्ध जनसमुदाय बीच छलफल र अन्तर्क्रिया, गोष्ठी सम्मेलन पनि हुँदै आइरहेको छ। ती सरोकर (मांग) विषयहरूमा विशेषत: धार्मिक, संस्कृतिक पुरातात्विक विषयहरू छन् भने राजनैतिक तथा शैक्षिक क्षेत्रसंग सम्बन्धित मुद्दाहरू समावेश छन्। मुख्यत: अन्य नागरिक सरह बौद्धहरू पनि तीन पको फर्मूला अर्थात् प्रतिनिधित्व, पहुँच र प्रयोग अब बन्ने नयाँ

नेपालको प्रशासनिक क्षेत्र: कार्यपालिका, न्यायपालिका र व्यवस्थापिकामा माथिका तीन प्रकारका सहभागीता हुनुपर्छ भन्ने शसक्त माग रहेको छ । बुद्धधर्म नेपालको विशिष्ट धर्म भएकाले यसको सुविशेष संरक्षण र विकास गर्नु, शैक्षिक क्षेत्रमा पठन-पाठन गराउनु, बौद्ध विहार सिद्ध स्थानहरूको व्यवस्थापन र संरक्षण साथै बौद्ध अनुयायी भिक्षु-अनागरिकाहरूलाई अन्य बौद्ध देशहरूमा जस्तै सुविशेष सुविधा र व्यवस्था हुनुपर्ने माग समावेश गरिएको । संक्षेपमा समस्त नेपाल र नेपाली जनताकै दीर्घकालीन हित र सुखको खातिर बौद्ध आचारसंहितालाई देशकै मौलिक आचारसंहिता बनाउनुपर्ने माग आदि विषय समावेश भएका तपसिलका बौद्ध सरोकारहरू पाठक सामू राख्न चाहन्छु :-

-संविधानको प्रस्तावनामा उल्लेख गरिनुपर्ने मागहरू:-

१. नेपाललाई धर्म निरपेक्ष राष्ट्र भनी स्पष्ट उल्लेख गरिनुपर्ने ।

२. पंचशील

सिद्धान्तको (हिंसा मुक्त, चोरी मुक्त, व्यभिचारमुक्त, असत्यवचन मुक्त, र लागुपदार्थ तथा मादकपदार्थ मुक्त समाज) आधारमा देशको राज्यकानून सञ्चालन गरिनुपर्ने ।

३. बुद्ध जन्मेको देश नेपाल भनी स्पष्ट रूपमा उल्लेख गरिनुपर्ने ।

-संविधानको परिच्छेदहरू तथा ऐन, नियम, विनियममा उल्लेख गरिनुपर्ने मागहरू:

१. बुद्धजन्मस्थललाई राष्ट्रिय प्रतीकको रूपमा घोषणा गरिनुपर्ने ।

२. बुद्धसम्बतलाई राष्ट्रिय सम्बतको रूपमा घोषणा गरी प्रचलनमा ल्याउनुपर्ने ।

३. कस्तुरीलाई राष्ट्रिय जनावर घोषणा गरिनुपर्ने ।

४. बुद्धपूर्णिमाको दिन हिंसा र मारकाट निषेध गरिनुपर्ने ।

५. भगवान् गौतम बुद्ध र बुद्धधर्मलाई व्यापारिक रूपमा प्रयोग गर्न बन्देज लगाइनुपर्ने ।

६. सरकारी संयन्त्रभित्र धार्मिक मन्त्रालय गठनगरी सो अन्तर्गत छुट्टै बौद्ध विभाग कायम हुनुपर्ने ।

७. लुम्बिनी विश्व विद्यालयलाई जनस्तरबाट नभई राज्यस्तरबाटै नै आर्थिक सहयोग उपलब्ध गराउनुपर्ने ।

८. लुम्बिनी विकास कोष जस्ता धार्मिक निकायमा राजनीतिक नियुक्त गरिन नहुने ।

९. राज्य संरचनाभित्रका बौद्धधर्मसँग सम्बन्धित बौद्ध संघसंस्था तथा धार्मिक निकायमा बौद्ध व्यक्तिवलाई नै नियुक्ति गरिनुपर्ने ।

१०. बौद्ध धर्मसँग सम्बन्धित पौराणिक पुरातात्विक, गुठी बहा: जग्गा जमिन, विहार, गुम्बा आदि राज्यले अधिकरण गर्न निषेध गरिनुपर्ने तथा उक्त धरोहरहरू धार्मिक मन्त्रालय अन्तर्गत बौद्ध विभागमा छुट्टै दर्ता गर्ने व्यवस्था गरिनुपर्ने ।

११. बुद्धशिक्षालाई नैतिक शिक्षाको रूपमा प्राथमिक विद्यालयदेखि विश्वविद्यालयसम्म अध्ययन अध्यापन गराउने व्यवस्था गरिनुपर्ने ।

१३. भिक्षु भिक्षुणीहरूले आफ्नै पहिरन तथा भेषमा परिचयपत्र, नागरिकता तथा पासपोर्ट बनाउन पाउनुपर्ने तथा राज्यबाट शिक्षा, स्वास्थ्य, यातायात लगायतका क्षेत्रमा सहूलियत तथा सुविधाहरू उपलब्ध गराउनुपर्ने ।

१४. नेपाली सेना तथा अन्य सुरक्षा निकाय धर्म निरपेक्ष बनाइनुपर्ने ।

१५. नेपाललाई शान्ति क्षेत्र देश घोषणा गरिनुपर्ने ।

१६. स्वेच्छाले धर्म परिवर्तन गर्न पाउने, नैसर्गिक तथा मौलिक अधिकारको उच्च सम्मान गर्दै यदि लोभ, लालच, प्रलोभन, करकाप तथा जवर्जस्ती कसैले कसैलाई धर्म परिवर्तन गराउन लगाएमा उचित दण्ड सँगै जायको व्यवस्था गरिनुपर्ने ।

उपर्युक्त माग वा सरोकारका विषयहरू हेर्दा बौद्धहरूसँग मात्र सरोकार राख्ने कुरो जस्तो देखिएतापनि समग्रमा आम नेपाली जनताको सदियौं देखिको सार्वजनिक, सामूहिक, महत्वका विषय तथा मागहरू हुनु भन्दा अत्युक्ति नहोला । जसले धर्मको कारण भएको विभेद, अन्याय, असमानता, मौलिक हकको हनन, धार्मिक दुरुपयोग, दुष्प्रचार, धार्मिक दमन, दबाव, धार्मिक अन्धभक्ति र अन्धानुकरणलाई अन्तगरी स्वतन्त्र, व्यवहारिक, वैज्ञानिक धार्मिक जनता बनाउनुको साथै सुसभ्य, सुसंस्कृत शिष्टसम्पन्न जनसमुदाय तयार पार्न युगीन कार्यभार इष्ट हुनेछ भनी आशा लिएको छु ।

धर्मनिरपेक्ष भयो ?

भिक्षु जनक, विश्व शान्ति विहार

“नेपाल एक स्वतन्त्र, अविभाज्य, सार्वभौमसत्ता सम्पन्न, धर्मनिरपेक्ष, समावेशी र पूर्ण लोकतान्त्रिक राज्य हो। भनी जनआन्दोलन ०६२/६३ को सफलतापश्चात् प्रतिनिधि सभाको पहिलो बैठकले नै नेपाल धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र भएको घोषणा लगत्तै नेपालमा बौद्धहरूले ठूलो परिवर्तन आएको महसुस बल्ल गरे। यसरी अन्तरिम विधानमै स्पष्ट उल्लेख गरिसकेपछि वर्तमान संविधानसभाबाट सोहीबमोजिम पारित गरिसकेको छ।

यस धर्मनिरपेक्षलाई हामीले कुनै पनि राज्यबाट दिइने धर्मको नाममा रहेको अधिकारको कोशेढुंगाको रूपमा लिनुपर्दछ। अब त नेपाल पनि एक धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र भैसकेको अवस्था छ। हुन त धर्मनिरपेक्षताको विरोधमा पर्चावाजी, जुलुश, धर्ना, चक्काजामजस्ता विरोधजन्य गतिविधि पनि नभएका होइनन्। नेपाली सेनाले समेत जनमत संग्रहबाट मात्रै यसको निर्णय गर्नुपर्ने विज्ञप्ति निकाले। त्यस्तै विश्व हिन्दू महासंघ, राष्ट्रिय समिति, काठमाडौंले हिन्दू राष्ट्र नै कायम गरिनुपर्ने जिकिरसहित खुला-पत्र प्रकाशन गरे। यसरी अन्तरिम संविधानमा धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र भैसकेपछि हिन्दूवादीहरूले विरोध जनाएपनि बहुआयामिक क्षेत्रमा यसको रचनात्मक एवं सकारात्मक प्रभाव परेको देखिएको छ। तर धर्मनिरपेक्ष राष्ट्रको स्वरूपमा भने विधानतः निरपेक्ष भनिएतापनि खासै राज्यस्तरबाट प्रत्यक्षरूपमा परिवर्तित व्यवहार देखाउन सकेका छैनन् भने घोषित धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र नेपालको व्यवस्था कसरी कुन हदसम्म कायम होला भनी दुक्क हुन नसकेका सशक्त हुनेहरू पनि छन्। त्यसैले यसका लागि धर्मनिरपेक्षवादीहरूले सजग र सतर्कताका साथ जनजागरणमूलक अभियानमा निरन्तरता कायम गर्दै जानेतर्फ लागि रहनु पर्छ, यो अपरिहार्यता एवं आजको आवश्यकता पनि हो।

अफवाह फैलाउनेहरू संघीय गणतन्त्रात्मक राष्ट्र भएपनि नेपाललाई धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र बनाउनु हुँदैन भन्ने

भ्रम फैलाइरहेका छन्। यसप्रति हामी सबै सजगतापूर्वक अगाडि बढ्नु छ। धर्मनिरपेक्षताको सुनिश्चिततासँगै दुक्क हामीले त्यसको प्राप्तिसँगै हामी बौद्धहरूको दायित्व र भूमिका बारे अहिले स्पष्ट खाका कोर्नु आवश्यक छ। रणनीतिक तवरबाट अगाडि बढ्दा धर्मनिरपेक्षता सवाललाई उचित संरक्षण, संवर्द्धन, सदुपयोगपूर्ण संचालन गर्ने द्वार खुल्दै जाने हुन्छ”।

आनन्दभूमि बौद्ध मासिक वर्ष ३६ अंक ९ मा कोण्डन्यज्यूको संविधानसभामा बौद्धहरूको प्रस्तावनामा उल्लेख गरिएका उपरोक्त अनुच्छेदअनुसार कुराहरूलाई बौद्ध संघसंस्थाले कतिको हृदयंगम गरिरहेको छ। यस हिसाबमा हाम्रा बौद्ध संघसंस्थाहरू यसप्रति कतिको सचेत छन्? के-कस्ता कार्ययोजनाहरू लिई अगाडि बढिरहेका छन्? धर्मनिरपेक्षताले संगठनको नीतिमा केही परिवर्तन आएको छ कि छैन भन्ने जस्ता सवाललाई पाठकहरूसामू ल्याउने जमर्को गरेको छु। यहाँ विभिन्न प्रश्नहरूको जवाफ नेपालका ख्यातिप्राप्त बौद्ध संस्थाहरूलाई लिई प्रस्तुत गरेको छु। यो अर्न्तवार्ता पढ्नु भई पाठक आफै अनुमान लगाउनु सक्नुहुनेछ कि हामी बौद्धहरू यस धर्मनिरपेक्षताको मुद्दामा कतिको सचेत र सजग छौं?

आपसमा ठूलो- सानो भावना त्याग्न सक्नुपर्दछ

- अनागारिका धम्मवती, अध्यक्ष

नेपाल अनागारिका संघ

१. यस संस्थाले धर्मनिरपेक्षलाई कसरी लिएको छ?

धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र घोषणा हुनु भनेकै हाम्रो वर्षेदिको आन्दोलन सफल भएको भान हामीलाई भएको छ। अब हामी स्वतन्त्र त भयौं तर यससँगै चुनौति पनि हाम्रो माभ आइसकेको छ। अन्य धर्मावलम्बीहरूले विभिन्न योजना अगाडि सारी काम कर्तव्यहरू गरी आफ्नो धर्म प्रवर्द्धन गरि राखेका छन् तर हामी बौद्धहरू त्यही अनुपातमा अगाडि बढ्न सकेका छैनौं। यसलाई अंगीकार गरी थप सतर्क, सजग र मेहनती भई यसलाई अब सकभर फाइदा लिने

प्रयास गर्नुपर्छ भन्ने हाम्रो संस्थाको मान्यता रहेको छ ।

३. धर्मनिरपेक्षताका लागि संस्थाको कस्तो भूमिका रह्यो ?

धर्मनिरपेक्षता ल्याउन प्रत्यक्ष रूपमा भन्ने हो भने त दिनभर भोकै बसेर हामी अनागारिकाहरूले आन्दोलनमा भाग लिएका छौं । गाउँमा गाउँमा गई यसका बारेमा उपासकउपासिकाहरूलाई चेतना जगाएका छौं ।

३. धर्मनिरपेक्षता आउन अगाडि र अहिले संस्थाको नीतिमा के फरक छ ?

पक्कै पनि धर्मनिरपेक्षताले सबै धार्मिक संस्थाहरूको नीतिमा परिवर्तन ल्याउन बाध्य बनाएको छ । पहिले जस्तो अवस्था अब रहेन । पहिला त सरकारी नीतिअनुसार मानिसहरू एउटा धर्ममा लाग्न बाध्य थिए । अब तिनीहरू स्वतन्त्र भएका छन् । हामी अब सतर्क, सजग र बुद्धिमत्तापूर्ण तरिकाले अगाडि बढ्नका लागि केही निश्चित योजनाहरू ल्याउने पक्षमा छौं ।

४. यस संस्थाको अबको मिसन के रहेको छ ?

हेर्नुहोस् बुद्धको शिक्षा भनेकै त्रिविध शिक्षा परियत्ति, प्रतिपत्ति र प्रतिवेध हो । हुन त हाम्रो लक्ष्य भनेको प्रतिवेध हो तर परिश्रमिबिना प्रतिपत्ति लाभ गर्न सकिन्न । त्यसैले यस संस्थाले अबको मिसनको रूपमा परियत्ति शिक्षालाई मिसनको रूपमा लिएका छौं । त्यस्तै केवल आध्यात्मिक शिक्षाले मात्र अहिलेको जमानामा पुग्दैन । त्यसैले भौतिक शिक्षा दिनु पनि अति आवश्यक देखिन्छ । त्यस्तै हामी थेरवादीहरू पनि एकत्रित अन्य महायानी र वज्रयानीहरूसंग मेलमिलाप गरी अगाडि बढ्ने पक्षमा छौं ।

५. यस मिसन पूर्ति गर्न के गर्नुहुन्छ ?

त्यसका लागि हामी हाम्रो संस्थामा आबद्ध अनागारिकाहरूलाई परियत्ति शिक्षाका साथसाथै लौकिक, पालि भाषा र अलि अलि ध्यान गराई शिक्षित बनाई नेपालमा बुद्धशासन स्थिर गर्नका लागि अनागारिकाहरूबाट अबै योगदानहरू पुऱ्याउँदै जान दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्नमा नै हाम्रो संस्था लागिरहने छ ।

६. नेपाली बौद्धहरूको मिसन के हुनुपर्दछ ?

अब हामी सम्पूर्ण नेपाली बौद्धहरूको मिसन भनेकै एकता हो । अब हामी सबै एकत्रित हुनु अतिआवश्यक छ ।

भाई फुटे गाँवार लुटे भनेभै हामी आ-आफै भगडा गरिराख्छौं भने हाम्रो संगठन भन् कमजोर भएर जान्छ । निजी स्वार्थ भन्दा पनि संस्थागत स्वार्थलाई बढावा दिई अगाडि बढ्न कोशिस गर्नु नै अब हाम्रो मिसन हुनु आवश्यक देखिन्छ ।

७. हाम्रा कमीकमजोरीहरू के-के छन् ?

एउटा सानो कुरोमा पनि चाँडै निष्कर्ष ननिकाली आफै विवादमा फस्नु नै हाम्रो मुख्य कमजोरी हो । अनि एक आपसमा ठूलो र सानोको भावनाले पनि हामीलाई अगाडि बढ्न दिएको छैन । निजी स्वार्थ प्रवृत्तिलाई छोड्न नसक्नु अर्को ठूलो कमजोरी हो । यी कमजोरीहरू यथासक्य चाँडै हटाउनु आवश्यक देखिन्छ ।

थेरवाद, महायान र वज्रयान एकजूट

- सुचित्रमान शाक्य, महासचिव, धर्मोदय सभा

१. यस संस्थाले धर्मनिरपेक्षतालाई कसरी लिएको छ ?

हाम्रो देशमा ९० प्रतिशत हिन्दू छन् भनी जुन सरकारी उच्च ओहदामा बस्दै आएका व्यक्तिहरू दाबी गर्दै हिन्दू राष्ट्र घोषणा गरिनुपर्छ भनी जुन दम्भ निकालिराखेका छन्, वास्तवमा यो सरासर भ्रूठो हो । निष्पक्ष भई भन्नुपर्दा हाम्रो देशमा कम्तिमा ५० प्रतिशत बौद्धहरू छन् तर अशिक्षित र गरिबीले गर्दा तिनीहरूलाई हिन्दू बनाएका हुन् । त्यसैले यो राष्ट्र धर्मनिरपेक्ष हुनुपर्दछ भन्ने पहिलेदेखिको माग थियो र रहेको पनि छ । २०४७ सालको बृहत् धर्मनिरपेक्ष आन्दोलनको नेतृत्व यही धर्मोदय संस्थाले गरेको थियो । त्यसैले यो राष्ट्र धर्मनिरपेक्ष भएकोमा हाम्रो वर्षौदेखिको आन्दोलन सफल भएको भान हामीलाई भएको छ । यस घोषणाबाट निकै सकारात्मक छौं ।

२. धर्मनिरपेक्षताका लागि संस्थाको भूमिका कस्तो रह्यो ?

राज्यले एक धर्मलाई काखी च्याप्ने र अर्को धर्मलाई पाखा लगाउने कार्य कहिल्यै गरिनु हुँदैन । यस सवालमा पटक पटक आन्दोलनमा पनि उत्रिसकेका छौं । २०४७ सालमा लाखौं बौद्धहरू सडकमा ओरालेका थियौं तर त्यसबेला हामीलाई भुक्कायर हिन्दू राष्ट्र घोषणा गरियो । अहिले जुन अन्तरिम संविधानले धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र घोषणा गरेको छ, त्यो पनि कहाँ सजिलै घोषणा गरेका हुन् र ?

हामीले विभिन्न संघसंस्थालाई आह्वान गरी बालुवाटार घेरेका थियौ । त्यस्तै सशक्त आन्दोलन पनि गरेका थियौ । त्यसैले अनुमान गर्नुहोस् हाम्रो भूमिका के थियो ?

३. धर्मनिरपेक्षता आउन अगाडि र अहिले संस्थाको नीतिमा फरक छ ?

हामीले धर्मनिरपेक्षताको लागि धेरै लडेका छौं अहिले धर्मनिरपेक्षताले केही सन्तोष लिने ठाउँ छ, तर अझैसम्म ढुक्क हुने अवस्था छैन । नाम परिवर्तनभन्दा पनि व्यवहार परिवर्तन हुनुपर्छ । यो हिन्दू संस्कारले यो नेतृत्वदायी व्यक्तिहरूलाई छाड्ने छैनन् । त्यसैले हाम्रो आन्दोलन सकेको छैन । यसलाई निरन्तरता दिनु आवश्यक छ । राज्यको प्रत्येक क्षेत्रबाट सबै धर्मलाई समान अवसर दिन सके मात्र यो आन्दोलन सफल भएको धर्मनिरपेक्षता सफल भएको ठहरिन्छ । त्यसैले अझैसम्म पनि ढुक्क हुन नसकेकाले यसलाई गौरवपूर्वक हेरी नीति बनाउने सोचमा छौं ।

४. यस संस्थाको अबको मिसन के रहेको छ ?

विशेष गरी बौद्ध संस्थाले सम्पूर्ण संसंस्थाको प्रतिनिधित्व गरी नेतृत्वदायी भूमिका निभाउनुपर्ने भएको हुनाले यसको प्रमुख मिसन भनेकै सबै बौद्ध संघसंस्थालाई एकीकृत गरी अगाडि बढ्ने प्रमुख मिसन रहेको छ भने नेपालमा भएका सम्पूर्ण बौद्ध जनजातिहरू एक भई अगाडि बढाउन विभिन्न कार्यक्रमहरू आयोजना गर्दै जाने सोच छ । त्यस्तैगरी अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध कायम गरी अगाडि बढ्ने प्रमुख मिसनहरूमध्ये एक रहेको छ ।

५. मिसन पूर्ति गर्न के गर्नुहुन्छ ?

विशेषतः हाम्रो मिसन भनेकै सबै बौद्धहरूलाई एकीकृत गराई नेपालमा बौद्धहरूको प्रत्यक्ष रूपमा उपस्थिति देखाई राज्यबाट गरिने हरेक निर्णयमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्न सक्षम नेपालका बौद्धहरूमा विभाजित धेरवाद, महायान र वज्रयानलाई एक यान गरी अगाडि बढ्नु हो । यसका लागि नै हामीले विभिन्न कार्यक्रम आयोजना गर्दै आएका छौं ।

६. नेपाली बौद्धहरूको मिसन के हुनुपर्दछ ?

लिनुपर्ने मिसनहरू त धेरै छन् । सबै बौद्धहरू धेरवादी, महायानी र वज्रयानी नभनी एक भई अगाडि

बढ्नु नै अहिलेको लागि हाम्रो मिसन हुनुपर्दछ । नेपालमा भएका बौद्ध संस्कृति, जाति, भाषा आदिलाई एक ढिक्का बनाई सरकारलाई नीति परिवर्तन गर्न दबाव दिनु नै हाम्रो मूल मिसन हुनुपर्दछ ।

७. हाम्रा कमी-कमजोरीहरू के-के छन् ?

हा.....हा..... यहाँ विशेष कमजोरी भनेर नतोको तर पनि भन्नै पर्ने कुरा यस संस्थाको अझैसम्म पनि आफ्नो छुट्टै स्थान बनाउन सकेको छैन । यहाँ शुद्ध किसिमले धार्मिक तरिकाले काम गर्ने अवसरको अभाव राजनीतिक प्रभावमा पर्नु । त्यस्तै हामी सबैको कमजोरीको विषयमा भन्नुपर्दा सबै धार्मिक संस्थाहरू एक भई सबै बौद्धहरूले खबरदारीदेखि लिएर सहयोग गर्नुपर्ने हो, त्यो भइरहेको छैन । अहिलेलाई यत्ति नै भनौं ।

परियत्ति शिक्षालाई सरकारी मान्यता दिलाउन पहल

- वीणा कंसाकार, उपाध्यक्ष

बौद्ध महिला संघ नेपाल ।

१) संस्थाले धर्मनिरपेक्षतालाई कसरी लिएको छ ?

यहाँका जनता सबैले आ-आफ्नो आस्था र विश्वासअनुसार जाति, धर्म भाषा आदिलाई स्वतन्त्रतापूर्वक अवलम्बन गर्न पाउनुपर्छ । राज्यले सबै धर्म जाति, भाषा आदिलाई समान व्यवहार गरी सम्मान गर्नुपर्दछ र ती सम्पूर्ण धर्म, जाति, भाषा, संस्कृतिलाई उचित संरक्षण र संवर्द्धन गर्नुपर्दछ भन्ने हाम्रो धारणा रहेको छ । आन्तरीम संविधानले नेपाललाई 'धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र' घोषणा गरेको छ । धर्मनिरपेक्ष विनाको लोकतन्त्र सफल र पूर्ण हुन सक्दैन ।

२) धर्मनिरपेक्षताका लागि संस्थाको के भूमिका रह्यो ?

'नेपालको जेठो राष्ट्रिय संस्था धर्मोदय सभाको अगुवाइमा भिक्षु अमृतानन्द महास्थविरको नेतृत्वमा विभिन्न स्थानहरूमा धर्मनिरपेक्षबारे सभा, जुलुस, न्यालीहरू आयोजना गरिंदा बौद्ध महिला संघ सक्रिय सहभागी भई जनचेतना जगाउने कार्य, आन्तरिमसंविधानमा 'धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र' गराउनका लागि विभिन्न जुलुस, धर्ना न्याली आदि दवावमूलक कार्यक्रमहरूमा सहभागी भयौं ।

३) धर्मनिरपेक्षता आउन अगाडि र अहिले संघको नीतमा के फरक छ ?

पहिले हामीले कुनै पनि कार्यक्रमहरू आयोजना गर्दा सीमित स्थान वा विहारहरूमा मात्र गथ्यौं । बौद्ध प्रवचन वा पठन पाठन आदि कार्यक्रमहरू विहारमै सीमित रहन्थ्यो । कुनै सञ्चार माध्यमबाट पनि प्रचारप्रसार हुँदैनथ्यो । तर वर्तमानमा कृयाकलापहरू गर्न सहज भएको छ । पहिले विहारमा मात्र पढाइने बौद्ध परियत्ति शिक्षालाई अब विभिन्न स्कूलहरूमा सञ्चालन भइरहेको छ । बौद्ध महिला संघकै पहलमा कतिपय स्कूलहरू जस्तै:—परोपकार उच्च मा.वि. , मबस्कुल, कान्तिईश्वरी मा.वि, आकृति बो.स्कूल, कन्यामन्दिर उच्च मा.वि. मा बौद्ध परियत्ति शिक्षा सुचारू रूपले पढाई भइरहेको छ । यसरी नै भविष्यमा बुद्ध शिक्षालाई विभिन्न माध्यमद्वारा अझबढी प्रचारप्रसार गर्ने हाम्रो नीति र योजना भइरहेको छ ।

४) अबको मिसन के रहेको छ ?

अबको नयाँ नेपाल बनाउनको लागि देशका सम्पूर्ण शहर, गाउँदेखि कुनाकापचासम्म बुद्धको शिक्षा प्रचारप्रसार गर्नेतर्फ हामी केन्द्रित छौं । यसका साथै सानासाना बालबालिकाहरूलाई मानसिक विकृतिको प्रभावबाट बचाउन विभिन्न स्कूलहरूमा आनापाना बाल शिविरहरू आयोजना गर्दै आइरहेका छौं र एक दिने विपश्यना शिविरहरू पनि निरन्तर सञ्चालन गर्दै आइरहेका छौं । विपश्यना ध्यानको माध्यमद्वारा समाजमा बाल, युवा, बुद्धबुद्धाहरूलाई वर्तमान तनावपूर्ण वातावरणबाट मुक्त गराउनेतर्फ हामी विशेष रूपले लागि परेका छौं ।

५) मिसन पूर्ति गर्न के गर्नु हुन्छ ?

हालसम्म बौद्ध महिला संघले बुद्धशिक्षालाई स्कूल तहमा मात्र पढाउने व्यवस्था गरि आएकोमा अबको कार्यक्रम र योजना भनेको योभन्दा उच्च तहका शिक्षण संस्थाहरूमा पनि बुद्धशिक्षा पढाउने तर्फ हाम्रो ध्यान केन्द्रित हुनेछ । तर यस्ता कार्यहरू सम्पन्न गर्न हामी संघसंस्था वा जनस्तरबाट मात्र सम्भव हुने देखिन्छ । कार्यक्रम सरकारी स्तरबाट नै लागू गराउन सक्यौं भने बढी सफल र प्रभावकारी रहने छ भन्ने हाम्रो धारणा छ । यस बुद्ध शिक्षालाई सरकारी पाठ्यक्रममा समावेश गराउने तर्फ हामी प्रयासरत छौं ।

६) नेपाली बौद्धहरूको मिसन के हुनु पर्दछ ?

यहाँ धेरैवाद, महायाना, वज्रयानाका हामी सम्पूर्ण बौद्धहरू एक ढिक्का भई बुद्धभूमि नेपालमा बुद्धशिक्षालाई शुद्ध रूपमा प्रचारप्रसार गर्ने एवं बौद्ध कला र संस्कृतिलाई संरक्षण र संवर्द्धन गर्ने, वर्तमान द्वन्द्वात्मक स्थितिमा हामी एक आपसमा समन्वयात्मक ढंगले बुद्धको उच्च मानवीय शिक्षालाई जनजनमा फैलाउन सम्पूर्ण बौद्ध संघ संस्थाहरू अभियानको रूपमा परिचालित हुनु पर्दछ ।

७) हाम्रा कमीकमजोरीहरू के के छन् ?

बुद्ध र बुद्धको वैज्ञानिक शिक्षालाई विश्वले नै पूजित र अनुशरण गरि आएको छ भने हाम्रै देशमा बुद्धको शिक्षालाई सरकारबाट अनिवार्यरूपले लागू गराउन नसक्नु र बौद्ध परियत्ति शिक्षालाई अहिलेसम्म पनि सरकारबाट कुनै मान्यता प्राप्त गराउन नसक्नु मुख्यतः हाम्रा कमजोरीहरू हुन् ।

सञ्चारमाध्यममा बुद्धशिक्षा प्रचारप्रसारमा जोड

त्रिरत्न मानन्धर, अध्यक्ष

युवा बौद्ध समूह

१. संस्थाले धर्मनिरपेक्षतालाई कसरी लिएको छ ?

संसारमा सामान्यतः मानिसहरू कुनै न कुनै धर्मसित आबद्ध भएका हुन्छन् । कुनै पनि धर्म मान्न मानिस स्वतन्त्र छन् । यसरी विभिन्न प्रकारका धर्मप्रतिको आस्था राख्ने मानिसहरू रहेको राज्यमा कुनै एउटा धर्मलाई मात्र राज्यल धर्मनिरपेक्षको लागि निरन्तर लागि परेको यस संस्थाले धर्मनिरपेक्षताको लागि जागरण कार्यक्रम, पत्रपत्रिकामा धर्मनिरपेक्षताको औचित्यतासम्बन्धि कुराहरू निरन्तर रूपमा प्रचारप्रसार, संविधान सुधार आयोगमा गएर धर्मनिरपेक्षता हुनुपर्ने माग गर्नुको साथै धर्मनिरपेक्षताको लागि विशाल जुलुश र सभाको लागि महत्वपूर्ण व्यवस्थापन गरेको थियो । २०४७ को संविधानमा धर्मनिरपेक्षता घोषणा गरेकोमा त्यसको विरोध र त्यसपछिका विभिन्न बौद्ध जागरण कार्यक्रममा धर्मनिरपेक्षतालाई अगाडि सारेर कार्यक्रम गर्दै आएको छ ।

३. धर्मनिरपेक्षता हुनुअगाडि यस संस्थाको नीति र अहिलेको नीतिमा के फरक छ ?

मानिसहरूलाई सद्धर्मको अनुशरणबाट नै जीवनको

निश्चित लक्ष्य र मानव जीवनलाई अधिकतम सदुपयोग गर्न सकिने भएकोले सबैको भलो हुने बुद्धद्वारा देशित शिक्षालाई जनमानसमा फैलाउनु युवा बौद्ध समूहको लक्ष्य भएकोले सद्धर्मलाई सबैले सहज रूपमा बुझ्ने अवसर प्राप्त होस् भन्ने हेतुले एउटै मात्र धर्मलाई राज्यले प्रश्रय दिनुको सट्टा बुद्धधर्मलाई पनि प्रचारप्रसारको उचित वातावरण प्राप्त होस् भनेर धर्मनिरपेक्षताको आवश्यक महसूस गरेको थियो । यसहिसाबले धर्मनिरपेक्षतालाई सद्धर्म प्रचारको लागि सहज वातावरण रूपमा लिएका थियौं ।

४. अबको मिसन के रहेको छ ?

यस संस्थाको लक्ष्य भनेको बुद्धको जन्मस्थल नेपालका जनताहरूमा बुद्धशिक्षा प्रचारप्रसार गर्नु र तदनुसार चर्चा गराउनु हो । बुद्धको शिक्षा भनेको शान्तिको श्रोत हो जसबाट दुःख र समस्यामा परिरहेका जनताहरूलाई शीतलता प्रदान गर्दछ । यस हिसाबले पहिलाको भन्नु वा अहिलेको मिसनमा केही फरक छैन । विशेष रूपले नेपाली जनताहरूलाई बुद्धशिक्षाको सुवास छर्नु नै युवा बौद्ध समूहको मिसन हो भन्दा अत्युक्ति नहोला ।

त्यस मिसन प्राप्तिको लागि के कस्ता कार्यक्रमहरू ल्याउने योजनामा हुनुहुन्छ ?

कार्यक्रमको रूपमा युवा बौद्ध समूहको मूल कार्यक्रमको रूपमा दशकौंदेखि संचालन गर्दै आइरहेको बौद्ध जागरण कार्यक्रम नै हो । साथै प्रत्येक दश वर्षमा लिइने जनगणनामा केही दशकदेखि जनगणना सचेतता कार्यक्रमको पनि निरन्तरता दिने सोच राखेका छौं ।

६. बौद्धहरूको मिसन के हुनु पर्दछ ?

बुद्धका अनुयायीहरूको एउटै मिसन हुनु पर्दछ । त्यो हो बुद्धको शिक्षालाई पूर्णरूपले जीवनमा लागू गर्नु । सिद्धान्तको बारेमा त ना ना तवरले कुरा गर्नसक्ने धेरै भईसके । अब व्यावहारिक पक्षलाई महत्व दिने बेला आइसकेको छ । परियत्ति, प्रतिपत्ति र पटिवेध शासनको रूपमा रहेको त्रिविध शासनलाई प्रत्येक मानिसले हृदयंगम गर्न सकेमा बुद्धको अनुयायी भन्नुको औचित्य रहने छ । समयमा यही नै बौद्धहरूको मिसन हुनुपर्दछ ।

हाम्रा कमीकमजोरीहरू के के हुन् ?

धर्मको प्रचारप्रसारमा समयानुकूल हुन नसकेको अवस्था अहिलेको हाम्रो कमजोरीको रूपमा लिन सक्छौं । धर्मनिरपेक्ष भएर मात्र हुँदैन धर्मलाई सही रूपमा पहिचान र त्यसको व्यावहारिक प्रयोगविना धर्मबाट लाभान्वित बन्न सकिदैन । पहिला आफूलाई ठीक ठाउँमा राख्नु पर्दछ । त्यसपछि मात्र अरुलाई अनुशासित तुल्याउने अधिकार प्राप्त हुन्छ भनेर बुद्धले भन्नुभएको सत्यलाई हामीले आफ्नो जीवनमा सदा स्मरण गर्नुपर्दछ । त्यस्तै धर्मप्रचारको लागि हामीले संचार माध्यमलाई आफ्नो अनुकूल प्रयोग गर्न सकिरहेका छैनौं । प्रचारप्रसारका सशक्त माध्यमको रूपमा रहेको नेपालमा विद्युतीय र अन्य संचार माध्यमहरू बृद्धि भएतापनि त्यस संचारमाध्यममा हाम्रो उपस्थिति न्यून छ । ■

*Best Wishes
on the auspicious
occasion
of the*

2553rd Buddha Purnima

Remember us for: CC TV, Mobile, Computers

SMART ENTERPRISES Pvt. Ltd.

Pako, Milan Co-operative Building
New Road, Kathmandu

Telephone: Shop: 977-1-4231799, 4230180

Office: 977-1-4441069, 4431088

e-mail: smartnep@wlink.com.np

आसन्न धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र नेपाल

कोण्डन्य

राज्यको पुनर्संरचना एवं नयाँ संविधान निर्माणको अर्को आधार भनेको बहुलसंस्कृति र धर्मनिरपेक्षता हो । राज्यमा बोलिने, मानिने प्रचलनमा रहेका सबै जातजाति, भाषाभाषी एवं सम्प्रदायहरूका सांस्कृतिक मान्यताहरूलाई आदर सम्मान गर्दै सबै धर्मप्रति समानताको नीति अपनाउनु पर्दछ । कुनैपनि बाहानामा कुनै एक धर्म, भाषा वा संस्कृतिलाई बोक्ने वा काखीच्याप्ने कुरा अब राज्यले गर्नुहुँदैन । नेपालको सन्दर्भमा धर्मनिरपेक्षता आदिवासी जनजातिहरूले उठाउँदै आएको मूल मुद्दामध्ये एक हो भने यो अत्यन्त न्यायोचित विषय पनि हो, किनकी नेपाल हिन्दू धर्मावम्बीहरू मात्र रहेको देश होइन र राज्यको कुनै धर्म हुँदैन पनि बरु यो नागरिकको आ-आफ्नो वैयक्तिक आस्था र स्वतन्त्रताको कुरा हो । त्यस्तो कुरामा राज्यले कुनै एक धर्मलाई काखीच्याप्ने कुराले अन्य धर्म सम्प्रदायमाथि विभेद मात्र हुने होइन अन्याय पनि हुन्छ । त्यसैले नेपाल धर्मनिरपेक्ष राज्य घोषणा गरिनुपर्दछ र राज्यको राष्ट्रिय गान, राष्ट्रिय चिन्ह वा प्रतीकहरू बहुलसांस्कृतिक मान्यताका आधारमा बन्नुपर्दछ । मुलुकका सबै जातजाति, धर्म सम्प्रदाय एवं भाषाभाषीहरूका आस्था, आकांक्षा र भावनाले राज्यको हर क्षेत्रमा समान रूपमा ठाउँ पाउनुपर्दछ ।^१ त्यसो त “सयौं थुंगा फूलका हामी एउटै माला नेपाली.....” भन्ने राष्ट्रिय गानलाई नेपाल सरकारले अनुमोदन गरिसकेको सर्ववीदित नै छ ।

२०१७ सालमा पञ्चायती व्यवस्था लागू भएपछि जारी संविधानमा- “नेपाल एउटा स्वतन्त्र, अविभाज्य र सार्वभौम सम्पन्न राजतन्त्रात्मक हिन्दू अधिराज्य हो ।”^२ भनी स्पष्ट नेपाललाई हिन्दू राष्ट्रको दर्जामा पुऱ्याइयो । वैधानिक रूपले हिन्दूधर्मले बढावा पाएपछि अन्य धर्महरू पाखामा पर्नु स्वाभाविक नै हो । ०४६ सालको आन्दोलन सफलपश्चात् २०४७ सालको संविधान जारी हुनुअगाडि धर्मनिरपेक्षताको आन्दोलन नै भएको थियो । भिक्षु अमृतानन्दको नेतृत्वमा धर्मोदय सभाले अगुवाइ भूमिका निभाउँदा आदिवासी जनजाति

महासंघको सशक्त भूमिका देखियो । ०४७ सालको संविधानमा हिन्दू राष्ट्रको एकाधिपत्य अन्त्य गरी धर्मनिरपेक्ष राष्ट्रको समूचित व्यवस्थाका लागि देशव्यापी रूपमा आन्दोलन मच्चियो, अनेकौं दबावमूलक कृयाकलाप गरिए । वि.सं. २०४६ आषाढ १६ गते धर्मनिरपेक्षताको मागसहित लाखौं जनताको सहभागितामा विशाल शान्ति पदयात्रा निस्की संविधान सुभावा आयोगलाई सुभावायुक्त ज्ञापनपत्र बुझाइएको थियो । त्यतिबेला संविधान निर्माताहरूबाट हिन्दूराष्ट्र नबनाइने भावना व्यक्त भएपनि अन्ततः २०४७ कार्तिक २३ गते नेपाल अधिराज्यको संविधान जारी हुँदा- “नेपाल एक बहुजातीय, बहुभाषिक, प्रजातान्त्रिक स्वतन्त्र, अविभाज्य, सार्वभौम सम्पन्न, हिन्दू, संवैधानिक राजतन्त्रात्मक अधिराज्य हो ।”^३ भनी पुनः धर्मनिरपेक्षवादीहरूका लागि राज्यबाट न्यायिक व्यवहार गरिएन । भनिन्छ नेपाल राष्ट्रलाई हिन्दू धर्मसापेक्ष बनाउन दरवारले दिएको दबावको अगाडि संविधान निर्माताहरूको केही जोड चलेन फलस्वरूप नेपाल पुनः हिन्दू राज्यमै सीमित रहन पुग्यो ।^४ नेपाल पुनः हिन्दू राज्यमै सीमित रहन पुगेको कुरालाई सूर्य थापाले यसरी जानकारी गराएको छ- “संविधान निर्माणको बखत नेपाल हिन्दू संवैधानिक राजतन्त्रात्मक मुलुक हो या हिन्दू संवैधानिक राजतन्त्रात्मक मुलुक भन्ने सम्बन्धमा ‘...कमा’ को निकै विवाद चलेको थियो । यो विवाद चर्केर सर्वोच्च नेता गणेशमान सिंहको तहमा समेत पुगेको बताइन्छ । र उहाँले हिन्दू र संवैधानिक राजतन्त्रात्मक शब्दको बीचमा ‘कमा’ धप्ने पक्षमा जिद्दी गर्नुभएको कारण, मूलतः दरवारको रूचीमा नेपाल हिन्दू राष्ट्र हुन पुगेको हो । अन्यथा हिन्दू संवैधानिक राजतन्त्र हुने तर मुलुक हिन्दू अधिराज्य नहुने कुरा मस्यौदामा स्पष्ट उल्लेख थियो ।”^५ जे होस्, राज्यले सम्पूर्ण धर्मलाई समानुपातिक ढङ्गबाट कसैलाई काखा र कसैलाई पाखा पार्ने व्यवहारस्वरूप हिन्दूराष्ट्र घोषणा गरेपनि धर्मनिरपेक्षताको आन्दोलन जारी रह्यो । थेरवादी बौद्ध संस्था तथा जनजाति

१ राज्यको पुनर्संरचना र नयाँ संविधान निर्माणको प्रश्न: अवधारणा र प्रकृया, आदिवासी जनजाति समन्वय समिति, वि.सं. २०६२, पृ. १५ ।

२ नेपालको संविधान २०१९, धारा ३ (१), श्रीष चन्द्र रेग्मी, नेपाल सरकार र राजनीति, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, वि.सं. २०५६, पृ. ३१३ ।

३ नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७, धारा ४ (१), ऐजन्, पृ. ३५४ ।

४ डा.सानुभाई डंगोल, “धर्मनिरपेक्षता र यसको उपादेयता” कार्यपत्र, (काठमाडौं : थे.दा.के.प., वि.सं. २०६२), पृ. १८ ।

भहासंघको विरोध कार्यक्रमहरू विभिन्न स्वरूपमा निरन्तर जारी नै रह्यो । राज्यले सबै धर्मप्रति समभाव राखोस् भनी नेपाली धेरवादी प्रकाशन एवं सम्बद्ध पक्षले निरन्तर अभियान चलाइ नै रहे ।

जनआन्दोलन ०६२/६३ को लगत्तै परिवर्तित नेपाली राजनीतिक वृत्तले हरक्षेत्रमा ठूलो परिवर्तनका लागि खाका कोरिदिएको छ । २०६३ जेष्ठ ४ गते प्रतिनिधि सभाको घोषणा लगत्तै प्रतिनिधि सभा सार्वभौम सम्पन्न भएको ठहर गर्दै “नेपाल धर्मनिरपेक्ष राज्य हुनेछ” भनी ऐतिहासिक घोषणा गरियो । यसपछि धर्मनिरपेक्षवादीहरूलाई राहत हुने देखियो । यसरी नै नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ लागू भएपछि स्पष्टतः “नेपाल एक स्वतन्त्र, अविभाज्य, सार्वभौमसत्ता सम्पन्न, धर्मनिरपेक्ष, समावेशी र पूर्ण लोकतान्त्रिक राज्य हो ।”^५ भनी घोषणा गरिसकेको छ । यसरी नै “राज्यले नागरिकहरूका बीच धर्म, वर्ण र जात, जाति, लिङ्ग, उत्पत्ति, भाषा वा वैचारिक आस्था वा तीमध्ये कुनै कुराको आधारमा भेदभाव गर्ने छैन ।”^६ भनी अन्तरिम विधानमै स्पष्ट उल्लेख गरिसकेको छ ।

अन्तरिम संसदबाट धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र घोषणाको लगत्तै धर्मनिरपेक्षताको विरोधमा पर्चावाजी, जुलुश, धर्ना, चक्काजामजस्ता विरोधजन्य गतिविधि पनि भए भने यसको समर्थनमा खुशियाली गर्दै दिपावली पनि मनाइए । विश्व हिन्दू महासंघ, राष्ट्रिय समिति काठमाडौंले “हिन्दू राष्ट्र नै कायम गरिनुपर्ने” जिकिरसहित खुला-पत्र प्रकाशन गरे ।^७ यसरी अन्तरिम संविधानमा धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र नेपाल भनी स्पष्ट उल्लेख भैसकेपछि हिन्दूवादीहरूले विरोध जनाएपनि बहुआयामिक क्षेत्रमा यसको रचनात्मक एवं सकारात्मक प्रभाव देखिएको छ । तर धर्मनिरपेक्ष राष्ट्रको स्वरूपमा भने विधानतः निरपेक्ष भनिएतापनि खासै राज्यस्तरबाट प्रत्यक्षरूपमा परिवर्तित व्यवहार देखाउन सकेका छैनन् भने सम्पन्न संविधान सभाको चुनावपछि बन्न गइरहेको नयाँ संविधानमा पुनः धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र नेपालको व्यवस्था कायम होला नै भनी ढुक्क हुनेहरू पनि छन् भने ढुक्क हुन नसकेकाहरू पनि छन् भने यसका लागि धर्मनिरपेक्षवादीहरूले सजग र

सतर्कताका साथ जनजागरणमूलक अभियानमा निरन्तरता कायम गर्दै जानेतर्फ लागि रहनु पर्छ, यो अपरिहार्यता एवं आजको आवश्यकता पनि हो ।

बुद्धजन्मभूमि राष्ट्र नेपालकै वर्तमान परिवेशलाई हेर्ने हो भने समस्त नेपाली जनमानसमा अब त पक्कैपनि दीगो सुखशान्ति छाउने हो कि भन्ने आशा पलाएको यथार्थता हो । राजनीतिक परिवृत्तीय भाषामा भन्नुपर्दा एक युगमा एक पटक मात्र आउने राज्यको सम्पूर्ण संरचनात्मक ढाँचा रूपि मुहार फेर्ने संविधान सभाको चुनाव हाम्रो राष्ट्रमा शान्तिपूर्ण तवरमा सम्पन्न भएको सबैलाई थाहा भएकै हो । नेपाली जनता परिवर्तन चाहन्छ भन्ने कुरा सम्पन्न संविधान सभाको जनदेशले स्पष्ट पारेको छ । जनताकै हातबाट कोरिने आगामी जनस्तरीय संविधानका धाराहरू परिवर्तनका वाहकको रूपमा अगाडि आउने छन् भने त्यसैखाका अनुरूप राष्ट्र, जनता, राष्ट्रीयता, सार्वभौम आदि आधारभूत अधिकार सुनिश्चित हुनेतर्फ सबै परिवर्तनगामी जनता लोकतान्त्रिक संघीयगणतन्त्रात्मक राज्यको पुनःसंरचना हेर्न आशावादी भएर प्रतिक्षारत छन् ।

सम्पन्न संविधान सभाको मतदानपछि नयाँ युगको थालनी सँगसँगै नवयुगीन शक्तिहरू पनि उदाएका छन् । यतिबेला जीतको उन्मादले, मात्तिनु र हारबाट हतासपूर्ण मानसिकताले आत्तिनुजस्ता प्रतिकूल एवं खतरनाक अवस्थाबाट समस्तजनले सजग एवं सचेतता तथा सावधानी अपनाउनु पर्छ । हुन त संविधान सभा भन्नु नै सबै नेपालीको महान जीत हो भन्ने समष्टिगत भावनाको विकास गरी आत्मसात गरिनु पर्छ । तैपनि हाल यथास्थीतिवादी, आमूल परिवर्तनवादी, संशोधनवादीलगायतका बीचमा द्वन्द्वात्मक परिस्थिति देखापर्नु स्वाभाविक पक्ष नै हुन् । तर देश, काल र परिस्थितिलाई नजरअन्दाज गर्न नसक्ने दम्भी एवं एकलकाँटेहरू बढारिदैजानु स्वाभाविक नै हुन् । राष्ट्र वा राज्यले सम्पूर्ण जातजाति, भाषाभाषी, संस्कृति, धर्म, लिङ्ग आदि समग्र पक्षलाई समेटिएर पूर्ण समावेशीय रूपबाट अगाडि बढ्नु आजको आधारभूत पक्ष हुन् ।

सार्वभौम नेपाली जनताका आधारभूत अधिकारलाई

५ सूर्य थापा, विश्वमा राजतन्त्रः उत्थान, पतन र भविष्य, (काठमाडौं: नवयुग प्रकाशन प्रा.लि., वि.सं. २०६०), पृ. ८१ ।

६ नेपालको अन्तरिम संविधान-२०६३, भाग १, धारा ४ (१) । (काठमाडौं : न्यू प्रसिद्धि कानूनी परामर्श तथा प्रशिक्षण केन्द्र, वि.सं. २०६३), पृ. २७ ।

७ नेपालको अन्तरिम संविधान-२०६३, भाग ३, धारा १२ (३) ।, ऐजन, पृ. २९ ।

८ कान्तिपुर राष्ट्रिय दैनिकमा प्रकाशित समाचार, २०६३ जेष्ठ २० गते ।

सुनिश्चित गर्नु सम्बद्ध सबैको दायित्व पनि हो। वास्तवमा जनआन्दोलन ०६२/६३ पश्चात् नेपालमा लोकतान्त्रिक गणतन्त्रीय सङ्घात्मक राज्य प्रणालीमा प्रवेश गर्न नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ ले जुन मार्गदार खुलाइदिएको छ, त्यसैलाई आधार मानी अझ संविधान सभाबाट परिमार्जित एवं परिष्कृत संविधान प्रदत्त हुने भनी नेपाली जनताले चाहना राख्नु स्वाभाविक पक्ष हुन्। नयाँ नेपालको सपना सबैले बुनेका त छन् तर ती सपना विपनामा देख्न प्रतिक्षा गर्दै पर्ने हुन्छ र त्यसका लागि सम्बद्ध सबै सबै रचनात्मक रूपमा जिम्मेवार हुनसक्नु पर्छ। जादुगरीको जादू र चाटकीको चटकभै अब नयाँ नेपाल झुल्किने छ भनी सोच्नु बुद्धिमत्ताको विषय हुने छैन। यसको पूर्णताका लागि त हामी सबैले हृदय परिवर्तन गर्दै हामी आफै सच्चिएर सुधारिएर अगाडि बढ्नै पर्छ। परिणामतः गन्तव्यमा पुग्न सकिने हुन्छ।

गणतन्त्रात्मक धर्मनिरपेक्ष राज्यका रूपमा आसन्न संविधान सभाबाट प्रदत्त हुने संविधानमा स्पष्टतः उपरोक्त धाराको व्यवस्था हुने नै छ भनी आश्वस्त भइरहँदा अझैपनि निम्न उल्लेख्य अफावहरू प्रकाशनमा आएका छन्- “विश्व हिन्दू महासंघको २०औं महासम्मेलनका सहभागीले नेपाललाई हिन्दूराज्य बनाउन जोड दिएका छन्। माओवादी अगाडि आउनु नेपालको अखण्डता र स्थिरताका लागि खतरा रहेको टिप्पणी गर्दै उनीहरूले अन्तरिम सरकारले धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र घोषणा गर्न नमिल्ने जिकिर गरे। उत्तर प्रदेशको बलरामपुरमा २०६५ बैशाख १४ गते सुरुभएको महासम्मेलन उद्घाटनका वक्ताहरूले नेपालको प्रतिकूल परिस्थितिलाई अनुकूल बनाउन हिन्दूराज्य बनाउनु पर्ने धारणा राखेका हुन्। उनीहरूले हिन्दूधर्म संस्कृति जोगाउन सबै हिन्दू एक हुनुपर्नेमा जोड दिए। विश्वहिन्दू परिषद्का अन्तर्राष्ट्रिय अध्यक्ष अशोक सिंघलले हिन्दूसमाजको अपमान गर्न प्रयत्न भइरहेको र त्यसको ज्वलन्त उदाहरण नेपालमा देखिएको आरोप लगाए। हिन्दूराष्ट्र नेपाललाई अन्तरिम सरकारले धर्मनिरपेक्ष घोषणा गर्नु हाम्रो धर्म संस्कृतिलाई विनाश गर्ने खुला चुनौति हो। उनले भने उनले नेपाल हिन्दूराष्ट्र नभए उसको अस्तित्व नै मेटिन सक्ने टिप्पणी गर्दै त्यसका लागि एउटा मोर्चा आवश्यक भएको बताए। महासंघ अन्तर्राष्ट्रिय समितिका अध्यक्ष भरत

केशर सिंहले नेपालको राजनीतिक संक्रमणबाट महासंघले ठूलो चुनौति सामना गर्नु परेको बताए। भारतका पूर्व केन्द्रीय मन्त्री डा. सुब्रमन्यम स्वामीले नेकपा माओवादीबाट भारतको आन्तरिक सुरक्षामा समेत खतरा हुने आरोप लगाए।” यसरी परिवर्तित परिप्रेक्षमा पनि अति हिन्दूवादी मानसिकता एवं चरित्रानुरूप जनमानसमा भ्रम एवं त्रसित तथा आक्रान्त पार्ने प्रत्यक्षअप्रत्यक्ष कृत्याकलाप अझै भएगरेका छन्, यसप्रति धर्मनिरपेक्षवादीहरू सजग एवं सतर्कतापूर्वक अगाडि बढ्नु आवश्यक छ।^१

जे होस्, आसन्न संविधान सभाले “नेपाल एक स्वतन्त्र, अविभाज्य, सार्वभौमसत्ता सम्पन्न, धर्मनिरपेक्ष, समावेशी र पूर्ण लोकतान्त्रिक राज्य हो।”^{१०} “राज्यले नागरिकहरूका बीच धर्म, वर्ण र जात, जाति, लिङ्ग, उत्पत्ति, भाषा वा वैचारिक आस्था वा तीमध्ये कुनै कुराको आधारमा भेदभाव गर्ने छैन।”^{११} यसलाई वैधानिक तवरबाट लालमोहर लगाउन बाँकी नै छ। अफवाह फैलाउनेहरू संघीय गणतन्त्रात्मक राष्ट्र भएपनि नेपाललाई धर्मनिरपेक्ष राष्ट्र बनाउनु हुँदैन भन्ने भ्रम फैलाइरहेका छन्। यसप्रति हामी सबै सजगतापूर्वक अगाडि बढ्नु छ। धर्मनिरपेक्षताको सुनिश्चिततासँगै हुक्क हामीले त्यसको प्राप्तिसँगै हामी बौद्धहरूको दायित्व र भूमिका बारे अहिले स्पष्ट खाका कोर्नु आवश्यक छ। रणनीतिक तवरबाट अगाडि बढ्दा धर्मनिरपेक्षता सवाललाई उचित संरक्षण, संवर्द्धन, सदुपयोगपूर्ण संचालन गर्ने द्वार खुल्दैजाने हुन्छ। जे होस् राष्ट्रको सर्वाङ्गिन विकासका लागि सर्वथा नयाँ द्वाररूपि आसन्न संविधान सभाबाट दूरगामी निकास दिनेतर्फ सम्पूर्ण राष्ट्रप्रेमी जनताको जनादेशलाई कदर गर्न संविधान सभासद्विधायकबाट रचनात्मक योगदान दिनु आजको सबैभन्दा महत्वपूर्ण मुद्दा भएको छ। विग्रह र विवाद, विखण्डन र विभेदिकरण होइन सहमति र समीकरणीय ढंगबाट जीत र हारलाई गौण मानी दलीय स्वार्थभन्दा माथि उठी राष्ट्र र नेपाली जनताको हित, सुख र शान्ति तथा राजनीतिक स्थिरताका लागि सम्बद्धपक्ष हामी सबै सबै जुटौं अनि स्थायी शान्तिको सुनिश्चितता छाउँदै जानेहुन्छ, नेपालको मुहार नै फेरिने हुन्छ, विकास र दीगो शान्ति प्राप्तिसँगै विकासोन्मुख नेपाल विकसित राष्ट्रमा गगिन पुग्छ। ■

१ कान्तिपुर राष्ट्रिय दैनिकमा प्रकाशित समाचार, २०६५ बैशाख १५ गते।

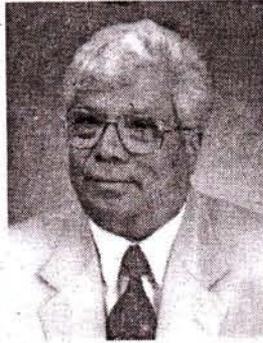
१० नेपालको अन्तरिम संविधान-२०६३, भाग १, धारा ४ (१)। (काठमाडौं : न्यू प्रसिद्धि कानूनी परामर्श तथा प्रशिक्षण केन्द्र, वि.सं. २०६३), पृ. २७।

११ नेपालको अन्तरिम संविधान-२०६३, भाग ३, धारा १२ (३)।, ऐजन्, पृ. २९।

The matter of religious seclusion

Prof. SUWARNA SAKYA
OMBAHAL, KATHMANDU

Religion is self-secluded for human being. Religion is the matter of personal fate. This doesn't happen with enforcement. The change of religion means the change of conduct. The conduct depends on the desire and attitude of man. Religion is only the religion but not assets of anyone.

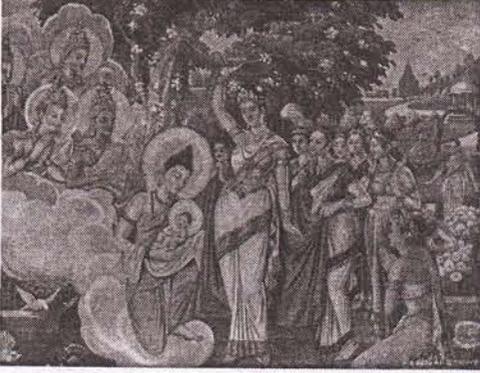
Lord Buddha has not added any adjective before or after the term "Religion". Since it is a sermon of Buddha and called it the religion of Buddha or Buddhism. Similarly different types of religion according to different types of principle and fate have been named accordingly. For example, Hinduism, Christianity and Muslim. The once own religion is relative to its individual. Relativity doesn't mean that others should follow the religion of particular individual and it doesn't also mean that religious secularity means one can do what so ever he likes to the state and public.

Religion can be of any race. It is not necessary that everyone should regard all races. Every ethnic sect is for one's own sake. We cannot impose our ethnical matter to others. The meaning of ethnicity means the matter of own ethnic race. Similarly, those people are considered racial who think that their substance is only great and considered some other's ethnicity as minor thing. Therefore, it will be the matter of one particular race as the religion of the state in the multi religion of the state in the multi

religious country. Let there be no partiality, it is needed to keep the demand of religious and the state need to announce it as religiously secular nation.

When everybody has their own religious scripture, how can we impose the matter of skandapurān, the Hindu religious scripture, it is not necessary that all religious devotees should follow it. When this much is obvious then will it be proper to remain the controversy of religious secularity and relativity? We can say that it is natural that one's own religion is secular to oneself. The propaganda of religious secularity and relativity is not necessary as it will be self blindness when Hindu's considers religion that is described in mythology, the Veda's recollections and Muslims considered their religion that is described in Qurana and similarly other religious devotee will considered that is described in their perspective scriptures. No one should bother of everyone follow the same religion in a particular nation. When there will be no similar conception in a single state then we cannot impose the matter of religion to others. This issue of religious secularity becomes considerable to public. Buddha is race-less humanistic great-learned man. There is no necessity to remain the periphery of religious secularity and relativity. The welfare and well being of all is the way welfare alleyway of Buddha. ■

२५५३ औं बुद्ध-पूर्णिमाको
शुभ-उपलक्ष्यमा
हार्दिक मंगलमय शुभकामना
ब्यक्त गर्दछौं

जीतवन विहार, थानकोट

we wish peace, progress
and happiness to all on the
occasion of 2553rd
Buddha Purnima .

Supreme School Family
Bhagawan pau, Swayambhu
Phone: 016203384

हार्दिक समवेदना

अनिच्चावत संखारा उत्पादवय धम्मिनो
उपज्जित्वा निरुक्कन्ति तेसं वूपसमोसुखो ।

जन्म :

बि.सं. १९९३ जेष्ठ १७ गते

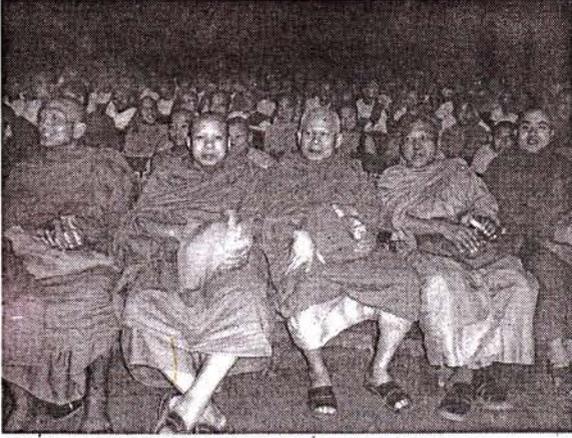
दिवंगत :

बि.सं. २०६६ साल बैशाख १६ गते

स्व. श्री दरशथ मुनि शाक्य

यस संघका भू.पू. अध्यक्ष तथा वर्तमान सल्लाहकार श्री दरशथ मुनि शाक्य ज्यू दिवंगत हुनु भएकोमा वहाँ को सुखावती भुवनमा बास तथा शोक संतप्त परिवारमा धैर्यधारण गर्ने शक्ति श्री भगवान बुद्धबाट प्राप्त होस भनि हार्दिक प्रकट गर्दछौं ।

रत्नमान बज्राचार्य
का.वा. अध्यक्ष एवं
ज्ञानमाला संघ परिवार
आनन्द विहार तानसेन

पाठ्यसामग्री पनि उक्त समितिबाट नै प्रकाशित गरिएको थियो त्यस्तै नेपाली भाषामा भिक्षु बनाउनका लागि आवश्यक रहेको कम्मवाचा ग्रन्थ पनि सोहि अवसरमा सुखी होतु नेपालले प्रकाशित गरेको थियो

साताभरि नै भिक्षु संघबाट विहान/बिहान धर्मदेशनाका साथसाथै त्रिपिटक संभ्रानन गरिएको थियो भने दिनको साँझ/साँझ विशिष्ट अतिथिको रूपमा पाल्नुभएका भन्तेज्यूहरूबाट धर्मदेशना गरिएको थियो ।

साताको अन्तिम दिन परियत्ति शिक्षा अध्ययन गर्ने विद्यार्थी, शिक्षक र बौद्ध विद्वानहरूबीच आपसी सहयोग र समझदारीका लागि सो समितिकै व्यवस्थापनमा दोस्रो बृहत् परियत्ति भेलाको आयोजना गरियो । सो बृहत् भेलामा विभिन्न केन्द्रहरूबाट आध्यात्मिक प्रतिभा प्रस्तुति गरियो भने यसका साथै चित्रकला प्रतियोगिता र पुस्तक प्रदर्शनी कार्यक्रमको पनि आयोजना गरी अन्तिममा भिक्षु ज्ञानपूर्णिक महास्थविरलाई महामहिम राष्ट्रपति रामवरण यादवले अभिनन्दन पत्र हस्तान्तरण गर्नुभयो भने उहाँलाई नेपालका ख्यातिप्राप्त विभिन्न ११४ बौद्ध संघसंस्थाले उहाँको योगदानको कदरस्वरूप अभिनन्दन गरिएको थियो ।

त्यस्तै शंखमूलस्थित अन्तर्राष्ट्रिय भावना केन्द्रमा उहाँकै आचार्यत्वमा भन्ते गुरुमाँहरूका लागि ध्यान शिविर पनि सञ्चालन गरिएको थियो ।

पश्चिमाञ्चलमा विशेष धर्मदेशना

३ वैशाख

भिक्षु ज्ञानपूर्णिक महास्थविर स्वर्ण दिवस समारोहको निमन्त्रणामा पाल्नुभएका श्रीलंकाका प्रख्यात अरगमहापण्डित

कोतुगोड धम्मावास महास्थविरले काठमाडौं लगायत पश्चिमाञ्चल क्षेत्रमा धर्मउपदेश गर्नुभएको छ ।

भिक्षु ज्ञानपूर्णिक महास्थविर, बर्माका अरगमहापण्डित भिक्षु उ.सागरभिवंस तथा कोतुगोड धम्मावास महास्थविरलाई लुम्बिनी भ्रमणमा जानुहुँदा विकास कोषका सदस्य सचिव आचार्य कर्मासाङ्गो तथा अन्तर्राष्ट्रिय बौद्ध समाजका अध्यक्ष भिक्षु मैत्री महास्थविरले स्वागत गर्नुभयो ।

त्यही अवसरमा लुम्बिनीस्थित बुद्धमाया गार्डेन होटेलमा निर्मित कन्फरेन्स हललाई उद्घाटन गरियो ।

सिद्धार्थ बौद्ध समाजको आयोजनामा भैरहवाको पुष्पकीर्ति विहारमा धर्मदेशना कार्यक्रम सम्पन्न भयो । श्रीलंकाली महास्थविर भन्तेबाट भएको धर्मदेशनालाई भिक्षु मैत्री महास्थविरले नेपालीमा अनुवाद गर्नुभएको थियो । यसरी नै अन्तर्राष्ट्रिय बौद्ध समाज, लुम्बिनीको आयोजनामा धर्मदेशना तथा अभिनन्दन समारोह सम्पन्न भयो । त्यसबेला भाषानुवाद समाजका अध्यक्ष भिक्षु मैत्री महास्थविरले गर्नुभयो ।

बुटवलस्थित पद्मचैत्य विहारमा पनि भिक्षु कोतुगोड धम्मावास महास्थविरले धर्मदेशना गर्नुभयो । त्यहाँ न्याली सहित शोभायात्रा गरी अतिथिहरूलाई स्वागत गरियो । साथै त्यहाँका संघसंस्थाहरूबाट उपहार प्रदान गरेको थिए । धर्मदेशनाको अनुवाद भिक्षु मैत्री महास्थविरले गर्नुभयो ।

यसरी नै पोखराको सभागृह तथा कलेजहरूमा भिक्षु कोतुगोड धम्मावास महास्थविरले विशेष धर्मप्रवचन गर्नुभयो । धर्मशीला बुद्ध विहार, धर्मोदय कास्की, बौद्ध अर्घौंसदन लगायत संस्थाहरूको पहलमा सम्पन्न सो कार्यक्रममा अनुवादकार्य भिक्षु मैत्री महास्थविरले गर्नु भयो ।

बोधिचर्या विहारय् बुद्धपूजा

५ वैशाख, वनेपा ।

भौतया बोधिचर्या विहारय् परियत्ति अध्ययन यानाचर्वापि विद्यार्थीपिन्त स्वयम्भू धर्मपासाः पुचःपाखें बुद्धपूजा यासें अन अध्ययन यानाचर्वापि विद्यार्थीपिन्त शैक्षिक सामाग्री भिक्षु महासंघया अध्यक्ष, बोधिचर्या विहारया प्रमुख श्रद्धेय भिक्षु बोधिसेन महास्थविरयात लःल्हाना ब्यूगु जुल । धर्मदेशना नापनापं सहभागी पासापूचःया नायः पुष्परत्न तुलाधर या सभापतित्वय् सफू लःल्हां ज्याङ्गवः जुगू खः । प्रकाश तुलाधरपाखें लसकुस न्वचु, स्वयम्भू ज्ञानमाला भजन खःलया

छ्यात्रजे रमेश मानन्धर, पुष्पमान डङ्गोल, बोधिचर्या विहार परियत्ति केन्द्रया व्यावस्थापक बुद्धरत्न मानन्धरपाखें मन्तव्य प्वंकुगु खः ।

भिक्षु कोटगोड धम्मावास महानयक महास्थवीर अभिनन्दन वैशाख ६, काठमान्डौ ।

श्रीलंकाबाट पाल्नुभएका भिक्षु कोटगोड धम्मावास महानयक महास्थवीरले नेपालमा थेरवाद बुद्धधर्म प्रचार प्रसारमा गर्नु भएको योगदानको कदर स्वरूप एक कार्यक्रमका बीच अभिनन्दन गरियो ।

आनन्दकुटी विहारको आयोजनामा महानायक धम्मावासलाई अभिनन्दन पत्र पनि प्रदान गरिएको थियो । आनन्दकुटी विहारका प्रमुख भिक्षु कुमार काश्यप महास्थवीरले

श्रद्धेय भिक्षु कोटगोड धम्मावास महानयक महास्थवीरले अभिनन्दनपत्र ग्रहण गर्नुहुँदै ।

प्रदान र विहार गुठीका अध्यक्ष भिक्षु मैत्रीले अभिनन्दन पत्र पढ्नुका साथै धम्मावास भन्तेले गर्नु भएको योगदानको वारे प्रकाश पार्नु भयो ।

प्रमुख अतिथि भिक्षु कोटगोडले अभिनन्दन समारोहमा विश्वमा बुद्धधर्मलाई निरन्तर अगाधि बदाउन युवावर्गलाई सक्रियबनाउनु पर्नेमा जोड गर्नु भयो । श्रद्धेय भन्ते आफु नेपालमा १९ पटक भ्रमण गरेको स्मरण गर्नु हुँदै नेपालमा अहिले बुद्धधर्मको बढी विस्तार र प्रचार भएकोमा खुसी व्यक्त गर्नु भयो ।

सोही अवसरमा प्रमुख अतिथिलाई विभिन्न बौद्ध

संस्थाहरूबाट उपहार पनि प्रदान गरिएको थियो ।

कार्यक्रममा पूर्व मन्त्री राकृष्ण ताम्राकारले आनन्दकुटी विहारमा रहेको बुद्धको अस्थि ल्याउनको लागि श्रद्धेय भन्तेले गर्नु भएको योगदान वारे चर्चा गर्नु भयो ।

सोहि अवसरमा श्रीलंकाली राजदुत हेवर्ले पनि आफ्नो मन्तव्य राख्नु भएको थियो । भने संघ उपनायक भिक्षु अश्वघोष महास्थवीरले सभापतिको आशान ग्रहन गर्नु भएको थियो ।

साही दिन आनन्दकुटी विहारमा एहिपस्सीक परिवेनको समुघाटन, तीन जना श्रामणेर उपसम्पदा, ८ जना नयाँ प्रव्रज्या पनि गर्नुभयो ।

पाल्पा बुद्धजयन्ती समारोह समिति वैशाष १३ तानसेन, पाल्पा ।

२५५३ औं बुद्धजयन्ती भव्य रुपमा मनाउन छत्रराज शाक्यको अध्यक्षतामा ४७ सदस्यीय “बुद्धजयन्ती मूल समारोह समिति, पाल्पा” गठन गरिएको छ । पाल्पाका आनन्द विहार, महाचैत्य विहार, बुद्ध विहार होलाङ्गदी, महाबोधि विहार, धर्मचक्र विहार, सन्तोके बौद्ध गुम्बा चिर्तुङधारा, दीपज्योति बुद्ध विहार बौद्ध गुम्बा ७ वटै विहारहरूमा १५ वटा बौद्ध संघसंस्थाहरूको सक्रिय आयोजनामा पालै पालो सबै विहारहरूमा विहान ज्ञानमाला भजन, शील प्रार्थना, बुद्ध पूजा, धर्मदेशना प्रवचन हुनेछ । साथै सामूहिक विपश्यना ध्यान अभ्यास, शान्ति पद यात्रा, प्रभात फेरी, शान्तिदीप यात्रा, बौद्ध हाजिरी जवाफ प्रतियोगिता, बौद्ध चित्रकला प्रतियोगिता, दृष्टि विहीनलाई भोजन दान, विद्यार्थीलाई खीर दान, विद्यार्थीलाई शैक्षिक सामग्री प्रदान, अस्पतालका विरामीहरूलाई खाद्य सामान वितरण, नेपालमा पहिलो पटक भगवान बुद्धको जन्म देखि देखि महापरिनिर्वाणसम्म बुद्धजीवनीसंग सम्बन्धित ६० वटा ठूला मूर्तिकला प्रदर्शनी, वैशाष पूर्णिमाका दिन बाजागाजा भजनसहित भगवान बुद्धको भव्य रथ यात्रा र साभै नगरमा दिपावली गरि भव्य रुपमा मनाइने भएको छ ।

मरणानु स्मृति ध्यान यायेमागु देशना यल

लायकुलि च्वंगु विश्व मैत्री विहारय् पञ्चशील ग्रहण तथा बुद्ध पूजा लिपा जूगु बौद्ध सभाय् अनागारिका सुजातान सीनावने मानि धका लुमकलकि अभिमानी ल्वमयेगु द्वेष मोह पाखें वचे जुइ फइगु देशना याना विज्यात ।

दिलशोभां शील पालन यायेफतकि तिति अनित्य दुःख
अनात्मा बोध याना ध्यान यायेफई धका न्ववानादीगु ज्याइवल्यु
प्रेमबहादुरं लसकुश याना दीगु खःसा चन्द्र शीला गुरुमानं
आसिर्वाद विया विज्यात ।

ध्वया न्हयव विहारया न्वकु दिवंगत हेराकाजि सुजिकाया
किपालयु खाता स्वां देछासे छगू मिनेट मौन धारण च्वना
श्रद्धाञ्जली अर्पण यागु जुल ।

सम्पादक भन्ते जापान प्रस्थान

बैशाख २३ काठमाडौं

नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक पत्रिका
आनन्दभूमिका सम्पादक भिक्षु कोण्डन्य २५५३ औं बुद्ध
पूर्णिमाको अवसरमा हुने कार्यक्रममा सहभागी हुन
जापान तर्फ जानुभएको छ । नेपा इन्टरनेशनल फेरम,
जापानको आयोजनामा हुने विभिन्न कार्यक्रममा सहभागी
हुनु त्यस तर्फ जानु भएको हो । श्रद्धेय भन्तेका साथ
साहायक आचार्य नानी मैया मानन्धर लगाय तीन सदस्य
टोली त्यस तर्फ जानु भएको छ । कार्यक्रम तीन हप्तासम्म
हुने जानकारी प्राप्त भएको छ । ■

Best Wishes

*on the auspicious occasion
of the
2553rd Veshakh Purnima*

Titanic Manpower Supplier (P) Ltd.

G.P.O. Box: 19904, Basundhara
Chakrapath, Kathmandu, Nepal
Tel.: 4353252, Fax: 00977-1-4362901
Email: titanic@mos.com.np

Website: www.titanicmanpower.com

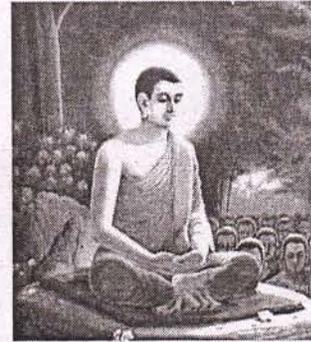
Best Wishes

*on the auspicious occasion
of the
2553rd Vaisakh Purnima*

Amrit Dhamma School
Anandakuti Vihar,
Swoyambhu

२५५३ औं बुद्धपूर्णिमाको उपलक्ष्यमा
सम्पूर्ण प्राणिहरूको सुख समृद्धी एवं
सफलताको कामना गर्दछौं ।

चतुर्बहमा विहार, मातातीर्थ

बुद्ध दर्शन र शाश्वत शान्ति

गोहेन्द्र भूषण पोखरेली

अन्धलाई आँखाँ दिने, अन्धकारको निर्मूल गर्ने,
राजादेखि रङ्ग समेत विश्वलाई बाटो देखाउने,
त्यो उज्यालो बत्ती कुन हो ? त्यो बलियो शक्ति कुन हो ?
“गौतम बुद्धको बुद्धत्व हो । मानव मनको मैत्रीत्व हो ।”

रागद्वेष अनि लोभ मोहको, हारजीत अनि मारहरूको,
भुमरीभिन्न फनफनी घुम्दै, आत्तिएर बाँचिरहेका
पतितहरूकन पावन गर्ने,
त्यत्तो मनको आस्था कुन हो ? त्यस्तो सच्चा शास्ता कुन हो ?
“गौतम बुद्धको बुद्धत्व हो ? मानव मनको मैत्रीत्व हो ।”

रोवरवाफले सजाउँदा पनि, सत्तासम्पत्तिले उठाउँदा पनि,
धरिथरिका विषय सुखको गुलियो नुनिलो रस पिलाउँदा पनि,
प्यास नमेट्ने अन्तस्करणको

प्यास मेटाउने पानी कुन हो ? आत्मज्ञानको नानी कुन हो ?
“गौतम बुद्धको बुद्धत्व हो । मानव मनको मैत्रीत्व हो ।”

विश्व विशाल भण्डारहरूमा, तितामीठा व्यञ्जन सब छन्,
सज्जन-दुर्जन, शान्तिअशान्ति, राम्रानराम्रा मार्गहरू छन् ।
त्यसमा विवेकी कसी लगाउने
भित्री नयनको ज्योति कुन हो ? अन्तर मनको मोति कुन हो ?
“गौतम बुद्धको बुद्धत्व हो । मानव मनको मैत्रीत्व हो ।”

तीर, तरवार र क्षेप्यास्त्रहरूले जित्न नसक्ने युद्धहरूलाई
रक्तस्त्रिजित विजयहरूले दिन नसक्ने विजयहरूलाई
रोकी शाश्वत विजय ल्याउने
हृदयहृदयको शान्ति कुन हो ? मानवताको क्रान्ति कुन हो ?
“गौतम बुद्धको बुद्धत्व हो । मानव मनको मैत्रीत्व हो ।”

नविकरण गर्ने बारे सूचना !!!

नेपालको पहिलो ऐतिहासिक बौद्ध मासिक आनन्द भूमि पत्रिकाको वार्षिक ग्राहक अवधि सकिएका ग्राहक महानुभावले नविकरण गर्नु हुन हार्दिक अनुरोध गर्दछौं ।

सम्पर्कको लागि :-

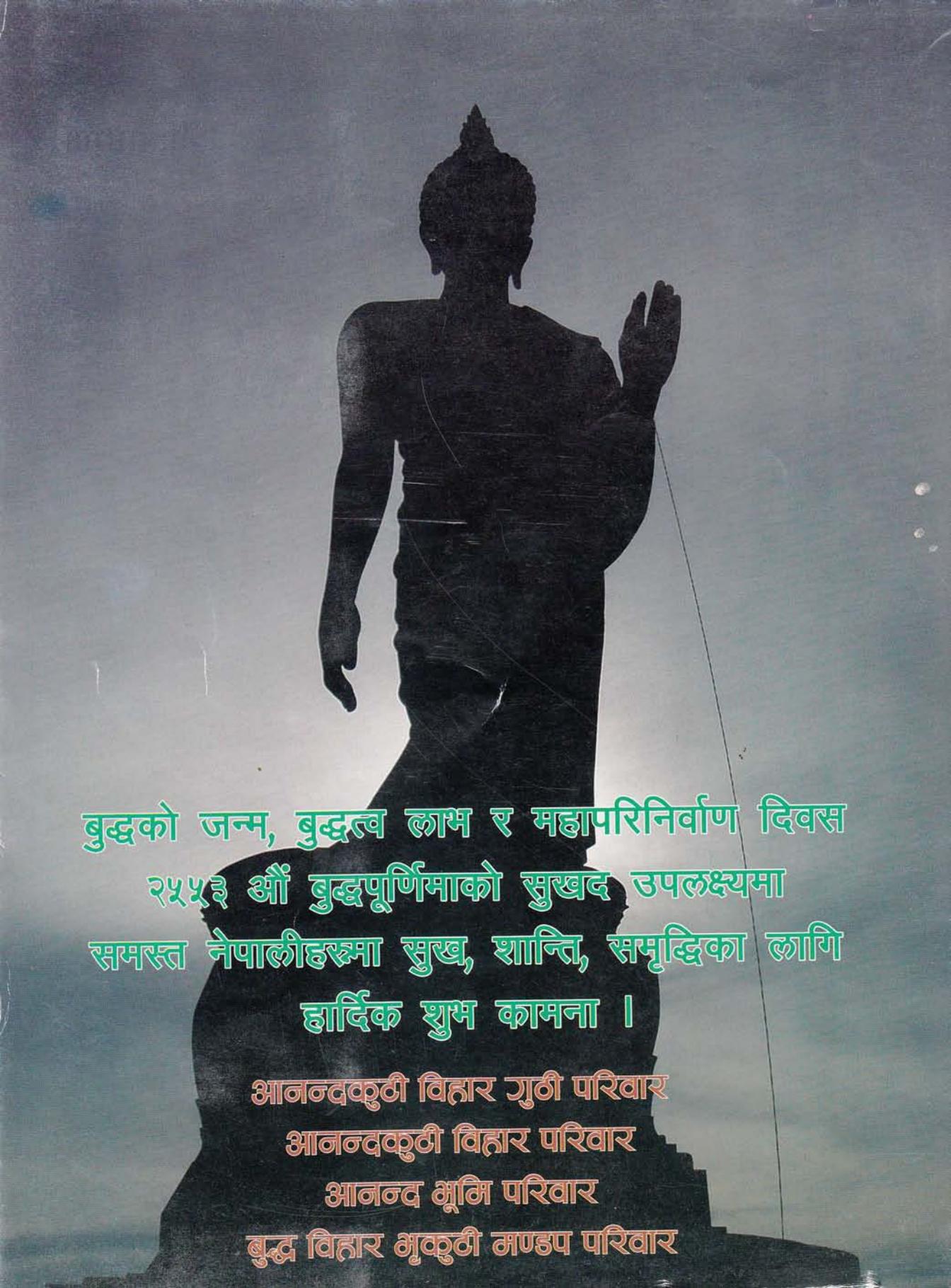
काठमाडौं- आनन्द कुटी विहार स्वयम्भू, बुद्धजयन्ती समारोह समिति/श्रीघःज्ञानमाला भजन/ ललितपुर- भिक्षु पञ्जारत्न/ सुमंगल विहार, भिक्षु चन्दिमो, वेलुवनाराम/भिक्षु गौतम श्रीःघ विहार / अनगारिका इन्द्रावती, धर्मक्रिती विहार, नःघल / वीणा कसाकार, बौद्ध महिला संघ, नेपाल / गणेश माया महर्जन, बलम्बु / प्रदिप शाक्य, पवन कुमार तुलाधर, राजमती सफू धुकू, थायमदु, घोषक प्रदिप शाक्य / हेराकाजी सुजिकार, नागबाहाः/ राम शाक्य, मणिमण्डप महाविहार, / अ. ज्ञानवती, भास्सरा स्कूल, पूर्णचण्डी / सरिता अवाले ग्वाकी / शाक्य वाच शप-बनेपा/ भक्तपुर- रामकृष्ण वैद्य, गणेशमान श्रेष्ठ, मुनि विहार / संघरत्न शाक्य, खौमा / तीर्थराज वज्राचार्य, मिनिवस पार्क/ लुम्बिनी- भिक्षु मैत्री महास्थविर / बुटवल- नरेश वज्राचार्य / सुश्री विद्यादेवी शाक्य / भैरहवा- सुवर्णमुनि शाक्य/ बनेपा- शाक्य वाच सेन्टर/ पाल्पा- सर्जुवर्जाचार्य/ पोखरा- उत्तममान बुद्धाचार्य / बेनी, म्याग्दी- याम शाक्य / बाग्लुङ्ग- कृष्णप्रसाद शाक्य / नारायणगढ- शेखर शाक्य / वीरगञ्ज- चक्रवहादुर शाक्य / विराटनगर- मोहनप्रसाद शाक्य / धरान- नीलकुमारी शाक्य / धनगढी- प्रेमकुमारी तुलाधर / हेटौडा- गौतमराज शाक्य, पवन शाक्य / गोरखा- मोहनरत्न शाक्य / लमजुङ्ग- विजयवहादुर गुरुङ्ग / वीरेन्द्रनगर, सुर्खेत- वसन्त थापा मगर / उर्लाबारी, मोरङ्ग- मनोज शाक्य

“Happy is the birth of Buddhas.
Happy is the teaching of the Sublime Dhamma.
Happy is the unity of the Sangha.
Happy is the discipline of the united ones.”

Dhammapada v. 194

www.anandakutivihar.com.np

May the world enjoy peace and harmony.
May all being be well and happy.

बुद्धको जन्म, बुद्धत्व लाभ र महापरिनिर्वाण दिवस
२५५३ औं बुद्धपूर्णिमाको सुखद उपलक्ष्यमा
समस्त नेपालीहरूमा सुख, शान्ति, समृद्धिका लागि
हार्दिक शुभ कामना ।

आनन्दकुटी विहार गुठी परिवार
आनन्दकुटी विहार परिवार
आनन्द भूमि परिवार
बुद्ध विहार भृकुटी मण्डप परिवार